

## הישיבה המאה-ושבע-עשרה של הכנסת השתים-עשרה

יום שני, כ"ט בחשוון התש"ן (27 בנובמבר 1989)

ירושלים, הכנסת, שעה 16:03

### א. מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת

(תיקון מס' 32), התש"ן — 1989 — של חבר הכנסת אוריאל לין.

לדיון מוקדם: הצעת חוק לתיקון פקודת הרופאים (סוד רפואי), התש"ן — 1989, מאת חבר הכנסת גרעון גדות; הצעת חוק פיצויי פיטורים (תיקון), התש"ן — 1989, מאת חבר הכנסת גרעון גדות; הצעת חוק לתיקון חוק העונשין (שחרור אסירים לפני זמנם), התש"ן — 1989, מאת חבר הכנסת דוד ליכאי; הצעת חוק זכויות הילד, התש"ן — 1989, מאת קבוצת חברי הכנסת; הצעת חוק לתיקון דיני המשפחה, התש"ן — 1989, מאת חברי הכנסת א' בורג ור' ריבלין; הצעת חוק שירות ביטחון [נוסח משולב] (תיקון מס' 4), התש"ן — 1989, מאת חבר הכנסת רענן כהן.

היו"ר ד' שילנסקי:  
תודה רבה.

היו"ר ד' שילנסקי:  
אני מתכבד בזה לפתוח את ישיבת הכנסת.

הודעה למזכיר הכנסת.

מזכיר הכנסת ש' יעקבסון:  
ברשות יושב-ראש הכנסת, הנני מתכבד להודיע, כי הונחו היום על שולחן הכנסת —

לקריאה ראשונה, מטעם הממשלה: הצעת חוק לתיקון ולהארכת תוקף של תקנות שעת-חירום (ניהודה והשומרון וחבל-עזה) — שיפוט בעבירות ועזרה משפטית), התש"ן — 1989.

לקריאה ראשונה, מטעם חבר הכנסת: הצעת חוק העונשין

### ב. שאלות ותשובות

2. אין בכוונת המשרד לשנות את המדיניות ולהקטין את התעריף של התמיכה בישיבות שמעבר ל"קו הירוק", שנקבע בגין נושאי הביטחון.

היו"ר ד' שילנסקי:

רשות לשאלה נוספת לחבר הכנסת משה גפני.

משה גפני (דגל התורה):

ארוני היושב-ראש, כבוד השר, אני תמה על האיחור במתן התשובה. השאלתא הוגשה ב-18 ביולי. כבר יש שאלתא שהוגשה לכבוד השר ב-23 באוקטובר בנושא הרכ שהרצה בכנס הכינוס לאומי בנושא השלום. אני חושב שזה כבר הופך להיות לא-אקטואלי. הייתי מצפה, שלפחות גם על השאלתא הזאת תהיה תשובה.

יאיר צפן (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
לעומת הנצח, שום דבר לא מאוחר.

משה גפני (דגל התורה):

זה נכון. בקשר לעניין שעלה, אינני מבין מה ההבדל בין לומדי תורה הנמצאים מעבר ל"קו הירוק" ללומדי תורה הנמצאים בקריית-שמונה, במצפה-רמון או "חמש דקות מכפר-סבא", אם מדברים על הוצאות, ההוצאות של הישיבות בערי הפיתוח הן עשרות מונים גדולות יותר מביישובים הקרובים למרכז הארץ ומקבלים את השירותים ממרכז הארץ. אני חושב שזה מעשה שלא ייעשה. על כך שאלתי לכבוד השר, האם יש בדעת המשרד לדאוג לערי הפיתוח, למוסדות התורה שבערי הפיתוח, ולא להפלות אותם לרעה?

היו"ר ד' שילנסקי:

עתה נעבור לשאלות ותשובות. אני מזמין את השר לענייני דתות להשיב על שאלות.

1066. העדפת ישיבות שמחוץ לתחומי "הקו הירוק"

חבר הכנסת מ' גפני שאל את השר לענייני דתות ביום כ"ז בתמוז התשמ"ט (30 ביולי 1989):

בתקציב משרד הדתות יש העדפה לישיבות הנמצאות מחוץ ל"קו הירוק" על פני ישיבות הנמצאות בתוך שטח "הקו הירוק", לרבות ישיבות בערי פיתוח.

ברצוני לשאול:

1. מה הוא היתרון מבחינת לימוד התורה אם הדבר נעשה מחוץ לתחומי "הקו הירוק", יתרון המצדיק תוספת לעומת ערי פיתוח?

2. האם בדעת השר להשוות את המוסדות שמעבר ל"קו הירוק" לאלו שבערי הפיתוח?

השר לענייני דתות ז' המר:

אדוני היושב-ראש, 1. אין יתרון ללומדי התורה שמעבר ל"קו הירוק", אלא שלמוסדות התורה שמעבר ל"קו הירוק" יש הוצאות, בעיקר למטרות ביטחון, שאינן קיימות במקומות אחרים.

## ברצוני לשאול:

1. כמה אברכים מקבלים היום מלגת הבטחת הכנסה?
2. מה הוא סכום המלגה?
3. מתי עודכנה המלגה לאחרונה, ובכמה?
4. מה היה צריך להיות סכום המלגה, לו שילם משרדך את מלוא הסכום?
5. מה הם התנאים לקבלת המלגה?
6. האם מוכן כבודו לבטל את התנאי שבעל רכב, ואפילו ערכו נמוך, לא זכאי למלגה?

תשובת השר לענייני דתות ז' המר:  
(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

1. 3,600 אברכים.
2. 327 שקל.
3. גובה המלגה עודכן בחודש אפריל 1989. בחודש מרס שולם סך 199 שקל, ובחודש אפריל שולם סך 327 שקל.
4. 327 שקל.
5. מצורפים בזה תנאי הזכאות לקבלת מלגת הבטחת הכנסה.
6. אין שוקלים לבטל את האיסור על החזקת רכב בידי האברך כתנאי לקבלת מלגת הבטחת הכנסה.

להלן תנאי זכאות לקבלת המלגה:

- א. אזרחות ישראלית/תושב קבוע.
- ב. תושב ארעי (א/י) 1. מחזיק בת"ז במשך 24 חודשים האחרונים; 2. אישור שהיה בארץ כר"תוקף; 3. שהה בארץ ברציפות במשך 24 חודשים האחרונים.
- ג. תורתו אומנותו (לומד בכולל יום שלם, או כשני-חצאי כוללים, המוכר על-ידי המשרד או ועד הישיבות).
- ד. נשוי + שלושה ילדים עד גיל 18 שנה.
- ה. הבעל ו/או האשה לא עבדו במשך שתי שנות המס האחרונות.
- ו. לא היתה לזוג הכנסה בשתי שנות המס האחרונות מכל מקור אחר, למעט קצבת ילדים ומלגת לימודים מהכולל.
- ז. לא רשום ואין ברשות הזוג או הילדים (עד גיל 18 שנה) נכסים במשך שלוש השנים האחרונות, דהיינו: דירה נוספת, קרקע, עסק, רכב.

לטופס הבקשה יש לצרף:

1. אישור מהכולל או משני חצאי כולל (יש לציין את זמני הלימוד).
2. אזרח ישראל או תושב קבוע — לצרף תצלום הדף הראשון בת"ז — רק אברכים, תושב ארעי — א. צילום עמוד הראשון והאחרון בת"ז — המגישים בקשה — ב. צילום דפי דרכון.
3. בעלי תיק במס הכנסה — יש להמציא אישור ממס הכנסה, שהתיק אינו פעיל לאחר התאריך 1 בינוי 1986 — רק אברכים המגישים בקשה בפעם הראשונה.

## השר לענייני דתות ז' המר:

כפי שאמרת, המשרד קבע את ההבחנה הזאת לפני זמן רב, לא עכשיו; ההבחנה משנה את התעריף ב-16 שקלים, 147 שקלים במקום 131 שקלים. זה לא סכום גדול. בתחשיבים שעשו לגבי ההוצאות-הקיימות נראה היה, שנושא הביטחון הוא המגדיל את ההוצאה. הכסף הולך לסייע לישיבה, לא לתלמיד. אם אתה אומר, שיש בערי הפיתוח הוצאות מיוחדות, שאינן קיימות במקומות אחרים, אני מתנגד לכך שיבדקו ויבחנו את זה אצלנו.

## 1103. מזוזות פסולות

חבר הכנסת ר' פנחסי שאל את השר לענייני דתות כיום כ"ז בתמוז התשמ"ט (30 ביולי 1989):

נוכח הפרסומים על הפצת אלפי מזוזות פסולות ונוכח קריאתו של יושב-ראש הוועד הפועל העולמי של אגודת ישראל, הטוען כי אי-הקמת לשכות הגהה מסייעת למצב הזה, ברצוני לשאול:

1. האומנם ידוע לכבודו על אלפי מזוזות פסולות הקיימות בשוק?
2. האם שוקל משרד הדתות הקמת לשכות הגהה?
3. מה עושה משרדך על-מנת למנוע הפצת אותן מזוזות מזויפות?

תשובת השר לענייני דתות ז' המר:  
(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

1. אין בידי המשרד נתונים בדוקים. קיימת ידיעה כללית על תופעה פסולה וחמורה זו.
- 2-3. משרדנו והרכבות הראשית גיבשו לפני זמן קצר הצעות חלופיות כוללות לפתרון הבעיות בנושא. ההצעות נדונות על-ידי הרכבים הראשיים, שהם הסמכות החוקית, ועם הכרעתם נפעל לתיקון המצב.

## 1104. תמיכה בכוללים של חצאי-ימים

חבר הכנסת א' גמליאל שאל את השר לענייני דתות כיום כ"ז בתמוז התשמ"ט (30 ביולי 1989):

נוכח הפרסומים על ביטול התמיכה באברכים הלומדים בכולל של חציי-יום, ברצוני לשאול:

1. האם יש אמת בפרסומים אלו?
2. כמה אברכים לומדים בכולל של חציי-יום?
3. האם מכיר משרדך בכוללים של חצאי-ימים?

תשובת השר לענייני דתות ז' המר:  
(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

1. המשרד אינו תומך בכוללים בגין אברך הלומד רק מחצית אחת של היום.
2. כ-3,000 אברכים לומדים בכוללים של חצאי-ימים, מתוכם כ-1,000 לומדים יום שלם בשני כוללים.
3. כן.

## 1105. הבטחת הכנסה לאברכים

חבר הכנסת ש' דיין שאל את השר לענייני דתות כיום כ"ז בתמוז התשמ"ט (30 ביולי 1989):

3. בכמה תיקים טיפל בית-הדין עד כה?

4. כיצד נערך המשרד לסייע לפתרון בעייתן של מעוכבות-גט ועגונות?

השר לענייני דתות ז' המר:

1. בית-הדין מטפל בכל התיקים המוגשים אליו. נוסף על כך, בית-הדין מטפל בתיקים המועברים אליו על-ידי כבוד נשיא בית-הדין הגדול, לפי בקשת הצדדים או אחד מהם. זאת אומרת, אחד מהצדדים הרואה שחל עיכוב בבית-הדין, המרגיש שהעניין מעוכב, מגיש זאת לנשיא בית-הדין הגדול, והוא מגיש זאת לבית-הדין המיוחד. זאת הפרוצדורה עתה בכל הנוגע לבית-הדין המיוחד.

2. כן, בשלב הזה, כאשר העניין אינו נפוץ כל כך, אינו נרחב כל כך.

3. כאמור בתשובה 1. בית-הדין טיפל ומטפל בכל התיקים הרגילים כמו כל הרכב אחר, בהתאם לחלוקה לפי אחריות. כמו כן, בית-הדין טיפל ומטפל בכל התיקים המועברים על-ידי כבוד נשיא בית-הדין הגדול. יש לציין, שבמשך החודשים שבית-הדין המיוחד קיים נתבררו כל התיקים שהועברו אליו בלי שנוצר פיגור בטיפול. בית-הדין מטפל גם בגטי שלוחות לחוץ-לארץ, או מחוץ-לארץ, לשם פתרון בעיות של מבקשים הממתינים. לכך, בסך-הכול, בית-הדין המיוחד טיפל במשך החודשים האלה בכ-300 תיקים.

4. צריך לחלק את התשובה לשני חלקים. אשר למעוכבות-הגט, התהליך הוא שנשיא בית-הדין הגדול מפנה את התיק להרכב מיוחד, כשהוא רואה זאת לנכון. אני מציין פה "כשהוא רואה זאת לנכון", מפני שאפשרות אחרת היא, ששני הצדדים, או אפילו אחד מהם, מבקש זאת. בית-הדין המיוחד עורך לטפל בתיקים האלה בכל אפשרות ובזמן סביר, כמובן, במסגרת ההלכה.

החלק השני נוגע לעגונות. המשרד שוקד על כך מתוך רגישות לעניין הזה, והוא פועל בשלושה מישורים: א. בתי-הדין מקיימים קשרים עם כל בתי-הדין ורכני הקהילות בעולם כדי לאתר בעלים ולהשפיע עליהם לשחרר את נשותיהם מעגונות. בדרך זו נפתרות עשרות בעיות מדי שנה; ב. המשרד גם שולח לחוץ-לארץ שליחים שהם מומחים ומנוסים בשטח הזה, כדי למצוא בעלים ולהביא לפתרון הבעיות; ג. המשרד מקים כימים אלה קרן לעגונות, כמסגרת עמותה ציבורית מיוחדת. לדעת המשרד, כשתקום העמותה ותתחיל לפעול, תהיה אפשרות להגביר את השליחויות לחוץ-לארץ ולפעול ביתר שאת לפתרון בעיות העגונות.

היו"ר ד' שילנסקי:

רשות לשאלה נוספת לחבר הכנסת חיים אורון.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

אני מודה לשר על תשובתו המפורטת. אני מבקש לשאול שתי שאלות. אחת, לגבי שאלה 4, כאשר מדובר בשליחים בנושא העגונות, בכמה שליחים מדובר? זה יכול להיות שלוח אחד, ואולי אף עשרה שליחים.

שאלה שנייה, שהיא אולי השאלה המרכזית: לאור הפרסומים שבמקרה היו היום בעיתונים, על עיכוב בקבלת התקנות שכבוד השר התקין, על-ידי הרבנים הראשיים, משיקולים שלא ממין העניין — כך נראה לפי הדיווחים — ברור שמה שמתעכב בדרך הנמוך יוצר פקק. אני מדבר במיוחד על נושאים רגישים וכואבים כמו עגונות, גטין וכיוצא באלה.

4. הודעת זיכוי המצורפת בזה — רק אברכים המקבלים מלגה.

על כל שינוי בפרטים, בכלל זה עזיבת הישיבה, שינוי כתובת ויציאה לחוץ-לארץ, יש להודיע בכתב למשרדנו תוך 30 יום. העלמת פרטים שיש להם חשיבות לעניין זכאות המלגה היא עבירה על החוק, על כל המשתמע מכך.

טופס שלא ימולא כראוי ובהתאם להוראות יוחזר לשולח ללא כל טיפול.

#### 1122. הבטחת הכנסה לאברכים

חבר הכנסת א' גמליאל שאל את השר לענייני דתות ביום כ"ז בתמוז התשמ"ט (30 ביולי 1989):

ברצוני לשאול:

1. מה הם הקריטריונים לקבלת מענק הבטחת הכנסה לבני ישיבות שתורחם אומנותם?

2. אילו תנאים מונעים קבלת מענק זה?

3. מדוע מונעת בעלות על רכב קבלת מענק זה?

4. מדוע חייב זוג שנמנע ממנו מלקבל מענק זה להמתין שלוש שנים מאז ביטל את הסיבה למניעה?

5. האם שוקלים להשמיט מהקריטריונים את האיסור על החזקת רכב, וכמרכיב לבטל את חובת ההמתנה בת שלוש השנים?

השר לענייני דתות ז' המר:

1. אני מצרף את תנאי הזכאות למלגת הבטחת הכנסה (תנאי זכאות לקבלת מלגה — ראה בתשובה על השאלתא הקודמת).

2. לא תוענק מלגה לאברך שאינו עונה על תנאי הזכאות האלה, המופיעים בדרך עם פירוט התנאים.

3. בהתאם להחלטות הוועדה, אברך אינו זכאי למלגת הבטחת הכנסה אם יש רכב ברשותו או ברשות בת וזוג.

4. לגבי רכב יש להמתין שלוש שנים מיום העברת הבעלות.

אני חושב שיש כאן פשוט העתקה של הבטחת ההכנסה הרגילה במדינה, כלומר, יש אותן זכויות כמו למקבל הבטחת הכנסה.

5. לא שקלנו לבטל את האיסור להחזיק רכב כתנאי לקבל מלגת הבטחת הכנסה, אבל לגבי תקופת ההמתנה של שלוש שנים, אני מוכן להביא זאת לבדיקה מחודשת בוועדה: כלומר, אם אדם הפסיק — לאפשר לו בכל זאת.

#### 1123. בית-דין רבני מיוחד

חבר הכנסת ח' אורון שאל את השר לענייני דתות ביום כ"ז בתמוז התשמ"ט (30 ביולי 1989):

לאחרונה הוקם בית-דין רבני מיוחד בראשות הרב אלמליח.

ברצוני לשאול:

1. באילו תיקים מטפל בית-הדין?

2. האם מטפל בית-הדין גם בתיקים רגילים?

4. אם כספים אלה אינם מופיעים בתקציב המשרד, באיזה תקציב הם כן מופיעים?

**השר לענייני דתות ז' המר:**  
כפי שנמסר לי, אין שום גבייה של כספים מצד המשרד או עובדיו בקבר של רבי שמעון בר-יוחאי. יש שם קופות צדקה של ההקדש.

**שולמית אלוני (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):**  
יכול להיות שמשתמשים שלא כדון בשמך ובשם המשרד, אבל אנשים שם אמרו שהכסף הולך למשרד הדתות.

**השר לענייני דתות ז' המר:**  
כסף שגובים אותו?

**שולמית אלוני (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):**  
אני מציעה שייבדק העניין של איסוף הכספים. אין קבלות, לא יודעים לאן הולך הכסף. כאשר אנשים נשאלו לאן הולך הכסף, הם אמרו שלמשרד הדתות.

**אברהם רביץ (דגל התורה):**

**השר לענייני דתות ז' המר:**  
מה שאומר הרב רביץ, וזה בוודאי נכון, הוא שאין גבייה. יש קופות צדקה. אתה רוצה — אתה שם כסף; אינך רוצה — אינך שם.

**שולמית אלוני (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):**  
פורסם בעיתונים גם שגובים כסף. מי שביקש קבלה, נתנו לו קבלה ריקה.

**השר לענייני דתות ז' המר:**  
אולי משהו מזויף.

**שולמית אלוני (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):**  
אני מציעה שהעניין ייבדק.

**השר לענייני דתות ז' המר:**  
עכשיו הקימונו רשות מיוחדת למקומות הקדושים, כדי לטפח, בין השאר, את התחום הזה. אני אעביר את העניין לאותה רשות, ונראה מה לעשות.

**שולמית אלוני (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):**  
תודה. זה מה שרציתי לשמוע.

1151. בית-דין רבני במעלה-אדומים

**חברת הכנסת ג' כהן** שאלה את השר לענייני דתות ביום כ"ח בתמוז התשמ"ט (31 ביולי 1989):

לפני שלוש שנים הוחלט שיקום בית-דין רבני במעלה-אדומים, נוסף על זה שבקריית-ארבע. עד היום לא הוצאה החלטה זו לפועל. תושבים ביהודה ובשומרון חייבים לכתת רגליהם למרחקים כדי לטפל בענייניהם.

**ברצוני לשאול:**

1. מדוע לא פועל בית-דין רבני במעלה-אדומים בהתאם להחלטת משרדך?
2. מתי יפעל בית-דין כזה?
3. האם הוחלט על הקמת בית-דין רבניים נוספים ביהודה ובשומרון?

**איך בדעת השר לפתור את הבעיה? אולי הפקק עבר עכשיו למקום אחר, אבל מבחינת האזרח והנוקד, הוא עודנו קיים.**

**השר לענייני דתות ז' המר:**

זה נכון, אבל אני רוצה לחזור ולומר, כי במשך החודשים המועטים שבית-הדין פועל, לפי מה שנמסר לי, הועברו אליו תיקים מעוכבים, כך שאף שהתקנות עוד לא היו בידיו, השתדלנו — נשיא בית-הדין השתל — שבית-הדין המיוחד יפעל על-פי המטרה שלשמה הוא נוצר, ולא יטפל בתיקים הרגילים, שצריכים להשלים לו את מכסת עבודתו. אבל, אתה צודק, שכאשר יהיו התקנות בידיו, ניתן יהיה להעביר תיקים רבים יותר, ובמהירות גדולה יותר, אל בית-הדין המיוחד, וכן הוא יוכל לפעול בצורה שלמה יותר ומלאה יותר, כפי שתכננו. אני עושה עכשיו הכול להסרת העיכובים שהיו בקבלת התקנות. כפי שידוע לי, מועצת הרבנות הראשית, שצריכה לאשר את התקנות, כבר אישרה אותן. עכשיו צריך לאשר אותן רק הרכב של בית-הדין הגדול. אנחנו נשתדל לזרז את התהליך. תשאל אותו בקרוב אם הצלחתי בכך.

1142. חוק ההסמכה

**חבר הכנסת ש' דיין** שאל את השר לענייני דתות ביום כ"ח בתמוז התשמ"ט (31 ביולי 1989):

**ברצוני לשאול:**

1. מה היתה ועודנה עמדת הרבנות הראשית לישראל לגבי חוק ההסמכה?

2. מדוע הוצאו מנוסח החוק התוספות שביקש להכניס השר ללא תיק הרב יצחק חיים פרץ?

**תשובת השר לענייני דתות ז' המר:**  
(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

1. הרבנות הראשית לישראל היא בעד העברת חוק ההסמכה, מפני שבלעדיו נוצר מצב של פרצה רחבה בחומת השבת וגדל חילול שבת בפרהסיא בערים השונות.

2. החוק התקבל בצורה שבה היו נכונות המפלגות הגדולות, במקרה זה בעיקר המערך, לתת לו יד כדי להעבירו ככנסת.

1150. כספי המבקרים בקבר רבי שמעון בר-יוחאי

**חברת הכנסת ש' אלוני** שאלה את השר לענייני דתות ביום כ"ח בתמוז התשמ"ט (31 ביולי 1989):

נודע לי, כי בקבר שמעון בר-יוחאי נאספים כספים רבים ממבקרים במקום, וכן דמי שימוש מאת רוכלים הנמצאים במקום.

לצורך גביית הכספים, מגיעים עובדים מירושלים, המנהלים מערכת גבייה מסועפת, וזו מכניסה, פורמלית, מאות אלפי שקלים למשרד הדתות.

**ברצוני לשאול:**

1. האם האמור לעיל נכון?
2. אם כן — לאן מועברים הכספים הנ"ל?
3. באיזה תקציב מתקציב המשרד מופיעים הכספים הנ"ל?

2. אני מקווה, שבתוך כמה שבועות ייפתח בית-הדין, לאחר שיושלמו כל הסידורים הטכניים לכך.

3. בעבר הוצע להקים גם בית-דין בארץ, וזה ייפתח, אם ירצה השם, בזמן הקרוב, לאחר שיושלם המבנה המיועד לשמש את בית-המשפט ואת בית-הדין כאחד.

היו"ר ד' שילנסקי:  
אני מודה לכבוד השר לענייני דתות.

תשובת השר לענייני דתות ז' המר:  
(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

1. בית-הדין במעלה-אדומים עדיין לא הוקם בשל עיכובים טכניים. רק עתה הושלם מבנה מתאים לבית-הדין, וכעת נותרה בעיה של פקיד עזר מקומי, שיסייע לעבודת בית-הדין.

### ג. עומס המשכנתאות \*

אחרים, לתת עליה תשובה ולא לצאת ידי חובת הכנסת באמירות כוללות, כגון: אי-אפשר שהמצב הזה יימשך כפי שהוא.

בתקופה שעברה מאז הועלה הנושא על סדר-היום נוספו לזירוגן שלנו תיאורים ואמירות רבות: "שפוטים לכל החיים", "מכזי משכנתאות", "נפנפי מדיניות המשכנתאות" וכו' וכו' — מועדונים וארגונים ההולכים וקמים. אבל, ביסודו של דבר, מדובר בבעיה האמורה ביותר מ-300,000 בחי"אב — שליש מתוכם הם הזוגות הצעירים, ובאופן ממוקד יותר אמור הדבר בקבוצות שקשה לעמוד על מספרן המדויק בכלל אותם 100,000 — 110,000 זוגות צעירים, שהם מוקד הבעיה הזאת, ורק מי שאוסף את הנתונים המופיעים בעיתונים בשבועות האחרונים יכול לקרוא תיאורים קשים וחמורים מן ההיבט האישי, מן ההיבט המשפחתי, מן ההיבט הלאומי, מה עובר על אותן משפחות שלא עמדו בפני הפיתוי, איזה פיתוי? בפני הצורך לנסות להקים בית בישראל, שתנאי ראשוני לו הוא קיומה של קורת-גג. הם נכנסו לתוך מערבולת, והתחושה היחידה המבטאת היום את מצב רוחם היא תחושה של אי-אונים: איך-אונים מול אחוזי הריבית הבלתי-מוכנים, איך-אונים מול הסכומים ההולכים ותופחים, איך-אונים מול התחושה שהגכס הנמצא ברושותם אין לו כל קשר לחובם לבנק שבו נטלו את המשכנתאות.

יכולתי להוסיף ולהכביר פה דוגמאות שנמצאות בעיתונים; ורבים מחברי הכנסת מקבלים אותן במכתבים קורעי לב מדיירים, מהוויהם, מקרוביהם, מערבים, על מה שמתרחש בנושא זה במעגל רחב מאוד כציבור.

ובתוך כל הדיון הזה צריך תמיד לזכור, שמדובר ב-15,000 — 16,000, ולפי נתונים מסוימים אולי כ-20,000 זוגות, שלא מממשים כלל את זכאותם, משום שכל המנגנון שבו מדובר איננו פותר כלל את בעייתם, והם לפעמים נטל על החברה, והם תמיד נטל על משפחתם, ולפעמים הם אינם נטל על איש, ואולי הבעיה היא חמורה ביותר; אז הם אולי נכללים בכל מיני דוכריקות אחרות, שאנחנו עוסקים בהן במסגרת דיונים אחרים.

לא מדובר בשכבת מצוקה. ביומיים האחרונים התפתח ויכוח משונה על שאלת קריהעוני — האם הוא קיים, האם הוא מדומה, האם הוא נייד, האם הוא קבוע. משהו הציע לראות את עניין הרעב לפת הלחם כמורד לעוני בישראל. אני מקווה שהדיון הזה לא ילחץ לאיזו התפלפלות סטטיסטית, שבה יוכיחו שהבעיה בעצם מתמקדת רק באחוז מסוים מתוך ה-300,000, באחוז שולי: האחוז לחלושין איננו שולי. קשה לקבל נתונים מדויקים בכמה משפחות מדובר.

היו"ר ד' שילנסקי:

הסעיף הבא בסדר-היום: עומס המשכנתאות. יפתח את הדיון חבר הכנסת חיים אורון. הוקצתה שעה אחת לדיון. חבר הכנסת חיים אורון, בבקשה.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
אדוני היושב-ראש, אדוני השר, שאני מבקש שייכנס מייד

— — —  
היו"ר ד' שילנסקי:  
אבקש להודיע לשר שהתחלנו את הדיון.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
נושא עומס המשכנתאות הועלה עליי במליאת הכנסת לפני יותר משמונה חודשים. בדברי תשובתי קיבל השר את בקשתי להעלות את הנושא על סדר-היום, ולכן הנושא מגיע היום — אומנם באיחור רב — לדיון במליאה. השר אמר שהבעיה קיימת, אבל לא כצעקתה. הוא אפילו אמר את הדברים בטון חריף יותר.

שמונה החודשים שעברו מאז הועלה הנושא גם מחריפים את הצעקה, גם מחריפים את הבעיה, והופכים את הנושא — שאני מקווה שנצליח לקיים בו היום דיון ענייני ונוקב — לאחת הבעיות המעיקות ביותר בחברה הישראלית.

יש אפשרות שהשכוע הזה, המתחיל בדיון בנושא זה ויסתים בהצעות האי-אמון בנושא קריהעוני, יהיה בבחינת ריטואל של הכנסת בנושאים החברתיים; ואם יש מי שרוצה — אני אומר זאת לכבודו של היושב-ראש — אפשר לכלול מבחינות רבות את הסיוור בגבול הצפון במכלול זה.

דן חיכון (הליכוד):  
אפשר לשאול שאלה?

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
כבר בשלב זה?

דן חיכון (הליכוד):  
אני מבקש. האם תהיה מוכן — — —

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
חבר הכנסת דן חיכון, אני אענה מייד על השאלה הזאת, ותראה שאני אומר דברים ברורים מאוד.

יש אפשרות, שהשכוע הזה יהיה מין שכוע של ניקיון המצפון, של דיבור בקול רם, בוטה, או מתלהם — כל אחד בהתאם לסגנונו — על בעיות המצוקה החברתית, ההולכות ומחריפות, ובה נצא ידי חובתנו. נדמה לי, שבנושא המשכנתאות יש בעיה שניתן וחובה להתמודד אתה כשאלה ספציפית: צריך וניתן, בצורה קלה יחסית לכמה נושאים

\* "דברי הכנסת", מושב ראשון, חוב' כ"א, עמ' 1875.

המשכנתאות: ונעשה רבות בחודשים האחרונים, וראוי לברך על מה שנעשה, אבל מה שנעשה בתחום הזה בחודשים האחרונים — ולא נעשה די, עוד אדבר על זה — מחדד עוד יותר, מעמיק עוד יותר, את הפער הקיים לגבי אותן קבוצות משכנתים שלקחו משכנתאות ב־9%, ב־10%, ב־11%, ב־12%, ב־13% ריבית. ולקחו אותן. יש מי שאלעז זה מהווה 50% מעלות הדירה, אצל אחרים פחות. יש מי שפנו לתוכניות מפתות מאוד בערי פיתוח מסוימות, שהשמש זורחת בהן רק במודעות הפרסומת, ואחר כך היא שקעה והשקיעה בכביה חמורה את מי שנכנס לתוכן. אבל, בסך הכול, מדובר בנטל שאי־אפשר לעמוד בו.

חבר הכנסת תיכון, שאלת אותי אם אני מוכן. אני חושב שזה אחד ההיבטים של מדיניות מטורפת בנושא הריבית, שהכחה את המשק כולו. זאת אשליה לחשוב, שאם ננגח עכשיו ראש בראש מושבים וקיבוצים, עיירות פיתוח ומושבים, דיירים וקיבוצים, תיפתר הבעיה. אתה יכול לנפץ ראש בראש —

דן תיכון (הליכוד):

יש כמות מוגבלת של משאבים.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

חבר הכנסת תיכון, אי־אפשר לפתור את העניין הזה באופן אחר. יש הכרח לגבש תוכנית משותפת לבנקים, לממשלה ולמשכנתים, תוכנית שמטעונה העיקרית תהיה הורדת עלות המשכנתאות הללו לכל מי שמשלם מעל 8% ופריסתן על תקופה ארוכה יותר. אני מדבר על הגיבנת של העבר, זה לא עניין לוויכוח, שתבוא ותגיד לי עכשיו: תיקח מהמושבים, ואני אבוא ואגיד: תיקח גם מהקיבוצים, ועוד לא הכנסת לחשבון את "כור" וגם לא את קופת־חולים.

דן תיכון (הליכוד):

יש עוגה לאומית.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

העוגה הלאומית הזאת, המתחלקת כפי שהיא מתחלקת כרגע, המשמעות —

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
שייקח מתקציב השיכון של ההתנחלויות.

דן תיכון (הליכוד):

בחייך.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):

בכל יום מדברים על הקיבוצים — אז נדבר על ההתנחלויות.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

חבר הכנסת צוקר הציע מקור אחד, והוא קיים. הרפורמה במס ההכנסה היתה יכולה להיות מקור נוסף. דבר אחד ברור — אני מקווה שאחיה יודע אותו: אין שום אפשרות שבעולם שהעומס הזה אומנם ייפרע, ומוטב לה למדינה להתמודד אתו בשלב מוקדם יותר. האנשים העוסקים בעניין אומרים: כולם עדיין פורעים את החובות. אנחנו מחכים שיפתח בנושא המשכנתאות מה שמתפתח בתחום אחר בארץ הזאת, כמגזר אחר? כשלא פורעים את החובות מחפשים פתרונות — למי? לבנקים? לממשלה? למתישבים?

אני חושב, שהמקור קיים גם היום. יש לו מחיר, ללא ספק יש לו מחיר, אבל יש לנו היום מבחינה זו תקופה נוחה יחסית להתמודד עם השאלה הזאת. אל לנו לדחות את ההתמודדות

המשכנתאות שהחברה הישראלית כולה נושאת על גבה עכשיו הוא בשיעור — וגם על זה קשה לקבל נתונים מדויקים — שבין 9 — 10 — 11 — 12 מיליארדי דולרים. על כן, לא מדובר פה בתופעה שולית. ואיני רוצה לעסוק פה בדמגוגיה ולחלק את הנתון הזה לממוצעים, כי הממוצע הזה יהיה שגוי. מדובר בהר ענק, המונח על כחפי חלק מהחברה הישראלית, וזה כורע תחתיו.

כפי שאמרתי, לא מדובר בשכבת מצוקה: לא מדובר בשכבת מצוקה מבחינה זאת שמדובר במשפחות שהכנסתן היא, פחות או יותר, מתחת או סביב השכר הממוצע במשק. במקרים רבים — שני בניהווג עובדים. אלו שכבות שהן מבחינה של החברה הזאת — שכירים, עצמאים, אקדמאים, עובדי השירות הציבורי. והשכבה שבה מדובר. אפשר בהחלט לעסוק שוב בנושא זה בכביה של שכבת מצוקה, במובן של סעד. לא בזה מדובר. מדובר בקושי שבפניו עומדות שכבות הכוללות ברובן אנשי מילואים, שכבות העובדות ונושאות בעול בחברה הישראלית. מתוכן באים האנשים הללו. וההכרח שלנו לתת תשובה לשכבות הללו הוא ההכרח שלנו לתת תשובה לאותו מגזר שעליו נשענת במידה רבה החברה הישראלית, ודאי נכון הדבר כאשר מדובר באנשים צעירים. לא מדובר פה בכביה של קבוצה מסוימת, שצריך למצוא לה איזה פתרון פרטני.

מהו הרקע לנושא דיון זה? הדיון הזה מתקיים בידיעה, כי צפויה לנו תקופה קשה מאוד בנושא הדירה. 50% של העלייה במדד המחירים לצרכן בשנה האחרונה הם תוצאה של עליית מדד הוצאות הדירה. התחלות הבנייה — — —

דן תיכון (הליכוד):

לאיזו תקופה?

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

זה הנתון של ההצבר של השנה האחרונה.

דן תיכון (הליכוד):

בפירוש לא נכון.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

מדובר בשנה שבה יש ירידה משמעותית בהתחלות הבנייה. במחצית השנה הראשונה — 15%. מדובר בשנה — ואני מקווה שלגבי נתון זה, חבר הכנסת תיכון, לא יהיה יכוח — שבה כולנו מצפים, שאפילו התחזיות הממוצעות לגבי היקף העלייה אומנם תתגשמה. זה מתרחש יום־יום.

שלושת האלמנטים הללו יחד יוצרים מציאות קשה מאוד בנקודת מוצא לקראת העתיד, לא העתיד הרחוק, זה של החודש־החודשיים הקרובים, של חצי השנה הקרובה, מבחינת העומס שהם יטילו על המשק כולו, מבחינת העומס שיתגלגל על תקציב המדינה דרך פתרונות הדירור לעולים החדשים, שהמדינה תהיה חייבת לתת להם תשובה, ודרך החייקורות הדירות לאותם זכאים, לאותם צרכנים של מוצר זה.

הבעיה מורכבת משתי שאלות. שאלה אחת — מה תהיה מדיניות המשכנתאות, או מה תהיה המדיניות החברתית בנושא השיכון לגבי העתיד? שאלה שנייה, ואי־אפשר לברוח ממנה — ושתי השאלות קשורות זו בזו — איזו תשובה אנחנו נותנים לאותן משפחות, שהר המשכנתאות, שאותן תיארת קודם לכן, מונח עליהן והן קורסות תחתיו יום־יום?

יש קשר בין שתי המערכות הללו, משום שאחת הבעיות שנוצרו בחודשים האחרונים היא באמת הפער בין עלויות

בדיון שהתקיים לפני שמונה חודשים התפארת, ובצדק, שזה עשר שנים אין הפגנות של משתכנים. כבוד השר, ככלל יש מעט הפגנות בארץ ויהיה פה שקט כזה? בארץ הזאת בארץ 150,000 מובטלים ויהיה פה שקט כזה? בארץ הזאת הכול יכול לעבור היום. יכול גם להתברר, שמה שלי נראה כדבר שאי אפשר לעמוד בפניו — יתרחש: שיעורי הריבית ימשיכו לגדול והמשכנתאות ימשיכו לגבוא — ויהיה שקט. אבל אני לכולנו, וקודם כל לך, אם המודל שלנו יהיה מודל ההפגנות לפני משכן הכנסת או במקום אחר.

העובדה שאין הפגנות לא הופכת את הבעיה הזאת לחמורה פחות. זהו אחד מאותות הקלון החמורים ביותר שאיננו יכולים להשלים אתם. כפי שאמרתי קודם לכן, נדמה לי שלעומת שורה של נושאים אחרים, הרי בנושא זה ניתן להגיע לפתרון באמצעים מצומצמים יחסית ובמסגרת נכונה, בלי להפוך גם אותו לאחד מן הנושאים שאין עליהם תשובה, לאחד מן הנושאים המתפתחים לשעוררייה לאומית, ורק אז נמצאים הכספים והפתרונות שעולים הרבה יותר, שהם צודקים פחות ופרוגרסיביים פחות.

אני מקווה, שבסופו של הדיון הזה, מלבד הנדברים שכולנו נשמיע פה, תתקבל באמת הצעת החלטה שאני ניסיתי לסמן את עיקריה, פחות או יותר, בדברי כאן.

היו"ר ד' שילנסקי:

תודה רבה. חברי הכנסת, אנו נגשים לדיון. הוקצתה שעה אחת לדיון. רשות הדיבור לראשון המשתתפים בדיון, חבר הכנסת דוד צוקר, במסגרת של עשר דקות. בבקשה.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
אדוני היושב ראש, חברי הכנסת, בתחילת דברי אני רוצה לפנות אליך, אדוני השר, בכחינת הקדמת תרופה למכה. ואני מקווה שאני מתפרץ לדלת פתוחה.

אחד הדברים שאני למדתי שלא לאהוב כאן הוא המצב, שבו שר הוצבה לביקורת של חברי הכנסת, ובעצם הוא שותף לביקורת שלהם, עוד מגדיל ועושה ומבקר יותר מחברי הכנסת וקובל, בעצם על מה — על תחום אחריותו שלו. למדתי —

דן תיכון (הליכוד):  
אולי לא?

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
אמרתי שאני מקווה מאוד שאני מתפרץ לדלת פתוחה.

ראובן ריבלין (הליכוד):  
לו פרס היה פה, היית צורך.

דן תיכון (הליכוד):  
אולי שר האוצר צריך לבוא לכאן?

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
אתה יודע מה? יש לי הרושם, שמי שצריך היה לבוא לכאן אלה שרי האוצר שכהנו בשנים 1983, 1984 ו-1986. חבר הכנסת תיכון, זה הגון מצדו?

דן תיכון (הליכוד):  
כמו כל אלה — —

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
חבר הכנסת תיכון, זה הגון מצדו להתייחס לשנים 1983 — 1986? זה כל מה שאני מבקש.

הזאת. עלינו לאחוז עכשיו את השור בקרניו ולומר: אנחנו ממנים מייד — ולא בקצב של הסדר המושבים — את הוועדה, שחייבת להציג לפני הממשלה ואחר כך לפני ועדת הכספים של הכנסת הצעת פתרון. וכפי שאמרתי, עיקרה הוא הפחתת עלות ההלוואות האלה עד לגובה של פחות-אדיותר 8% פרוגרסיבי ופריסתן: אני כבר לא מציע מודל מדויק.

לגבי המשכנתאות בעתיד: לפי דעתי, כדי שלא נעמוד בכל פעם מחדש בפני השאלה הזאת, חייבים להתמודד עם הנושא הזה על שני היבטים, גם ההיבט של הנפח וגם ההיבט של המחיר. לא ייתכן, כפי שקורה במציאות הקיימת, שההלוואה התקציבית וההלוואה המשלימה גם יחד יהיו בערך 50% מעלות דירה לא יקרה, 33,000 שקל ו-17,000 שקל. כל אחד יחשב וימצא לעצמו את המיד — האם 120,000 שקל, 60,000 דולר או 50,000 דולר. זוהי דירה ממוצעת, לא כזאת שמישהו יכול להגיד: את זה אנחנו צריכים לממן?

לא ייתכן, שב-1989 יתרום משתכן לקופת האוצר דרך משכנתה שלו. אם הוא מקבל 33,000 שקל ב-5.5%, מול עלות הגיוס של המדינה עכשיו — תורמים כסף לאוצר. אי אפשר לבוא פעם אחת ולהגיד: כאשר הריבית היו 13% — מה אתה רוצה? זה היה Back to Back. לא ייתכן.

נכון, בשבועות האחרונים ההלוואה המשלימה של המשרד וההלוואות של הבנקים מגיעות פחות-אדיותר לערכים רומים. יש הצדקה מלאה לכך פעלות ההלוואה המשלימה של המשרד תהיה נמוכה יותר, על חשבון הפחתת המרווח בין מה שמקבל האוצר לבין מה שזה עולה לו.

הוא הדין כמה שנקרא היום ההלוואות החופשיות של המערכת הבנקאית. אני חושב, שצריך להגיד פה בצורה הברורה ביותר: מי שנותן למשתכן לצורכי משכנתה — לרובם של המשתכנים — כסף ביותר מ-7.5%, דוחף אותו להסתככות מובטחת. הכנסת מוכנה ליצור מנגנון, שימנע את האפשרות שיוזיקו מחדש — כן, יזיקו, אני משתמש בדימוי מתחום אחר — הלוואות למשתכנים ב-13%, כשכולם יודעים שאין שום מערכת בעולם היכולה להחזיר הלוואות כאלה.

בסיום דברי אני רוצה לומר דברים ישירים מאוד לשר השיכון. אני מעריך בהחלט את רגישותו הרבה של השר לנושאים חברתיים, לבעיותיהן של שכבות המצוקה וגם לשאלות העומדות פה על הפרק. אבל, כבוד השר, זה תחום הנמצא באחריותך כמשך שנים רבות. אני חושב, שלא ניתן להסתפק עוד בכך, שאתה תשמיע את האמירות הקשות ביותר, החרפות ביותר, בישיבת הממשלה, ואחר כך, בוועדת הכספים של הכנסת, יסבירו לנו שזאת בעיה של האוצר, והמציאות הזאת תמשיך להתקיים יום-יום. אין הצדקה שבעולם לכך שנימצא בגירעון כזה של בנייה, המשליך ישירות על נושא הדיון כאן. זה לא הנושא המרכזי, אבל הוא משליך במידה רבה על הנושא הזה.

לא מצד העובדה המתמשכת זה שנים של ההר ההולך ומתגבה השמעת את דעתך. גם בדיון בכנסת לפני שמונה חודשים הבטחת, אמרת שאתה מקווה שהדיונים עם האוצר יסתיימו בתוך שבועות ותוכל להציג לפני הציבור פתרון לשאלות הללו.

אני חושש מאוד, ואני מנסה להשלות את עצמי, שאולי הדיון הזה יוכל באמת להיות מפנה, אבל אני יודע, שאני צריך לגייס הרבה מאוד רצון טוב כדי להאמין בכך. כי אם נגיע לדיון נוסף כזה לא בעוד שמונה חודשים, אלא בעוד חודשיים או בעוד ארבעה חודשים, תהיה התמונה חמורה פי כמה וכמה.

1983 — 1986, אין טעם שיעשה זאת, משום שעמלת הפירעון המוקדם היא גובה ההפרש המהווה בין הכסף היקר ובין הכסף הזול.

דן תיכון (הליכוד):  
קנס.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
למי שלא מכין, מדובר בקנס. הקנס הופך את ההחזר המוקדם ללא-כדאי. הווי אומר, אין טעם לקחת היום הלוואה זולה בשוק המסחרי כדי להחזיר משכנתה יקרה. אז למה לחכות? לצרות הללו, כפי שתיאר אותן חבר הכנסת אורון, ואני מניח שכולם מסכימים לתמונה שהוא צייר?

אדוני השר, נדמה לי שצריך ללכת רק לכיוון אחד, והוא אנלוגי לחלוטין למה שעשתה הממשלה במגורים שונים כמשק התעשייתי, היצרני והשירותי — הסדר ממלכתי, לא להשאיר זאת רק לפתרון האישי של כל אחד. הפתרון יעלה כסף, ואחר כך אני אחייסם למקור הכסף, חבר הכנסת תיכון. יש צורך בפתרון ממלכתי, שיאפשר פריסה נוחה יותר, שיאפשר החזר הלוואה זול יותר, נוח יותר. זה הפתרון שצריך לנקוט. מה שמגיע למושביני, ליצרן, מה שמגיע ל"הסנה", זכאי לו כל מי שזכה לקבלת השירות שנקרא משכנתה.

בחודשים האחרונים באמת היה מהפך יוצא מן הכלל בשוק הזה. חבר הכנסת אורון, אם אתה רוצה לראות דוגמה של תוצאות טובות המתקבלות כאשר ממשלה יוצאת משוק מסוים, תראה את הדוגמה הזאת. מה שקרה בחודשים האחרונים לא קרה רק משום שהממשלה יצאה משוק ההון. לא רק משום כך.

דן תיכון (הליכוד):  
— — —

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
אני מבין שלך ולחבר הכנסת יאיר צבן זה לא נוח, אבל אחת הסיבות החשובות למה שקרה בשוק המשכנתאות היא העובדה, שהממשלה יצאה בחלקה מן השוק הזה. תורה לאל. נכון שקרו עוד כמה דברים. נפתחה תחרות ממשית, שער הריבית במשק ירד, ואני יכול למנות עוד שורה שלמה של גורמים.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
מוטב שהיית מתחיל מהדבר הזה, ועל כך היינו מסכימים.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
חבר הכנסת אורון, אני מוכן גם להגיד, שאני מקבל את זה שירידת שער הריבית במשק חשובה יותר, אבל אם אתה רוצה לראות דוגמה נוספת לפתיחת המשק לתחרות כאשר הממשלה יוצאת ממנו — זו אחת הדוגמאות המובהקות.

אבל עכשיו נשארו בכעיה עם הקבוצה השנייה. עם הקבוצה שלוקחת הלוואות בתנאים סבירים הרבה יותר — המספרים בידי כולנו, אין צורך לציין אותם — בחלק מהמקרים מחיר המשכנתה הוא חצי, לעתים פחות ממה שלקחו אנשים ב-1983 — 1986. ראיתי ש"מגדל" כבר נותנת הלוואות ב-6% ל-15 שנה.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
יותר זול.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
יותר זול אפילו.

לגבי העתיד, אדוני השר, אני מציע שניים-שלושה

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
חבר הכנסת צוקר, כל הממשלה.

אלי דיין (המערך):  
השבת לו תשובה לעניין.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
אדוני השר, כדי שאהיה משוכנע ברצון הטוב שלך, אני רוצה שתבטיח לכנסת דבר פשוט, שאותו מאמץ שאתה משקיע בחישוב חישוקים, תשקיע בפתרון שאלת המשכנתה. מוכן לעשות עסק? רק את זה אני מבקש — אותו מאמץ.

לגופו של עניין, אני רוצה לחלק את הסוגיה הנדונה לשתי קבוצות של נזקקי המשכנתה: הקבוצה האחת — זו שקיבלה את המשכנתה בשנים 1983 — 1986, אולי 1987, והקבוצה השנייה — זו שזוכה עכשיו למשכנתאות הוגנות הרבה יותר, והסטנדרטים שצריכים להיקבע לגביה.

לגבי הקבוצה הראשונה, שהיא הבעיה הגדולה, אותם עשרות אלפי לווים שלקחו משכנתאות בשנים 1983 — 1986 — ביסודם זו אותה בעיה שהיתה למגזר הקיבוצי, למגזר המושבי, לחלק מן התעשייה הסטדרותית והלא-הסטדרותית: הווי אומר, נטילת הלוואות יקרות מאוד והכרח להחזיר הלוואות בתנאים בלתי-אפשריים, כאשר האינפלציה שוככת. זו כעצם הבעיה שלהם, בדיוק כמו הבעיה של המושבניק ושל הקיבוצניק, ואם, ביסודו של דבר, מדובר באותה בעיה, כלומר לקיחת כסף יקר בתנאי אינפלציה רחוקה אפשרות להחזיר אותו כאשר האינפלציה שוככת ורוגעת — אני מציע למצוא לה פתרון דומה.

אבל כאן — אליה וקוץ בה. למה לא מוצאים פתרון דומה? משום שבכלל הסוגיות האחרות — קיבוצים, מושבים, "כור", "הסנה" וכו' — רק כאשר היו הבנקים בסכנה נחלצו הממשלה והאוצר לעזרה.

דן תיכון (הליכוד):  
אחא באמת חושב שגם הבנקים — — —

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
היה תנאי הכרחי, לא מספיק, שהממשלה תיכנס למעורבות.

דן תיכון (הליכוד):  
נחטח את זה במדויק.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
התנאי ההכרחי היה זה: כאשר גם הבנקים נקלעו לבעיה, רק אז התערבה הממשלה כטיפול בסוגיה זאת. היום מדובר בפיזור גדול מאוד של כסף, בעשרות אלפי לווים, אז למה לחכות? לחכות שההחזרים יהיו בלתי-אפשריים והבנקים יתחילו להרגיש שהם מפרשים סכומים גדולים מדי — רק אז נלך לפתרון של העניין, או אולי כדאי לפתור אותו עכשיו? אני משאיר זאת למחזירי המשכנתאות עצמם. הם יכולים להחליט על איזו השכחה, על חוסר יכולת להחזיר את המשכנתה, ואז תרוץ המדינה אחריהם משום שהבנקים ייקלעו לבעיה; המדינה תרוץ אחריהם כדי למצוא פתרון. אני לא מציע להמתין לזמן הזה.

עכשיו הגדילו הבנקים עשות. עכשיו גם אי-אפשר לבצע פירעון מוקדם הוגן. אני לא בטוח אם הבנקים הטעו את ועדת הכספים או לא, העובדה היא אחת — מי שרוצה היום לקחת הלוואות בשוק החופשי המסחרי, הלוואה מסחרית רגילה, לא משכנתה, שהיא זולה בהרבה מן המשכנתה שהוא לקח בשנים

דן תיכון (הליכוד):

כי הנושא הוא נושא אוצרי מובהק.

אלי דיין (המערך):

כל נושא הוא אוצרי.

היו"ר ד' שילנסקי:

הוא כפולין.

דן תיכון (הליכוד):

בנושא הזה — מייד תשמע, חבר הכנסת דיין, אני יודע שבמחיצתך אסור לומר מלה בגנותו של שר האוצר — אבל —

היו"ר ד' שילנסקי:

אבל שר האוצר נמצא כפולין.

רפאל פנחסי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

אתה רוצה שהוא לא ייסע לפולין?

דן תיכון (הליכוד):

תרשה לי לומר לך כמה מלים: אני עדיין חושב שהנושא יכול למצוא את פתורו במסגרת משרד האוצר. זה המקום, זו הכתובת, ואלה נדבר בשבועות הקרובים, כי אין כוונתנו לדרת מן הנושא הזה. אנחנו דורשים צדק חברתי בעניין הזה.

אלי דיין (המערך):

אתה לא סומך על שר הבינוי והשיכון?

דן תיכון (הליכוד):

אני סומך על כל שרי הממשלה. בנושא הזה תטפל ועדת הכספים, והיא זו שתמצא פתרון לעניין הזה, כי הנושא אינו קשור במשרד השיכון במישרין. הוא קשור להסדרים שעשתה ועדת הכספים עם הבנקים למשכנתאות, באמצעות בנק ישראל.

אלי דיין (המערך):

אבל שר הבינוי יביא את הנושא.

דן תיכון (הליכוד):

אני, אגב, זוכר שהיה שר אוצר, שקראו לו אשכול, זיכרוננו לברכה, שלאחר שביצע את הפיחות הגדול ב'1961 התעוררה בעיה גדולה, והממשלה נחלצה ופתרה את הבעיה בכוחות משותפים.

כדי להסביר את הנושא, אני מבקש לחלק אותו לשלושה חלקים: יש משכנתאות שניתנו לזכאים, לגבי המשכנתאות הללו אין בעיה כשלב זה. יש משכנתאות משלימות, שניתנו לכל מיני אנשים ריבית שנעה בין 11% ל-13%. כשנמצא הסדר שעל-פיו ניתנו ההלוואות המשלימות, אמרה ועדת הכספים, בין השאר גם אני, שההסכם הזה איננו ישים, הוא יתפוצץ לנו בידיים, שכן לא יעלה על הדעת, לכשתרד הריבית במשק, שאלה ימשיכו לשלם ריבית בשיעור של 11% עד 13% כשההלוואה היא צמודה, והיה ברור שיש כאן פצצת זמן, שתתפוצץ בכוא המועד. כשם שהקיבוצים והמושבים ו"כור" וקופת-חולים באים ואומרים היום שהם לא יכולים לשאת בנטל הריבית של 11%—13%, כך באים הזכאים הללו, שקיבלו הלוואות משלימות, ואומרים: אנחנו לא יכולים לשאת בנטל הזה. ובצדק, כי הכול יחסי בחיי הכלכלה.

רבותי, היתה תקופה שבה היתה הריבית במדינת ישראל מטורפת, הגדירו אותה כריבית רצחנית, ואנחנו נלחמנו כדי להורידה. ואכן, שיעורי הריבית במשק ירדו. ואני אומר לכם, חבר הכנסת אורון וחבר הכנסת צבן: מי שבא ודורש מהממשלה ומוועדת הכספים להוריד את שיעורי הריבית לגבי

עקרונות שיצטרכו להיקבע מעתה ואילך — ואני מדבר על מי שכבר לוקחים את ההלוואות הוולות: לא על הקבוצה הראשונה, שבעייתה גדולה יותר, לז'1983—1986 — פה צריך, לפי דעתי, לקבוע לפחות שלושה עקרונות: א. ההחזר יהיה חלק קבוע מהשכר הממוצע במשק, אתה אינך יכול להגיע למצב שבו ערך המשכנתה של האנשים גבוה יותר מערך הדירה. הרי יש מקרים כאלה, במקומות שערך הדירה ירד

— — —

דן תיכון (הליכוד):

דווקא במקומות החלשים.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):

בעיקר במקומות החלשים. בעיירות הפיתוח ירד ערך הדירה, וגובה המשכנתה גדול יותר משווי הדירה.

ב. יש לקבוע אובליגטורית, לא וולונטרי, שהבנקים חייבים לאפשר תחנות יציאה. אינך יכול לכבול את הלקוח להלוואה שלו, בלי לאפשר לו אחת לכמה שנים תחנת יציאה בלי קנס, שהופך את ההחזר לבלתי כדאי, כמו שקורה עכשיו: ג. יש לאפשר לריבית להיות גמישה. תן ללקוח לבחור אם הוא רוצה ריבית קבועה או משתנה, אבל תאפשר לעניין הזה להתנדנד. כלומר, על הריבית לענות על מה שקורה במשק, ולא שיקרה מה שקרה לאלה שלוו מ'1983 עד 1986, שהריבית שלהם נשארה קבועה אף שהריבית במשק ירדה.

לכן, אדוני השר, אני מציע ללכת לתוכנית הסדר ממלכתית לגבי הקבוצה הראשונה — פריסה ומתן אפשרות להחזר הלוואות זול יותר. לגבי הקבוצה השנייה, מי שלוקחים עכשיו הלוואות — יש לקבוע אמות-מידה לעתיד, כפי שהצבעתי עליהן עכשיו.

כן, הדבר הזה יעלה כסף. אדוני השר, הרי אתה גם יודע מאין, לדעתי, צריך לקחת את הכסף. דן תיכון מחפש כל הזמן את הקיבוצים — — —

דן תיכון (הליכוד):

לא נכון.

היו"ר ד' שילנסקי:

אבל אתה כבר סיימת את זמנך.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):

סיימתי את זמני, ואגיד בזמן של הדובר אחרי: חבל, אדוני השר, אתה מוציא כסף, שעליו נשלם גם פיצויים. נכון, אתה בונה בוודאי על העובדה, שארצות-הברית תשלם את הפיצויים אחרי שנצטרך לפנות שטחים בגדה, אבל אני מציע שלא לבזבז כל כך הרבה כסף בגדה, אם אפשר לעזור ל-30,000 — 40,000 זוגות, שמחזירים משכנתה בגובה של 11% ו-13%.

היו"ר ד' שילנסקי:

תודה רבה. רשות הדיבור לחבר הכנסת דן תיכון — שמונה דקות. הנוגס הקודם אמר שהוא מדבר עכשיו דקה על חשבונך, לכן נשארו לך רק שבע דקות.

שלמה דיין (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

הוא ידבר על חשבון הדובר הבא.

דן תיכון (הליכוד):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, לחומי חשבתי ששר האוצר ישתתף בדיון הזה.

אלי דיין (המערך):

בשביל מה?

שלעניין הזה, וזה עניין ודק והוגן, צריך למצוא את המקורות, שכן מדובר, להערכתי, בסכום לא-גדול.

אלי דיין (המערך):  
כמה?

דן תיכון (הליכוד):

לא יודעים, אבל ההערכה שלי היא, שהסכום נמוך יחסית.

אני רוצה לחזור לדוגמה, שהובאה כאן, על כך שיש אזורים וחוקים שבהם קיבלו התושבים משכנתאות משלימות בריבית גבוהה וצמודה, ומובן שהמשכנתה היום גבוהה יותר משווי הדירה כשבעליה מוכר אותה. זה דבר בלתי-נסבל; הרי אנחנו תמיד עוזרים לחזקים ולא פותרים את הבעיות של החלשים.

לא אדבר כאן על ריבית ניידת ועל שכלול שוק המשכנתאות. אני חושב, שמה שנעשה כרגע בשוק המשכנתאות הוא דבר חשוב ביותר. אדוני השר, אנחנו בכיוון הנכון בתחום הזה, אבל אנחנו, חברי הכנסת, צריכים להתחייב היום, שלא לוותר בנושא הזה. צריך להביא אלינו את משרד האוצר ואת הבנקים למשכנתאות. אנחנו מסוגלים לפתור את הבעיה; הבעיה ניתנת לפתרון, ובקלות יחסית. תודה.

היו"ר ד' שילנסקי:

תודה לחבר הכנסת דן תיכון. רשות הדיבור לחבר הכנסת חיים רמון, ואחריו — לחבר הכנסת רפאל פנחסי. לרשות חבר הכנסת חיים רמון עומדות שמונה דקות, ולרשות חבר הכנסת פנחסי — עשר דקות.

חיים רמון (המערך):

אדוני הישכר-ראש, חברי הכנסת, אני מטפל בנושא הזה מ-1984 — גם טיפול פרטני וגם טיפול כללי. אני מוכרח לומר, שאחת הבעיות המרכזיות שאני נתקל בהן היא היקף הבעיה. אין ספק בכך, שבעשור האחרון נעשו שינויים רבים מאוד בנושא המשכנתאות. חלקם נעשה מאוחר, חלקם שלא בזמן, אבל נעשו בהחלט שינויים רבים מאוד.

אני זוכר שחבר הכנסת צבן ואני טיפלנו בפריסה של משכנתאות. אנשים כתבו מכתבים קורעי לב, באו אלינו ואמרו: צריך לפרוס את המשכנתאות, צריך לעשות משהו; אנחנו לא מסוגלים לעמוד בתשלום החודשי.

ברקנו את הנושא, הלכנו לבנקים, לאוצר, למשרד השיכון. בסופו של דבר היה הסדר — חבר הכנסת צבן מחייך, הוא היה אחד השושבינים שלו — והודענו לעם: יש פריסה, וכל זוג צעיר, המשלם 50%, 60%, 70% ולעתים אפילו 80% משכר, יוכל מעתה לשלם 30%, 25% משכרו. היינו בטוחים שכל הבנקים יוצפו על-ידי הווגות הצעירים. אני מוכרח להודות, וזה מעט לא נעים, שזה לא קרה. מובן שפנו, אבל היה זה אחוז קטן מאוד מכלל בעלי המשכנתאות.

מכאן אינני רוצה להגיע למסקנה, שהמשכנתה לא מציקה. היא מציקה; היא מציקה לחלק, ולחלק היא מציקה מאוד מאוד. לבוא ולומר שזה מציק ל-100,000 — בשום פנים ואופן לא; לבוא ולומר שזה מציק ל-50,000 — בשום פנים ואופן לא. לדעתי, מדובר בבעיה אמיתית, הנוגעת ל-10,000 עד 20,000 משתכנים, ובהם צריך לטפל.

אני מציע לכולנו לטפל בהם, והרי המושג "טיפול" משמעו כסף. אם נתייחס לדברים כאילו הבעיה מקיפה 100,000, כאילו צריך לחת ל-100,000 — אנחנו נבזבז כספים.

ההסדר מ-4.5% ל-3.5%, צריך לבוא ולומר לאוצר: אתם צריכים למצוא הסדר לבעיה של מי שלוו כספים בריבית של 11% — 13%. אלה הן בעיות שלובות, זה הפן האפל של אותה בעיה שאתם מיטיבים לייצג בכנסת. אתם שוכחים את האנשים המצויים בצד האפל שלה.

יש לי טענות אל הבנקים למשכנתאות, ואומר אחר-כך כמה מלים לחבר הכנסת צבן, שפעל בנושא הזה במשך שנים, וגם לעמיתי חבר הכנסת רמון, המטפל בו גם היום. הבעיה שהבנקים למשכנתאות בעצם מסתתרים מאחוריה היא מאוד פשוטה: הם טוענים שהם לוו את הכסף, שהם הלוו בריבית של 11% — 13%, מחברות הביטוח לחקופה ארוכה, שנעה עד 25 שנים. הם אומרים, שאם ניתן היום למשתכנים לפרוע את הכסף ללא קנס פירעון מוגזם, הם יישארו עם הכסף הזה, ולא יהיה להם כסף כדי להחזיר לחברות הביטוח.

יאר צבן (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
כמה הם לקחו, הם אמרו לך?

דן תיכון (הליכוד):

את הנתון הזה עדיין לא קיבלנו, ואנחנו מקווים שנקבל אותו בימים הקרובים, בוועדת המשנה שליד ועדת הכספים. ואז ננסה לראות מה היקף הבעיה ואיך נוכל לפתורה.

יאר צבן (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
מותר לי לנחש משהו?

דן תיכון (הליכוד):  
כן.

יאר צבן (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
הם יסכימו להוריד לפני שהם ימסרו לך נתונים.

דן תיכון (הליכוד):

יכול להיות, הרי אני מעוניין בפתרון הבעיה, אני לא מעוניין לנגח מישהו.

לכן, חבר הכנסת רמון וחבר הכנסת צבן, קראנו להם לפני עשרה ימים וביקשנו מהם נתונים. אנחנו הולכים לפתור את הבעיה הזאת, ושיהיה ברור — אנחנו לא נתחמק, כי הכול יחסי בחיים, וכשאתה נותן הסדרי פריסה ענקיים כאלה, אתה צריך לתת פתרון לאותה אוכלוסייה. ומי שבא ומוריד את הריבית על ההלוואות המשלימות, ובצדק — וזה אולי ההיבט החיובי של המצב הקיים היום — ל-5% — 5.5%, אתה משגע את האנשים שלקחו את ההלוואות האלה לפני חמש ועשר שנים, והם לא ישתקו.

יאר צבן (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
שלוש שנים, ארבע שנים.

חיים רמון (המערך):

כל הבעיה היא בשלוש-ארבע השנים האחרונות. עד 1985 זה היה 7.5% מקסימום.

דן תיכון (הליכוד):

לא, חסלח לי מאוד, חבר הכנסת רמון, הלוואות משלימות ניתנו ב-11% עד 13% מ-1981. אני זוכר קצת, כי הייתי אז בענף הזה.

חיים רמון (המערך):  
לא, דן.

דן תיכון (הליכוד):

רבותי, לכל עניין במדינת ישראל יש כסף. אני חושב

במצוקה הזאת, אבל כל אחד נושא בחלק כלשהו. לדעתי, הסכום שמדובר בו לא יהיה גבוה, לא יהיה בשמים.

אני רוצה לומר משהו לגבי המשכנתאות העתידיות. מה שיותר חמור היום הוא, שהמשלה עוד לא הבינה, שהריכויות ירדו מבחינת הזוגות הצעירים. אני מדבר על הדור החדש, שלוקח היום משכנתה. היום זוג צעיר שאין לו ניקוד גבוה יכול לקבל בשוק החופשי משכנתה זולה יותר מזו שהוא מקבל מהמדינה. איזה היגיון זה? יתכן אותי שר הבינוני והשיכון אם אני טועה, אבל נדמה לי שבכבר היתה עלות הגיוס של 5% — 6%, והריכוז למשכנתן היתה 7% — 7.5%. הווי אומר, המדינה "הרוויחה" כביכול — כי היא לא הרוויחה — אבל היא בהחלט גלגלה 1% או לקחה 1% מן המשכנתן. יש בדרך הצואות של הבנק, משום שהיא לא ביצעה את זה ישירות, וכי' כן, היום, כאשר הממשלה מגייסת ב-0%, ב-1%, ולהרבה מאוד שנים, ל-17 שנים — הריכוז נשארה אותה ריכוז. איזה היגיון זה?

מחובתה של הממשלה להתחיל היום לתת משכנתאות בריכוז של 2% — 3% לאותם זוגות צעירים בלי ניקוד.

היו"ר ד' תיכון:  
משכנתאות לזכאים.

משכנתאות לזכאים שאין להם שום ניקוד, או, ליתר דיוק, יש להם הניקוד המינימלי. ודאי שלגבי אלה שיש להם ניקוד כלשהו היא צריכה אפילו לרדת מתחת לאפס, שהריכוז לא תהיה צמודה ב-100%, אלא ב-99% או ב-95%. אינני מבין למה הממשלה מתמהמהת בנושא הזה. אם בנק מסחר ייתן תנאים עורפים למי שזכאי — אז איוו סובסידיה נותנים?

אני רוצה לומר לסגן ראש הממשלה ושר השיכון והבינוני, שאם יתברר לנו, שההסדר של המשכנתאות צריך סיוע ממשלתי, שהוא, מלבד הכנסת, ידאג לכך שבממשלה לא יתקיים ויכוח אם יהיה מדובר ב-2 — 3 מיליוני שקלים, וזאת ההערכה שלי. שיבינו את המצוקה. לנוכח המיליארדים הרבים — ואני בעד — הניתנים לכל סקטור ולכל תעשיין שנקלע למצוקה ובא לוועדת הכספים, אל ישאלו מהיכן בדיוק לקחת את 2 — 3 מיליוני השקלים האלה, האמורים לסייע לעשרות אלפי זוגות, להערכתך ל-10 — 20 אלפי זוגות צעירים.

לבסוף אני רוצה לומר כמה מלים לגבי דיור להשכרה. מדובר הרבה על פתרון בעיות הדיור באמצעות דיור להשכרה. אני טיפלתי בנושא הזה, ודנו בו בוועדה שעמדתי בראשה בכנסת הקודמת. במדינת ישראל, לפי סטנדרט הבינוני של מדינת ישראל, ביחס למשכורת, אין זה אפשרי לקיים בנייה להשכרה, כי אדם צריך לשלם כ-400 — 500 דולר בעבור שכירות. ומכיוון שכך, והמשכורת הממוצעת היא 1,000 דולר, לא ייתכן ש-50% ממנה יוצאו על שכר דירה.

גאולה כהן (התחייה):

— — —  
חיים רמון (המערך):

מכיוון שזאת העלות, אם לא רוצים סכסוד, אם יש סכסוד, כואו נסבסד משכנתה, שזה יהיה שלו. הזוג הצעיר ישלם כל חייו, אבל לילדיו תהיה דירה. לכן, המגמה הזאת של משכנתה לטווח ארוך היא למעשה דיור להשכרה עם בנוס בכסף, שהדירה הופכת להיות שלו. מה אכפת לך איך קוראים לכסף? כל חודש אתה צריך לשלם 20% — 25% משכרך, שלם 20% — 25% משכרך, קבל סכסוד למשכנתה וסכסוד את המשכנתן. בדיור להשכרה אתה מסכסוד בסופו של תהליך את מי

באחת הישיבות היום אמרתי, בהקשר אחר, שזה בדיוק כמו התרופה שמציע מנכ"ל הביטוח הלאומי בנושא העוני: להחזיר את קצבת ילד ראשון לכל האוכלוסייה; משמע, גם לי. לא הם ייהנו ולא אני איהנה. בשבילי זה יהיה חסר משמעות וגם בשבילם זה יהיה חסר משמעות, כל אחד בכיוון אחר.

צריך לדעת כמה לטפל. כמה לטפל? — במגזר ספציפי מאוד, שבשנים האחרונות לקח בעיקר הלוואות חופשיות ומשכנתאות משלימות בריכוז של 9%. לגבי המשכנתאות החופשיות, עד חודש מאי 1987 היתה התקרה, בדולרים, 34,000 דולר — לא כמו היום, כשאפשר לקחת משכנתה של 200,000 דולר — ועד יולי 1989 זה היה 27,000 דולר. זה כל מה שאפשר היה לקחת, זו היתה התקרה הגבוהה ביותר למשכנתאות חופשיות.

הם לקחו את המשכנתאות האלה בריכוז של החל מ-11% ועד 13%, ואתם, ועם אלה שלקחו את מה שקרוי "הלוואות משלימות", רפורמה, בריכוז של 9%, יש לנו בעיה. הבעיה קיימת, וצריך לפתור אותה.

אפשר לבוא ולטעון: מה זה עסקי? בא אדם לקח משכנתה, זה עסק שלי? הוא עשה עסקה בשוק. מי שרוצה, יכול להגיד: בשנות ה-70 לקחו משכנתאות לא-צמודות. אחר כך החלה האינפלציה לרוץ, ולמעשה הפכה כל המשכנתה למתנה מטעם המדינה ומטעם הבנק. מישוה בא בטענות אלו, כשהו היה לטובת האזרח? לא.

אנחנו יכולים לטעון את הטענות האלה, אבל אין בכך כדי לפתור את המצוקה האמיתית ואת התחושה הקשה של 10,000, 20,000 מאזרחי מדינת ישראל, החושבים שדינם צריך להיות כדיון אותם סקטורים שלוו בריכוז גבוהה וכאים למדינה ומבקשים הסדר. יש להם אותן זכויות. לא יהיה אפשר להסביר למה אני מתחשב בסקטור מסוים ומבין שהוא שילם ריכוז נשך. והוא נכנס לתוך ההסדר, ובסקטור אחר לא: כמובן, לפי קריטריונים, רק לפי קריטריונים.

אכן, בישיבה שקיימנו בנושא הזה בוועדת המשנה ביקשנו לדעת, ראשית כול, את היקף הבעיה. אם מדובר בסדר גודל שלא ימוטט, חס וחלילה, את קופת המדינה, ניתן וחייבים לבוא לאותו ציבור ולאפשר לו לרדת בריכוז האלה. לא על כל מה שהם לקחו, לא על הכול, חס וחלילה. אם בא מישו, החליף דירה וקנה במקומה דירה בסכום של 120,000 או 140,000 דולר, ולצורך זה לקח משכנתאות ב-60,000 — 70,000 דולר, איני בטוח שהמדינה צריכה להשתתף בכל הסכום.

ההצעה, זו העומדת על הפרק כרגע זה — הכול, כמובן, תלוי בנתונים — היא, שלכל משכנתן, או לכל זוג שקנה דירה ולקח משכנתה, תרד הריכוז על סכום של 10,000 — 15,000 שקל מתוכה. במקום שישלם על 10,000 — 15,000 השקלים האלה ריכוז של 12% — 13%, הוא ישלם את הריכוז הנהוג היום בשוק, 6% בערך, תלוי לאיזו תקופת זמן, וההפרש הזה בין 6% ל-12% או 13% יתחלק: בחלק יישא המשכנתן, בחלק יישא הבנק ובחלק תישא המדינה.

אברהם בורג (המערך):

וחלק ייסע לחוץ-לארץ.

חיים רמון (המערך):

גם זה לא פשע. אם הוא יכול, שיהנה.

זו תוכנית, שמבחינת ההיגיון שבה אנחנו משווים את הזוג הצעיר לסקטור אחר שנקלע למצוקה. המדינה מתחשבת

לכן, מוצע בזאת, שהמשלה ובנק ישראל ישנו את שיעורי הריבית למפרע גם לגבי משכנתאות קיימות.

מלבד הנושא האמור אני רוצה לגעת עוד בשני נושאים: א. ככלל, יש עיוות בנושא המשכנתאות, לא רק בכל הנוגע לריבית, אלא גם בכל תנאי הפירעון. משפחות ברוכות-ילדים אינן יכולות לעמוד אפילו בנטל ההצמדה הרגילה. לא ייתכן שמצבן של משפחות ברוכות-ילדים יהיה זהה למצבן של משפחות שמספר ילדיהן מצומצם. צריך שהפירעון ייעשה מתוך התחשבות במצב המשפחות בעת לקיחת המשכנתה, גם אלה שמתגייסים פה משום עידוד שלילי לילודה ועומס נורא על משפחות ברוכות-ילדים. לכן מוצע ניכוי של 10% מהמשכנתה על כל לידה של ילד נוסף.

ב. כמו כן, קיימת הבעיה של קיפוח תלמידי הישיבות ראשית, הם יוצאי צבא, אלא שיש להם דחיית גיוס, ולא ניתן להעמידם בדרגה שווה עם כאלה שאינם משרתים. שנית, כיוון שמה שקובע הוא שעת לקיחת המשכנתה, גם אלה שמתגייסים אחר-כך מפסידיים את זכותם כיוצאי צבא. יש לציין שדווקא משפחות אלה הן, בדרך כלל, משפחות ברוכות ילדים. על-כן מוצע ללכת לפחות לפי העיקרון, שאם ההורים או האחים משרתים צה"ל, ייהנו גם שאר בני המשפחה מהזכות של יוצא צבא בשעת קבלת ההלוואה, כפי שנהוג במוסד לכיטות לאומי לגבי קצבאות הילדים.

הי"ר ד' תיכון:

תודה על שקיצרת. רשות הדיבור לחבר הכנסת משה זאב פלדמן, ואחריו — לחבר הכנסת יגאל ביבי.

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, ברוצני לקדם בכרכה את עצם העלאת הנושא החשוב של עומס המשכנתאות לדיון ולהצטרף ולהודות עם כל ההצעות הטובות והיפות ששמענו כאן מקודמי. אנחנו מצטרפים להצעות אלה, כיחיד להצעות של קודמי, הרב פנחס. אינני רוצה לחזור על דברים שכבר נאמרו כאן, על-כן אשתדל לקצר.

העומס הזה, על מי שנפגע ממנו, הוא ללא-נשוא. דווקא השכבות החלשות ודווקא העניים, אלה אשר זקוקים כל כך לסיוע כדי לרכוש דיירה וצריכים להיכנס לשעבוד של המשכנתאות, דווקא אלה הם הנפגעים העיקריים. המצב שנוצר, שבגלל עומס המשכנתאות יש הנאלצים למכור את דירתם ונשארים במלל-חוב — מוכיח, לדעתי, שהשיטה הזאת שגויה, לקויה ופשטה את הרגל.

עלינו לדאוג לצעירינו, למשוחררי צה"ל, שיוכלו להקים בית ולהישאר בארץ, כדי שלא נמצא אותם כעבור חודשים מספר בלוס-אנג'לס או במקום אחר, ומי שבדק את הנושא יודע כפי שאני יודע — בדקתי את הנושא גם כאן וגם כאשר נפגשתי עם יורדים בחוף-לארץ — שאחת הסיבות העיקריות לירידה היא בעיית הדיור. אחת הסיבות שעיכבה עולים פוטנציאליים מארצות המערב לעלות ארצה היא בעיית הדיור.

נכון, חבר הכנסת רמון אמר קודם לכן, שהפתרון הטוב הוא סכסוך והקלת תנאי ההחזר של המשכנתאות. אני מסכים, זה דבר חשוב ורצוי בהחלט. אבל זה לא יפתור את כל הבעיה. כי יש אנשים שלא יכולים לקבל על עצמם את העול הזה, את השעבוד הזה. יש אנשים שלא יכולים, או לא רוצים, או מפחדים לקבל על עצמם את השעבוד והחובה להשתקק ולדבוק במקום אחד. בדרך זו אהנו נוטל מחלק מהאוכלוסייה את יכולת הניידות. אם מצא אדם תעסוקה בצפון הארץ אולם

שבונה, אתה מסבסד את הקבלן — במתן המשכנתה אתה מסבסד את המשתכן, והרי אותו אתה רוצה לסבסד. אם אתה מסבסד את המשתכן, אינך צריך את הדירה להשכרה.

לכן, היום אני הייתי הולך למשכנתאות עוד יותר ארוכות-טווח, ל-30 שנה ול-40 שנה. טוב שהגענו לכך. דיברנו על זה בוועדה בפעמים קודמות, וניסינו לשכנע שזה הדבר והלוואי שהיינו מגיעים למצב הקיים בשווייץ, שבה ניתנת משכנתה ל-100 שנה, בריבית מאוד מאוד נמוכה, ואחרי מאה-ועשרים שנה, יש בית לנכדים. גם זה משהו. זה עדיף מהשכרה, שבה לא נשאר דבר לכן ולנכד.

שמעתי שהרב של כמה חברי כנסת פה מאוד מעוניין בזה. אני מציע לכם לרדת מהעניין הזה. זה לא כלכלי, זה לא רציוני, וזה לא לטובת המשתכן. חבר הכנסת פלדמן, עדיף לתת את הסיוע למשתכן ולא לקבלן. באמצעות משכנתה אתה נותן סיוע למשתכן. על-ידי סיוע להשכרה אתה נותן לקבלן. אם אינך מאמין לי, תבדוק את החוק שעבר לפני הבחירות. אל תענה לי על הקטע הזה, אדוני השר, אתה יכול להתעלם ממנו. כאשר ניסו למצוא חן בעיני כמה קבלנים, העבירו חוק לעידוד ההשכרה. החוק הזה הוא לעידוד קבלנים, לא לעידוד משתכנים. תן משכנתאות טובות, במקום לכזוב את הכסף על סיוע לקבלנים.

הי"ר ד' תיכון:

תודה לחבר הכנסת רמון. רשות הדיבור לחבר הכנסת רפאל פנחס, ואחריו — לחבר הכנסת משה זאב פלדמן.

רפאל פנחס (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, עומס המשכנתאות הוא אחת התופעות המעיקות על החברה הישראלית. מי איננו זקוק למשכנתה? זוג צעיר, בבואו לבנות את ביתו, זקוק לדירה, ואין יכולת להגיע לדירה הלא משכנתה. כך הדבר אפילו לגבי בנים הבאים ממשפחות מבוססות. אותה בעיה קיימת גם אצל משפחות שגדלו והן מבורכות בילדים. אין אפשרות להגדיל את הדירות או לעבור לדירה מרווחת יותר ללא משכנתה.

לכן המצב כיום הוא, שלרוב המכריע של המשפחות בישראל יש לפחות משכנתה אחת. לכן יש חשיבות רבה לתנאי ההחזר של משכנתאות למיניהן.

והנה נוצר מצב מוזר ביותר. היתה במשק אינפלציה, ובעקבותיה היו שיעורי הריבית גבוהים ביותר. אלה שלקחו משכנתאות באותה תקופה משלמים, מלבד ההצמדה המלאה לתוספת היוקר, עוד ריבית גבוהה של 9%, ואפילו 11% ויותר. אפילו המשכנתאות הממשלתיות, שנחשבו כבעלות ריבית מסובסדת, היו בריבית של 9% או קרוב לזה. עתה מי שלוקח משכנתה כזאת משלם 4% ריבית, ועל משכנתאות בנקאיות — כסכיבות 5%. על זה אני מברך את סגן ראש הממשלה ושר הבינוי והשיכון, שעשה מאמצים להוריד את הריבית. אולם הפתרון הזה חל רק על מי שלוקח עתה משכנתה חדשה. לא מחילים הסדר זה של הפחתת הריבית לגבי משכנתאות קיימות.

יתר על כן, אפילו מי שמוכן להחזיר משכנתה ותיקה ורוצה להמירה במשכנתה חדשה, או לפרוע את המשכנתה הישנה, קונים אותו והופכים לו דבר זה לבלתי כדאי. כדי שהבנקים לא ייפגעו מכריחים את האזרח הקטן לשאת בנטל בלתי-נסבל, שאיננו תואם את התנאים הנוכחיים במשק. האם ההתמטות של האזרח הקטן, בעל המשפחה, פחות חשובה מהנזק לבנקים?

היו"ר ד' תיכון:

אני מוכן לשבת אתך, חבר הכנסת פלדמן, ולהסביר לכם היכן אתם טועים.

יגאל ביבי (המפלגה הדתית הלאומית):

חבר הכנסת פלדמן, על חשבונך, בבקשה.

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

אני מוכן לשבת אתך, אדוני היושב-ראש, ולהסביר לך שיש דרך סבירה וניתן אחת ולתמיד לעלות על הדרך הנכונה והישרה של דיור בהשכרה. יש דרך.

היו"ר ד' תיכון:

תודה. לא נתווכח, בוודאי לא כרגע. חבר הכנסת ביבי, בבקשה.

יגאל ביבי (המפלגה הדתית הלאומית):

כבוד היושב-ראש, כבוד השר, כנסת נכבדה, בשנים האחרונות הסתכנו מערכות שלמות — בנקים, מושבים, קיבוצים, חלק גדול מהתעשייה — אבל המדינה ניגשה לחלק אותם מהבחינה שבו שקעו, וזה עלה הרכה כסף. לא זה המצב כאשר מסתכנים אנשים. יש אומרים שכ-30,000 זוגות צעירים מפגרים בתשלומים. הם אינם מפגרים מפני שהם רוצים לפגור. הם מפגרים בגלל הריבית הרצחנית שהיתה על המשכנתאות. ריבית שהגיעה ל-9%, 12%, 13%. ריבית צמודה, בעיקר על המשכנתאות המשלימות. הזוגות שקיבלו משכנתאות אלה מסוכנים, והם בצרה.

הגבייה מאלה היא קלה. זאת לא אגודה שיחופית, זה לא בנק שהוא החמצן של המדינה, אלא הפרט המסכן שאת כל חייו נתן בדירה, וגם סיכך ערבים. לבנק קל לגבות את הכסף. פונים אל הערבים, שבתום לב חתמו על ערבות, והם, כמו ילדים טובים, משלמים את ההלוואות הצמודות, המשלימות, אפשר לומר הגולגוליות, שניתנו לזוגות צעירים ולמחוסרי דיור.

הבעיה בערי הפיתוח חמורה הרבה יותר. אם אדם קנה דירה בירושלים או בחל-אביב וקיבל משכנתה משלימה, הרי שם ערך הדירות עלה ועלה, ואם הסתכן — לפחות יש לו נכס שהוא יכול למכור אותו, ואולי התמורה שקיבל תכסה את הריבית הרצחנית שצריך היה לשלם. אבל, המקרים שקראנו עליהם בעיתונות — אנשים שקנו דירות בדימונה או בבית-שמש, שם מחירי הדירות כדולרים ירדו, תושב עיר פיתוח שקיבל משכנתה משלימה הסתכן, הוא מוכר את הדירה והוא חייב עוד עשרות אלפי דולרים, כי ערך הדירות בערי הפיתוח לא עלה כפי שעלה ערך הדירות במקומות אחרים. היו תקופות שאנשים קיבלו משכנתאות וערך הדירות קפץ, בעיקר במקומות המועדפים, ואנשים אלה אינם סובלים, דווקא המסכנים, החלשים, תושבי האזורים החלשים, סובלים יותר.

בשנים האחרונות עשה משרד השיכון כבדת דרך ארוכה בהטבת תנאי דיור. אולי כבר שכחנו את שכונות המצוקה, את הפחונים שהיו. חל מהפך בעניין. אני חושב שההישגים הטובים שהושגו בשנים האחרונות מצויים בסכנה. בכלכלה יש היום ססמה של הפרטה ככול. מוכרים מפעלי תעשייה, חברות; הכול מוכרים. גם את המשכנתאות מוכרים. אומרים שבתוך שנתיים תצא המדינה מעניין המשכנתאות. יש חגיגה גדולה בבנקים למשכנתאות, יש התחרות על כיסו של הצעיר. הבנקים למשכנתאות לוקחים כספים מחברות הביטוח, מקופות תגמולים, והם הופכים להיות המתווכים של הכספים. נראה לי, שלמדינה אסור להוציא עצמה מתחום המשכנתאות המסוכנות.

דירתו נמצאת בדרום, מה יעשה? יישאר מובטל, או להיפך. כאשר עולים פוטנציאליים מארצות המערב בוחנים את האפשרות להשתקע בארץ. הם רוצים אפשרות לגור כאן בלא לשעבד את כל רכושם ואת כל חסכוניהם לנושא הדיור.

לכן אני חושב שאין אלטרנטיבה; אם אנחנו רוצים באמת ובתמים לפתור בעיה חשובה וחמורה זאת, אשר גורמת למניעת נישואין, להידרדרות מוסרית ולחופעות שליליות של פשע, אין דרך אחרת אלא ליצור מסלול נוסף על המסלול של רכישת דירה בתנאים משופרים של משכנתאות — ואינני מזלזל בזה למי שרוצה בכך. למי שמוכן לכך. המדינה חייבת לאפשר גם דיור בהשכרה. הדוב איננו גדול כל כך. אם נעשה הקלות, אדוני השר, אם נוריד מה שאפשר להוריד וניתן הקלות סבירות לקבלנים במקומות פיתוח בכל חלקי הארץ, לאו דווקא בלב הכרכים, אם נקצה קרקעות לאדם לנושא זה, יהיה אפשר להגיע גם היום לעלות של פחות מ-40,000 דולר לדירה סבירה של שלושה חדרים. במצב כזה אפשר להטיל על הדייר שכר דירה פרוגרסיבי. הסכום הממשלתי יינתן לדייר באופן פרוגרסיבי. מי שמצבו הסוציאלי יזכה אותו בכך, יקבל סכום שכר דירה גדול יותר; מי שמצבו הסוציאלי, רמת ההכנסות שלו גבוהה יותר יקבל סכום מוקטן יותר עד לרמה מסוימת שתיקבע, ואז יהיה אפשר לבטל לחלוטין את הסכום.

אני בטוח שבדרך הזאת, כפי ששמעתי מכלכלנים מומחים, לא נטיל מעמסה גדולה נוספת על הממשלה. שהרי כל אדם, אדוני השר, כמה עולה עכשיו לממשלה הסכום על כן מרכיביו, עם מימון ביניים וכל ההקלות ואחר-כך המשכנתאות — כמה עולה פרופר כל דירה לממשלה? אם במקום הקצאת הסכומים האלה נדאג להקים בכל חלקי הארץ דיור להשכרה ולסכסד את הדיירים באופן פרוגרסיבי, תרמנו תרומה גדולה מאוד הן בפיתוח הבעיה החשובה הזאת, הן ביצירת אפשרות של הגעת עולים פוטנציאליים ושל חזרת יורדים, והן ביצירת אפשרות לצעירים משוחררי צה"ל להקים את ביתם בלי תסכולים, בלי להיקלע לייאוש ולהידרדרות מוסרית, ובסופו של תהליך תימנע ירידה מן הארץ.

אני מציע, כבוד השר, אחת ולתמיד, שאתה תחק את הנושא הזה לדידך ותביא ליצירת מפנה. בכך תעשה דבר גדול לעם כולו.

היו"ר ד' תיכון:

תודה. רשות הדיבור לחבר הכנסת יגאל ביבי, ואחריו — לחבר הכנסת צ'רלי ביטון.

חבר הכנסת פלדמן, ניסינו להסביר לקודמך, חבר הכנסת לשעבר שפירא, שאתם הולכים בדרך מוטעית בנושא הבנייה להשכרה.

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):  
למה אתה אומר את זה?

היו"ר ד' תיכון:

כי אנחנו מנוסים בעניין הזה.

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

לא, לא, תסלח לי, העיכובים — — —

היו"ר ד' תיכון:

הערת הערה וכזה סיימנו.

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

זה לא "פייר", ההגינות מחייבת לתת לי הזדמנות להשיב לך.

רבות בקשר לכל מיני משכרים ונושאים שהתעוררו — כמו, למשל, בעיית המושבים, הקיבוצים והתעשייה במפעלים קטנים ובינוניים, ואפילו במפעלים גדולים ובחברות ענק — "כור", למשל.

משכרים גדולים נגרמו גם בגופים ציבוריים וממלכתיים, כגון עיריות ומועצות מקומיות — למשל, מה שקרה לא מזמן בעיריית באר-שבע ובעיריית נוספות, שמצאו את עצמן לפתע על סף פשיטת רגל ובלי יכולת לשלם משכורות לעובדיהן או להפעיל את שירותי העירייה לתושבים.

כאשר נוגע הדבר לאותם גופים שהזכרתי, גופים שיש להם אפשרות ללחוץ במקומות הנכונים, שיש להם יכולת ציבורית ותקשורתית ללחוץ על משרד הפנים ועל משרד האוצר ועל הממשלה בכלל ועל ועדת הכספים של הכנסת — אז מוצאים פתרון ומוחקים חובות או פורסים חובות או מוסיפים תקציבים או מפחיתים את הריבית באמצעות צווים וחקיקה וכדומה.

אבל, חברי הכנסת, כאשר מדובר באנשים מן השורה, בשכירים ובעצמאים קטנים, סתם "עמך", אנשים שנוקקו ונוזקים למשכנתה כדי לקבל הלוואה לרכישת דירה — לאלה אין מי שילחץ ואין מי שיאיים, והם נאלצים לכרוע תחת הנטל ולשלם.

אני אומר שהבעיה היא בעיה לאומית, ובעיה של מאות אלפי בתי-אב. ולמה? — מסיבה פשוטה. כולנו יודעים כיצד מקבלים הלוואות משכנתה בישראל: צריך ערבים, בדרך כלל חמישה ערבים; יש כאלה שדורשים יותר מחמישה ערבים.

אם ניקח רק 100,000 איש עם חמישה ערבים — יש לנו כבר 600,000 איש. רבותי, אלה 600,000 מפרנסים, וכמוכן, בדרך כלל מדובר באנשים שגם להם יש הלוואה משלהם, ואם הם צריכים לשלם בגלל החייב שהם ערכו לו ואין לו יכולת לשלם — זה ממוטט גם את התקציב המשפחתי של הערבים.

בנקודה הזאת אני רוצה לומר, שהשיטה של אילוף אנשים לגרור לתוך הבזך הזה יחד אתם חמישה ערבים, חמישה אנשים נוספים, היא שיטה שיש לה משמעותות חברתיות מרחיקות לכת. הרי זה גורם להרס משפחות ולפירוק חברות ולשנאה ולריב וגם לגירושין רבים. אני לא מגזים. כולנו יודעים על מצבים שבהם אדם צריך לעתים לבחור בין האפשרות של חסות ואולי להתגרש, לבין האפשרות לריב עם החבר שלו ולסרב לחתום לו כערב.

אני מציע להפסיק, קודם כול, את השיטה הזאת. יש להפסיק לחייב אנשים להביא ערבים. אני לא יודע מה הפתרון, אבל יש לנו, למשל, דוגמה בפניני העולים החדשים, שרוצים לפטור אותם מן החובה להביא ערבים כי הם אינם מכירים פה אנשים שיערכו להם. אני אומר, שצריך לפטור מחובת הבאת ערבים לפחות אותם אנשים הנמצאים בתחתית הסולם של הזכאים לסיוע בדיוור.

נוסף על כך, לא ייתכן שהבנקים יוכלו להתנות בצורה חופשית כל כך על הסעיפים הסוציאליים בחוקי הערבות ובחוק ההוצאה לפועל, הסעיפים שמטרתם להקנות זכויות מינימום לערבים. הרי לא ייתכן שבהסכמי הערבות וההלוואה יוכלו להמשיך להוציא אותם סעיפים בצורה חופשית וישאירו את הערבים וגם את הלווים ללא כל הגנה במקרה של הרעת מצבו ואובדן יכולתו של הלווה לשלם את ההלוואה. ייתכן שצריך לעשות רבייה גם בתחום הזה, לקבוע שכמה זכויות אלמנטריות של ערבים כפרט ושל חייבים בכלל לא יהיו ניתנות להפקעה ולהתנאה.

אומרים שדירות להשכרה אינן עניין כלכלי, זה לא הולך. "עמידר" מוכרת את הדירות שיש לה. "קניית" אומר זאב רווח בתשדיר פרסומת, "עמידר" אומרת: קחו את הנכסים האלה, לא רוצים להיות בעלי דירות להשכרה. עוד מעט לא יהיו דירות בשכירות.

אין משכנתאות המאפשרות לאדם לשלם 20% — 30% משכרו. תשלום המשכנתה יכול להגיע ל-70% — 80% מהשכר הממוצע במשק. איפה יגורו זוגות צעירים? איך יבנו את ביתם, איך יבנו את עתידם? זו אחת הבעיות הקשות ביותר העומדות בפנינו מבית, והבעיה הזאת עלולה גם לפגוע בעלייה. כשלעשרות זוגות צעירים אין דיוור, הם יהיו עוניים לעלייה. אנחנו צפויים לתקופה של עלייה, ויש גם למצוא דרכים נכונות לאפשר לעולים לרכוש דירות.

אני חושב, שדירה נאה, המרחיבה דעתו של אדם, גורמת לו להישאר בארצו, לבנות את ביתו — זה אולי הדבר החשוב ביותר, וזו המשימה הלאומית העומדת לפנינו.

אני חושב, שהחזר המשכנתה צריך להיות צמוד לעליית השכר ולא לעליית המדד. לא ייתכן שמצד אחד שכרו של אדם לא יהיה צמוד למדד, ומצד שני "מסכנתה" — משכנתה שעושה את האדם למסכן — תהיה צמודה למדד.

קיבלתי הרבה מכתבים בנושא הקנסות. אם מדברים על משק חופשי, צריך לאפשר לאדם לשלם את המשכנתה לפני הזמן. כיום מי ששוכר את המשכנתה צריך לשלם קנסות כבדים. לא מזמן רצו הבנקאים לאוצר וצעקו "געוואלד", אנשים לא רוצים לשלם 13% ריבית. הם רוצים לשלם את הריבית הריאלית היום במשק, חצלו את הקנסות, חמנעו מהם את התענוג הזה. אם הולכים לחופש, אם אדם קיבל משכנתה ב-14%, והוא רוצה להחזיר אותה לפני הזמן, לפי תנאי השוק, אפשר אולי להטיל עליו קנס סמלי, אבל צריך לאפשר לו את הדבר, כדי להוריד את הקנסות החמורים.

חייבים למצוא פתרון לבעיית הדיוור, כי זאת הבעיה הקשה ביותר העומדת היום בפנינו. אני מקווה שמשרד השיכון ומשרד האוצר יטפלו בנושא קריטי זה בצורה רצינית.

היו"ר ד' תיכון:

תודה. רשות הדיבור לחבר הכנסת צירלי ביטון, ואחריו — לחברת הכנסת שושנה ארבל-אמולונין.

צירלי ביטון (החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון):

אדוני היושב-ראש, רבותי חברי הכנסת, אני רוצה, קודם כול, לכרך את חבר הכנסת חיים אורון, על שהעלה את הנושא. הוא העלה אותו עוד באפריל שנה זו, ועכשיו אנחנו דנים בו.

חברי הכנסת, אנחנו עומדים על חבית אבק שרפה, שאם היא תתפוצץ, חלילה, אז המשבר הנורא של מניות הבנקים באוקטובר 1983 ייראה כמו משברון קטן ביחס למה שיקרה כאן.

אנחנו חייבים להבין, שהבעיה הזאת היא בעיה לאומית. לא מדובר בבעיה של כמה אנשים, לא של שכבה מסוימת באוכלוסייה, לא של אזור מסוים, אלא בבעיה הנוגעת למאות אלפי בתי-אב בישראל, ואפילו יותר מזה. אפשר לומר אפילו, על דרך הפרדוקס, שזאת בעיה חמורה גם לבנקים עצמם, שעלולים למצוא את עצמם במשבר נוסף, אם לא ינסו לחשוב איך מתגברים על הבעיה הזאת ואם לא יתראו את חלקם לפתורנה.

חברי הכנסת, הבעיה הזאת של הריבית ידועה, ודובר בה

כתקווה להגשים את חלומם ולרכוש דירה, שבה יוכלו להתגורר הם וילדיהם. הם שמחו כאשר הכריז משרד הבינוי והשיכון בקולי קולות על הסדר של קבלת משכנתאות לשנים רבות כתנאי ריבית סבירים לאותה תקופה, שבה השתוללה האינפלציה. שמחתם לא האריכה ימים. הם אומנם רכשו דירה, אך עד מהרה הוכרז לרבים מהם, שהסכום שעליהם לשלם תמורת המשכנתה הצמודה, הנושאת ריבית של יותר מ-10%, תופח מדי חודש בחודשו ונוגס ביותר ויותר מהכנסתם התודשית.

מצב זה גרם לא פעם אחת לכך, שצעירים שרכשו דירה והאמינו שהגיעו אל המנוחה ואל הנחלה גילו, שהסכום שהם צריכים לשלם על ההלוואה וההצמדה של ריבית דריכת מדי חודש בחודשו הגיע לממדים כאלה, שאין כיכולתם לעמוד בו בשום פנים ואופן. רבים מהם הגיעו עד שוקת שכורה והיו בהלם כאשר התברר להם, שגם לאחר ששילמו במשך חודשים מספר את ההלוואה, ונאלצו, בלחץ המלווים, בעקבות פיגורים בתשלום החוב, למכור את דירתם כדי לשלם את החוב — הסכום שקיבלו תמורת הדירה לא כיסה את החוב במלואו. הם נשארו קירחים מאכן ומאכן. הם שילמו חלק מההלוואה, נשארו ללא דירה, ועוד נאלצים לשלם במשך שנים תמורת דירה שכבר לא שייכת להם — חייבים לשלם עוד עשרות אלפי דולרים, הם ובני משפחותיהם וחברים שחתמו להם על ערבות בנקאית.

רבותי, אלה אינם מקרים בודדים. זו מציאות עגומה, שגרמה לא פעם אחת לטרגדיות משפחתיות. אלה אנשים שאיבדו את עולמם והפסידו כל מה שהיה להם לא במשחקי הימורים, לא בבורסה, אלא כתוצאה מהמדיניות הכלכלית של הממשלה בשנים עברו, מדיניות שגרמה לאינפלציה דוהרת ולריבית רצחנית.

להמחשת הייאוש, התסכול והטרגדיה הפוקדים אלה זוגות צעירים שרכשו דירות במחצית הראשונה של שנות ה-80 — ועל זה מדובר — ברצוני להביא את סיפורה של משפחת אפרים ודפנה עוזר מנתניה. הבעל שירת כצנחן והאשה שירתה כנח"ל. וכך מספר הצנחן לשעבר: "קינינו בנתניה שלושה חדרים בקומה שישית, 42,000 דולר. זה היה ב-1984. חיכינו שהאינפלציה תרד משתי ספרות לספרה אחת. הפרסומות בעיתונים על הדירות היו מפתות ואנחנו נפלנו בפח, בלענו את הפיתיון. התחלנו לשלם משכנתה — 200 שקל בחודש. זה היה 20% מהמשכורת שלנו. אני חשמלאי, חשבתי שנוכל לעמוד בזה במשך 20 שנה. האמנתי שאעבוד קשה, ואוכל אפילו להחזיר קודם לכן. חיתתי על הירח. האינפלציה הרקיעה שחקים עד 400% לשנה. ההחזר החודשי קפץ במאות אחוזים. למרות שהיום האינפלציה נמוכה אני משלם חשלושים שהתנפחו מאז. התשלום החודשי שלי הוא 1,100 שקלים בחודש, חצי מהמשכורת שלנו. אני עובד מהבוקר עד הערב, מרוויח 2,000 שקל נטו בחודש — זאת משכורת יפה — ודפנה רעייתי מרוויחה 500 שקל נטו בעבודת בית".

רבותי, אין זה מקרה בודד. במצב דומה מצויים אלפי זוגות צעירים. מטובי הבנים בישראל, רובם ככולם חיילים ששירתו בצבא ולחמו במלחמות ישראל. רבים מהם שרויים במרה שחורה. יש מי שמתון ייאוש גם חושבים לדרת מן הארץ. הם קורבן של המדיניות הכלכלית של הממשלות מאז המהפך בשנת 1977. הם קורבנות של האינפלציה, שהרקיעה עד 450%, ושל הריבית הרצחנית ששאיפה את המשכך באותן שנים.

דבר נוסף, חברי הכנסת. אמרתי שהבעיה הזאת היא בעיה לאומית גם מבחינת הבנקים עצמם. אני מתכוון לכך, שאם ימשיך הבלון הזה להתנפח והריבית הרצחנית תמשיך לתפוח בלי יכולת להמיר את ההלוואות הקורות בזולות יותר — ואני מדגיש כאן: בלי קנסות — הרי כאשר הבלון הזה יתפוצץ, ימצאו הבנקים את עצמם בפני שוקת שכורה. ייתכן בהחלט מצב, שבו פשוט לא יהיה להם ממי לגבות את החובות. כולנו יודעים שבמצב כזה, כפי שקורה עם "כור" ועם גופים נוספים, לא תהיה להם ברירה והם יאלצו להסכים למחיקת חלק מהחובות ולפריסת חלקם ולהורדת הריבית, אבל אז זה יהיה בתנאים גרועים הרבה יותר.

חברי הכנסת, אני רוצה להודיע כאן הודעה חשובה. אני לא אפרט יותר ממה שאני עומד לומר, אבל אני מבטיח לכם שמדובר בעניין רציני. יש עכשיו התארגנות בנושא המשכנתאות, ואני מוסר לכם עכשיו את האזהרה הבאה: אם בתוך פרק זמן של שלושה חודשים לא יימצא פתרון מניח את הדעת לבעיית המשכנתאות, וכיכר בארץ מרד משכנתאות כזה, שיהיה בסדר גודל של פי מאה ממרד המסים של בית-סאחור, ואתם יודעים מה — את המרד הזה לא ניתן יהיה לדכא. כי במקרה הזה לא יהיה אפשר להשתמש בצווים ובתקנות לשעת-חירום מהסוג הקיים בשטחים.

אני רוצה לדעת מה יעשו אז הבנקים, כשכל הלווים שלהם יפסיקו כבת אחת לשלם את המשכנתה. טוב, את התוצאה אפשר כבר לנחש, ותאמינו לי שאפשר לארגן את זה, ועכשיו עובדים על זה. תודה רבה.

היור"ר ד' תיכון:  
תודה לחבר הכנסת צירלי ביטון. רשות הדיבור לחברת הכנסת שושנה ארבל-אלמוזלינו, ואחריה — לחברת הכנסת גאולה כהן.

שושנה ארבל-אלמוזלינו (המערך):  
כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה, בטרם אחיחם לבעיית ה"שפוטים" לכל החיים", כפי שקוראים לעצמם נפגעי המשכנתאות, ברצוני להקדיש מלים מספר לאלפי המשפחות המתגוררות במשכנות עוני, לאנשים הרואים עצמם כעלובי החיים של החברה המתנכרת להם, ורכישת דירה, גם באמצעות משכנתה נוחה, נראית להם כחלום שאין להגשימו.

כל אלה שלב שוכן בקרבם והם ראו את הכתבה בטלוויזיה על משכנות העוני ביפו לא יכלו שלא להודוע עד עומק נשמתם מהמראות שנגלו לעיניהם: משפחות המתגוררות כתנאים תת-אנושיים, בסביבה מלאה זוהמה ואשפה, וילדים נחמדים הנאלצים להתגורר כתנאים אלה, כאשר הוריהם חדרים מהשפעות שליליות של הרחוב.

רבותי, זאת מציאות שלא ניתן להשלים עמה. בדמיוני חשתי, שאלה הן תמונות מהעוני בדרום-אמריקה או בהודו, אך לצערי זה קטע מהעוני הישראלי. אין בכניית דירות בשום פנים ואופן עם מציאות עגומה זו. המשך המצב הזה הוא לא רק כתם הרובץ על מצפוננו, זה חומר נפץ העלול לזעזע את החברה כולה.

פתרון בעיית הדיור למשפחות אלה, ולרבות כמותן בערים נוספות, לא יבוא באמצעות מתן הלוואות, אפילו כתנאים הנוחים ביותר למשכנתאות, אלא בכניית דירות להשכרה על-ידי הממשלה, כאשר שכר הדירה יהיה על בסיס סוציאלי.

כבוד היושב-ראש, ברצוני להתרכז בבעייתם של אלפי הזוגות הצעירים, שבעמל של שנים חסכו פרוטה לפרוטה

אבל, צריך לנהוג כמו בצה"ל. שם, לצד ניסיונות שונים, יש גם חשייה בכיוון של "בתחלולות חעשה לך מלחמה", של הליכה החורגת קצת מחישובי המומחים ונשענת על אינטואיציה מסוימת. יש לעשות אזיה ניסיון חדש. אני יודעת שאתה יכול לעלות לכאן ולהפריך בקלות כל מה שאני אומרת, כי אני פשוט אינני מבינה את החישובים, את המספרים, וחסר לי הניסיון שיש לך. אני בטוחה בזה. עם זאת, אני חשה שיש מצוקה קשה, שאותה אפשר לפרוץ בדרך מיוחדת. אני חושבת שנושא העלייה יכול לשמש היום מוטיבציה מספקת לניסיון חדש. עליך לזרוק את כל מה שאתה יודעת ואת כל המסקנות מהניסיון שלך — אתה מנסה לעשות טוב, ואתה עושה; ואף אחד אינו אומר שאינך עושה. שמעתי פה את נציגי האופוזיציה והקואליציה. לא היה פה אחד שלא בירך על הניסיון הזה שלך. עם זאת, יש מצוקה, ויש גם ירידה בגלל זה. מתוך ניסיון שונה לגמרי, אני אומרת, שבמקרה כזה צריך לזרוק את כל החישובים ולעשות ניסיון חדש, שאינני חושבת שהוא כרוך בסיכונים.

דיברנו פעמים רבות — אינני יודעת אם הזכרתי זאת בנושא המשכנתאות, אבל דיברתי על כך בהקשר אחר — על כך שיש לאפשר הגדלת הדירות הקיימות והרחבתן. לפני שבוע דיברתי פה על הבנייה הכלת-גלית בירושלים. במרחק של עשרות מטרים מן הבית הזה עומדים 200 מבנים. כל הזמן בונים — קומה אחת, שתי קומות. כל הזמן יש בנייה בלתי-גלית כאן מסביב. אני דיברתי על 200 מבנים. עכשיו אמרו לי, שמדובר על יותר מ-300 מבנים, ואמר לי זאת משהו מן העירייה. אלה מבנים בלתי-גלילים שלא אתה בנית אותם ואינך יכול להרוס אותם. אנחנו יודעים, שאם יהודי יבנה מרפסת לסוכה — הוא כבר ישלם קנס. אולי צריך גם ללכת — זה לא העניין שלך, וזה לא עניין הקשור ממש במשכנתאות — לכיוון הזה, לאפשר הרחבת דירות, הגדלת דירות במקום שאפשר. אלה דברים קטנים, אבל הם יכולים לפתור בעיות.

אני עובדת לנושא האחרון — הבנייה המתועשת. אנחנו יודעים שבניית בניין בארץ עולה פי-שלושה מאשר במקום אחר, וזה גם בגלל קצב הבנייה. הקבלנים מאריכים את משך הבנייה, מתנגדים לבניה מתועשת.

בנייה מתועשת היא רק אחד הדברים. אין לי ספק, שאם תנסה ללכת בכיוונים חדשים לגמרי — כפי שהמציאות שלנו היא מציאות מהפכנית ושונה ומחייבת, לפעמים היא מחייבת גם את זה וגם את זה, גם בנייה להשכרה וגם בנייה שלא להשכרה, וצריך לשלב את כל הדרכים — תצליח למצוא דרכים נוספות לפתרון בעיות הדורו.

עם זה, אני אישית מצפה ממך, ולמה אני אומרת "אישית"? כי נדמה לי שאני יכולה לצפות ממך, ברגע קשה זה מבחינת הדיוור ומבחינת העלייה, ללכת לאזיה כיוון אולי מהפכני, אולי בלתי-שגרתי, שיפרוץ את מעגל הקסמים שאנחנו נמצאים בו. כל מה ששמענו כאן — כבר שמענו אף פעמים מעל דוכן זה. כמעט שלא הועלתה הצעה חדשה. אז מה יצא? זה ישנה את המצב? — לא ישנה. לא מכאן חבוא התשועה, אלא ברגע שבו אתה תאמר: אני מוכרח לפרוץ את המעגל הזה, אולי בנקודה שלא חשבתי עליה קודם לכן.

לזה מצפים ממך לא רק אני, אלא העולים החדשים, החיילים המשוחררים, על אלה שאחר-כך מוצאים להם פתרון דיוור משלהם. עולה יכול להביא לכאן כסף רב, אבל את הגג מעל לראשו הוא לא יכול להביא עמו. הוא מצפה לזה ממך; ומצפים לזה ממך בני הדור השני בעיירות הפיתוח. נכון שקשה להעמים כל כך הרבה על איש אחד, אבל לפעמים איש אחד פותר לרבים כל כך את בעיותם.

על הממשלה מוטלת החובה להתחשב במצוקתם ובמצבם. אם כיום הגיעה הממשלה למסקנה, שהריבית על משכנתאות אינה צריכה להגיע ליותר מ-5.5%, ושר הבינוי והשיכון בדעה — כך שמעתי אותו בשבוע שעבר — שיש להוריד את הריבית אף עד 2.5% — יש לעשות רקונסטרוקציה של המשכנתאות שהריבית עליהן גבוהה מ-5.5%, ולפעמים מגיעה ל-11% — 13%. יש להעמיד את הריבית, רטרואקטיבית, על 5.5%, כפי שמקבלים וכאי משרד השיכון השנה. ויש לפרוס את החוב על 25 שנה.

העלייה הצפויה תחייב הבטחת דיוור לרכבות עולים בתנאים סבירים, ברכישה או בשכירות. יש לשלב מבצע זה עם הקלות לזוגות הצעירים שרכשו דירות והם קורסים תחת נטל המשכנתה, כדי שלא ליצור הרגשת תסכול ואפליה בקרבם. עקב הונחת הטיפול בבעיותיהם.

אדוני שר הבינוי והשיכון, אני יודעת שאתה רגיש לנושאים האלה. עשית רבות, במיוחד בשנים האחרונות, להורדת הריבית על המשכנתאות. עשית רבות כדי לסייע לזוגות הצעירים, אלה שזוכים על-פי הקריטריונים שקבע משרד הבינוי והשיכון. אבל כעת מתגלה בעיה חמורה מאוד לגנדי עינינו. לא נוכל להסתיר את פנינו ולהעלים מן הבעיה כשום פנים ואופן. יש התארגנות של הזוגות הצעירים, של הזוגות שקיבלו משכנתה באותן שנים, הם אינם יכולים לעמוד בתשלומים על אף הרצון הטוב ביותר שלהם. המשכנתאות שלהם תפחו, ההחזר לחודש הוא מעל ומעבר ליכולת שלהם, והם נאלצים למכור את הדירות ולהישאר גם בלי קורת גג. יש כאלה שחוזרים לגור אצל הוריהם, אפילו אינם שוכרים דירה כיוון שאין להם אפשרות לשלם.

אסור שמצב זה יימשך, ומוטב להציע הצעות יום אחד קודם. כדי לפתור את הבעיה ולהקל על המשכנים הללו, שהיה להם רצון עז להגיע לדירה משלהם, כדי שיוכלו להגיע אל המנוחה ואל הנחלה. אם לא ייעשה דבר, זו תהיה פצצת זמן, שתתפוצץ בימים הקרובים.

היו"ר ד' תיכון:

תודה. רשות הדיבור לחברת הכנסת גאולה כהן, ואחריה — לחבר הכנסת יאיר צבן.

גאולה כהן (התחייה):

אדוני היושב-ראש, אדוני שר הבינוי והשיכון, אינני צריכה להוסיף על המחמאות שקיבל משרד הבינוי והשיכון על ההטבות, ההקלות, ועל הרגישות המיוחדת של השר. השר יודע כרגישותו לבעיות חברה, וכאן יש בעיה חברתית ממדרגה ראשונה. יש הקלות גם בנושא הריבית, גם בנושא המשכנתאות, ויש הטבות מסוגים אחרים. לא אכנס לזה עכשיו.

אני פונה אליך, אדוני השר: מיום שהייתי יושבת-ראש ועדת העלייה והקליטה ועד היום הזה פשוט אינני מבינה מדוע אין ניסיון של בנייה להשכרה, אפילו שכל החישובים מראים שבנייה להשכרה איננה כלכלית. מדוע אין ניסיון ללכת גם בדרך הזאת: אני מדברת על ניסיון רציני. היו בתים של "עמידר", רצו להפנות אותם להשכרה, לא היתה הצלחה, ועכשיו מוכרים אותם. מדוע לא ללכת בכיוון שממנו תבוא תשועה כלשהי, עם כל ההתנגדות עקב המספרים, הסטטיסטיקות והחישובים שעל הנייר.

כאשר יש בעיה מורכבת, ובמישורים שונים של החיים שלנו יש בעיות מורכבות, מה שיכול להתגבר על המורכבות הזאת הוא דמיון יצירתי, ואני חושבת שיש לך, אך הוא אינו מושקע בעניין הזה. כל הזמן אתה מנסה לסייע לבנות, נכון.

## היור"ר ד' תיכון:

תודה. רשות הדיבור לחבר הכנסת יאיר צבן, ואחריו — לחבר הכנסת יואש צידון, ואם הוא לא יהיה נוכח — לחבר הכנסת פסח גרופר.

## יאיר צבן (מפלגת הפועלים המאוחדת):

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, אדוני שר הבינוי והשיכון, שאלת המפתח המרחפת מעל הדיון הזה, כמו מעל דיונים רבים אחרים, היא למעשה: מהו היחס בין מה שאנו דורשים מהצעירים שלנו לבין מה שאנחנו מוכנים להעניק להם? אנחנו דורשים מהצעירים שלנו שירות צבאי ארוך וקשה, ולעתים גם מסוכן מאוד; אנחנו דורשים מהם, כשוכב מהשירות הסדיר, למלא את חובתם בשירות מילואים, שהוא עמוס וקשה, והוא נמשך שנים רבות, ויש כאלה שהודקנו אל תוכו. אבל אותם צעירים, אם הם באים משכונות, או מעיירות הפיתוח, במיוחד בשנים האחרונות, כשוכב למקומותיהם, מוצאים תור ארוך כלשכת התעסוקה, מוצאים פעמים רבות עליות לא מתקבלות על הדעת בשכר הלימוד באוניברסיטאות, נתקלים בפגיעה בקצבאות הילדים של המשפחות הצעירות, ולא בשורה האחרונה — בנטל כבד של המשכנתה.

על רקע זה, אין פלא שבקרב רבים מההוגות הצעירים, מהאנשים הצעירים אצלנו יש מרידות רבה מאוד, יש תחושה של כפיות טובה. יש תחושה שהסולידריות מתקיימת רק בשעה שבאים לתבוע מהם, אבל לא בשעה שהם עומדים וזקוקים לעזרה. אצל אחרים זה דוחף לירידה מן הארץ, אצל אחרים זה דוחף לניכור, שלפעמים הוא קשה לא פחות מהירידה מן הארץ.

לכן נושא המשכנתאות הוא היבט אחד בחזית חברתית קשה ומורכבת, שהשבוע אנחנו דנים בכמה היבטים שלה. ואני רוצה לומר, שטוב שהדיון הזה הגיע עתה כפי שהוא הגיע. עם סיום מושב הקיץ של הכנסת פניתי לחברי הכנסת רבים, ועליידי רבים גם נענית, להתארגן בקצוצת פעולה של חברי הכנסת בנושא של המשכנתאות. מפני שיש תחושה שפה ושם יוזזו דברים, אבל לא תיפתרנה בעיות יסודיות.

ואני רוצה לומר כמה דברים ילידי שר הבינוי והשיכון ולאנשי משרדו, שבאים לוועדות השונות ומדווחים על מצוקת המשכנתאות, ויש להם וגם לבנקים למשכנתאות איזה פרמטר לבדיקה, והפרמטר הוא הפיגור בהחזר תשלומי המשכנתאות.

## היור"ר ד' תיכון:

עומק הפיגור.

## יאיר צבן (מפלגת הפועלים המאוחדת):

עומק הפיגור, היקף הפיגור. והם אומרים: כל עוד אין אינדיקציות, שהפיגור הולך ונעשה חמור, סימן שעם ישראל, אומנם בקושי, יכול לעמוד בנטל. ואני אומר לכם: ידידים יקרים, בתנאים הקיימים במדינת ישראל, זאת גישה מסוכנת. האנשים הצעירים האלה פחדים פחד מוות להסתכן בפיגורים, והם נכנסים ומוציאים מן הגורן ומן היקב, ולפעמים מההורים, ומהאחים ומהאחיות כולם: משועבדים לעניין הזה, וזה נמשך שנים, והמשפחה מסביב צריכה לוותר על הכול כדי שהזוג הצעיר לא ישקע תחת כובד המשכנתה אל הפיגורים הללו. ואני מציע לך, אדוני השר, ליוזם בדיקה מדגמית רצינית יותר לעומק הדברים.

אנחנו מדברים על נתוני אחוז של תשלומי המשכנתה מהשכר הריאלי. אבל השכר הריאלי במדינת ישראל, אדוני השר, הוא שכר נמוך. ומרחב התמרון של הזוג הצעיר בשכר

הריאלי הפנוי הוא קטן. וכאשר אנחנו אומרים: בסך הכול, המשכנתה נגסה עוד 5%, או פחות מ-5% מהשכר הריאלי, לכאורה זה עניין של מה בכך — לגבי מי שמסתדר בקושי עם השכר הריאלי, זה יכול להיות הקש ששובר את גב הגמל.

אדוני השר, אני חושב שהיום מדינת ישראל היא אחת המדינות המערביות היחידות בעולם שהמשלה אינה מסבסדת בהן משכנתאות לשיכון. מה זה? זה יכול להיות במדינת ישראל? כל הדיבורים על קליטת עלייה, על מיוג ערות, על צמצום הפערים. יכול להיות שממשלה לא תסבסד משכנתאות לשיכון אפילו של זוגות צעירים מרמות הכנסה נמוכות, אדוני השר?

נאמרו כאן דברים רבים על הסדרים לגבי העבר, אינני רוצה לחזור עליהם. אני חושב, שמה שאנחנו צריכים להיאבק עליו הוא, ראשית כול, הגדלת ההלוואות המתוקצבות כך שהפער בין ההלוואה הגדולה ביותר לבין מחיר הדירה הממוצעת ייסגר.

אני למד מהנתונים המתפרסמים, שדירה ממוצעת הנרכשת על-ידי זוג צעיר ערכה נע בין 100,000 ל-120,000 שקל. יש אומרים שזה קרוב יותר ל-120,000 שקל. אבל הלוואה מתוקצבת במירבה היא היום 65,000 שקל. וזה ניתן למי? זה ניתן לזוג שצבר את מקסימום הנקודות. איך יגמור הזוג הזה את הפער, לא ל-120,000 שקל, ל-100,000 שקל?

אני יודע את כל התשובות: אולי היתה לו דירה, וההורים, ונדוניה, ודוד מאמריקה. אלה אינן תשובות. התשובה צריכה להיות תשובה כמו זו הקיימת במדינה מתוקנת: סגירת הפער בין מחיר הדירה לבין גודל המשכנתה המסובסדת, ההלוואה המתוקצבת.

אדוני היושב-ראש, שאלת המפתח שצריכה להדיר שינה מעינינו, במיוחד עכשיו, היא, איך ניתן להוריד את מחירי הדירות בארץ? ונכון עוד יותר לשאול, איך ניתן למנוע עלייה מסחררת, מטורפת במחירי הדירות בשנים הקרובות? התשובה היא הרי אותה תשובה. מה שיעזור להוולה, לפחות ימנע העלאה.

יש לנו נתונים על התחלות בנייה. אדוני השר, ב-1977 נבנו 32,161 דירות, מזה 52% בבנייה ציבורית ו-48% בבנייה פרטית; ב-1988 — 12,350 דירות, מזה 22% בבנייה ציבורית ו-78% בבנייה פרטית. אנחנו רואים כאן מגמה לא טובה בנושא השיכון והמשכנתים, גם מבחינת ההיקפים וגם מבחינת האיוון הפנימי, מבחינת הדאגה למחירי שוק הוגנים, מבחינת הדאגה למלאי דירות שלא יהפוך את השוק הזה לספסרי יותר מדי.

אדוני היושב-ראש, החדוש, כך נמסר לנו, עלו מכרית-המועצות 2,000 עולים. אומרים, שאילו היתה אפשרות מבחינת מיצוי חפוסת האזורים, יכול להיות שהיו מגיעים 3,000 עולים. ברוכים הבאים. יש בעיה רצינית מאוד של שיכון. אם תיפתר הכביה בקצב הזה, או אף בקצב מואץ יותר, אנחנו נעמוד בפני דילמה לאומית ממדרגה ראשונה. אני רוצה להזהיר, אנחנו עומדים כאן בפני מבחן ציוני מהמעלה הראשונה, מפני שכאן ניצחה התזיה הציונית את התזיה האנטי-ציונית מבחינת היחס של יהודים בכרית-המועצות למדינת ישראל, מבחינת הזיקה שלהם. אבל זה יכול הרי ליהפוך למפלה. אחד הדברים שיכולים למנוע מפלה קולוסלית בתחום הזה הוא נושא השיכון.

אבל המלכוד שלנו הוא בכך, שככל שאנחנו נתמודד עם

שדיברו על נושא הדיון — המשכנתאות לזוגות צעירים. כל הנושאים שהועלו בדיון נושאים נוספים, הכול ביחד באמת חשוב מאוד. הכול חשוב. אבל אני חושב שאנחנו צריכים להפסיק לדבר ולהתרכז רק בנושא הזה ולראות, בעזרת השר, מה אנחנו יכולים לעשות לשיפור המצב. עוד דיון בכנסת. עוד הצעה לסדר-היום, עוד דיון בכנסת — זה לא יביא פתרונות. אדוני השר, אנחנו צריכים להתרכז. אני רוצה לומר את דעתי. אני חושב שאת שתי המשכנתאות — המשכנתה בזכות והמשכנתה המשלימה, שזוגות צעירים שוכנעו לקחתה — אי-אפשר כלל להחזיר בריבית הקיימת.

אני לא רוצה לבוא עכשיו, מעל במת הכנסת, ולהצהיר הצהרה שחשבתי רבות כמשך היום אם מותר לי להצהירה כאן. אבל היו עוד מקרים טריים בכלכלה של מדינת ישראל, והתחום שאני קשור אליו מיום היוולדי הוא החקלאות. אדוני השר, שם מדברים במיליארדים שלא יוחזרו. מיליארדים שנמחקים. טרגדיות. אדוני השר, אנשים איבדו עצמם לדעת. ועל מה אנחנו מדברים עכשיו? — על הפרחים שלנו? על העתיד שלנו? על אלה שצריכים להחליף את כולנו בעוד 10—15 שנה? ומה אנחנו נותנים להם? — כל המשכורת? שני מפרנסים? מפרנס וחצי? הם ישלמו את המשכנתה?

אינני רוצה עכשיו להרחיב על כך את הדיבור. אני חושב, אדוני השר, שאחרי ידע טוב יותר מכולנו, ואתה יודע בדיוק כמה עולה היום הריבית למדינת ישראל. כדי לגייס כסף, צריך לשלם ריבית של כ-3.5%. נכון, בעבר כשנתנו את המשכנתאות זה עלה יותר. אז מה? קוראים לזה בעברית צחה סכסור, ולא לתת להם ליפול.

אמר קודמי שעכשיו, עם העלייה הברוכה שתבוא, והלוואי שתהיה עלייה גדולה, אנחנו יכולים לעמוד מול מצב חברתי נורא. אנחנו צריכים לקלוט עכשיו עשרות אלפי עולים; והלוואי שיבואו רבים ככל האפשר. כל אחד יודע, שמשפחה שעולה לארץ, אי-אפשר לתת לה לא משכנתה ולא הלוואה, כי עדיין אין לה ממה להחזיר. אנחנו נקלוט אותם וניתן להם דירות. ניתן להם סידור לדירות. האם אתם מתארים לכם מה יקרה, עם כל מי שכבולים עכשיו בכבלים האיומים של שתי צורות המשכנתה, זכות ומשלימה?

אני יכול להמשיך לדבר על זה הרבה. אבל אני רוצה, אדוני השר, להציע לך הצעה. אינני חושב שיש דרך אחרת. ממשלת ישראל צריכה להוריד את הריבית בצורה המשמעותית ביותר שהיא יכולה, על חשבונה שלה ומתקציבה שלה. שום פטנט ושום הצעה שמישהו יביא לא יעזרו. שמעתי אותך השבוע ברדיו, אמרת אותו דבר. אתה מביא את הדברים למודעות של הממשלה, אתה מתריע בפני הממשלה — דיברת על החלק החברתי — ושום דבר לא קורה.

אנחנו עומדים היום בפני מצב שעלול לגרום אי-שקט בארץ. ואם לא ישמעו לך בממשלה ולא יבינו, שההבדלים האלה צריכים להיות על חשבון המדינה, אינני יודע מה יהיה.

אדוני היושב-ראש, אני רוצה לסיים את דברי ולומר, שאינני רוצה שנגיע למצב שבו עשרות ומאות אלפים יחליטו ביום אחד שלא מחזירים את ההלוואות. ואני רוצה לראות מה יעשו להם, אני רוצה לראות איזה עיקולים יעשו להם ואת מי יורקו מביתו. זה עלול להיות.

לכן, אני אישית חושב, שאחרי המוביל את המאבק הזה בממשלה, תקבל את כל העזרה מהכנסת.

האתגר של קליטת העלייה, אנחנו נחריף את המרידות בקרב בני הארץ הזאת; אם לא ניתן להם פתרונות שוויון ערך — אנחנו ניצוד מרידות בקרב תושבי שכונות בעירות פיתוח. נחריף ניגודים שלא צריכים להתקיים בין עולים חדשים לבין צעירים שגדלו בארץ. שירתו בצבא, מילאו את חובותיהם והם עומדים לעתים בפני שוקת שבורה.

אדוני היושב-ראש, יש לי שלוש בקשות. ראשונה משר השיכון — שישביר לנו, אם הוא יכול, אני יודע שזאת דרישה מופלגת, מהי מדיניות הממשלה בשטח כלשהו, לא רק בעניינים הנוגעים למה שבתוך החישוק ומחוץ לחישוק, אלא בכל עניין שהוא. מישהו יכול להגדיר את מדיניות הממשלה? אני לא יודע. אתה, שר השיכון, אנא תאמר לי מה המדיניות של הממשלה — לא רק הכוונות הטובות שלך — להוזלת מחירי הדירות בארץ ולפחות למניעת סחרור מטורף של מחירי הדירות בתקופה שלפנינו.

שנית, אני מבקש לדעת, מדוע לא יהיה מס הרכישה על דירות נורמלי יותר. מדוע להעמיס על הווג הזה, שהמדינה כבר הכירה בזכותו ונותנת לו את 65,000 שקל ללא ריבית, מדוע גובים ממנו על זה מס רכישה? ושמעו איך. על 57,000 שקל הראשונים — 0.5%; על 84,000 שקל שבאים לאחר מכן — 3.5%. זה נקרא פרוגרסיבי? מדוע לא לקבוע עד 90,000 שקל, למשל — 0.25%. 90,000 שקל עד 120,000 שקל — על 30,000 השקלים הנוספים — 0.5%. אחר כך, על 30,000 שקל נוספים — 1%. זהו מדרג פרוגרסיבי יותר וסביר יותר, שאינו מטיל על הווג שבא לרכוש דירה הוצאות נוספות של אלפי שקלים.

הי"ר ד' תיכון:  
למה לא תגיש הצעת חוק?

יאי צבן (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
זאת ועוד, הוועדה שהיה לי הכבוד לעמוד בראשה, ועמיתי היושב-ראש היה חבר בה, הגישה את מסקנותיה ב-22 במרס 1984 והמליצה בפני הממשלה לבדוק את האפשרות להחיל בצורה כלשהי על המשכנתאות של זכאי משרד השיכון את הכללים הנהוגים במס הכנסה לגבי חיסכון וקופות-גמל, זאת גם מתוך לימוד מניסיונו של מדינות אחרות. אני לא אומר להחיל כאן את הנורמה האמריקנית. אני לא בטוח שהיא צודקת והיא נכונה. שם, ככל שאתה עשיר יותר ובונה בית גדול יותר, כך המתנה שאתה מקבל ממס הכנסה גדולה יותר. אבל בקופות-גמל יש לנו מדרג, יש לנו תקרה. זו שיטה של חיסכון. מדוע לא להחיל את זה?

אדוני השר, הבקשה השלישית היא דירור סוציאלי. מהדור האחרון של הביטוח הלאומי אנחנו למדים, שיש 80,000 משפחות שכירים שההכנסה הנקייה לנפש בהן היא 12.5 שקל ליום לנפש. הם לא יכולים לשלם משכנתה. אם הם זקוקים לדירור — הם זקוקים לדירור סוציאלי. כמי שמהווה כתובת למשפחות כאלה אני יכול להעיד, שאין לך פתרונות. אם לא יוגדל התקציב של משרד השיכון למציאת פתרונות לדירור סוציאלי — הדוח של הביטוח הלאומי לא עוסק בנושא השיכון, הוא עוסק רק בהכנסות — נצטרך להוסיף גם את הפרמטר הזה לתרבות העוני בחברה הישראלית.

הי"ר ד' תיכון:  
תודה. רשות הדיבור לחבר הכנסת פסח גרופר, ואחריו — לחבר הכנסת משה גפני.

פסח גרופר (הליכוד):  
אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, שמעתי את החברים

באחרונה פורסמו בעיתונים מקרים של משפחות, זוגות צעירים, שאין באפשרותם להחזיר את המשכנתה. המשכנתה כבר יותר גבוהה ממחיר הדירה עצמה. הדבר הגיע למצב אבסורדי כזה שאנשים אומרים: תיקח את הדירה, כבר אינני רוצה אותה, העיקר שלא תחייב אותי במשכנתה. גם לזה כבר אין אפשרות. איזה מין מדיניות זאת? איזה מין ממשלה זו?

אינני יודע בכוחו של מי לשנות את המצב הזה. אבל חייבים לעשות צעדים דרסטיים כדי לצמצם לפחות את ממדי הכביה.

ברשותך, אדוני היושב-ראש, אני רוצה להעלות פה נקודה רגישה, הכואבת לי ולרבים וטובים במדינת ישראל. יש שבט במדינת ישראל שהוא השבט העני ביותר.

אלי דיין (המעריך):  
שבט לוי.

משה גפני (דגל התורה):

לא, מייד אומר. השבט הזה הוא השבט של אברכים לומדי תורה. שבט לוי בהגדרה הוא שבט לומדי תורה. השבט הזה הוא השבט העני ביותר במדינת ישראל, ואתה מכיר בוודאי את הנושא מקורב. אותו שבט, אותו חוג במדינת ישראל שכל עיסוקו הוא לימוד תורה, על פניו, יש לגביו אפליה במשרד שלך בנושא המשכנתאות. אין זה ציבור שיוצא להפגנות, הוא השבט השקט ביותר, הפחות אלים במדינת ישראל. אתה לא רואה אותו בהפגנות ברחובות, אבל הוא נאנק תחת המשא. אין יכולת לתאר כמה מדובר. אם מדברים היום על קו רעב ועל רעב ממש, מדובר בו, בסקטור הזה, באופן מיוחד. זוג כזה שנישא מקבל במצב הנוכחי משכנתה מוקטנת, ולא מתחשבים בכך שאחד מבני המשפחה הוא יוצא צבא. כמה שהכיטוח הלאומי מתחשב, אין משרד השיכון מתחשב.

לא די בכך. גם בנושא של שכירות, מה שמשרד השיכון מאפשר לאלה שזכאים — למעלה משלוש שנים מאפשרים להם שכירות — מי שהוא תלמיד ישיבה, לאחר שלוש שנים אינו זכאי. אפליה על פניה, אפליה בתחום שיקום השכונות, הנמצא במשרד הבינוי והשיכון. אני לא יודע, ייתכן שזה פרי של פסיכולוגיה או של פילוסופיה קודמת, עוד לפני שנכנסת למשרד, אבל זהו מצב לא נסבל. לא ייתכן שיהיה סקטור שלא יהיה לגביו פתרון בעניין הזה, והאנשים יסבלו ויגיעו לחרפת רעב. יש למצוא פתרון לבעיה הקריטית הזאת. אין לאפשר בשום פנים ואופן אפליה חמורה כל כך כלפי חוג או סקטור או שבט עני כזה במדינת ישראל.

אני רוצה לסיים: אני מסכים לכך שיש לעודד, במצב הנוכחי, את היציאה לערי הפיתוח. יש לעודד זאת כאשר מחירי הדירות שם זולים יותר ואפשרויות הדירור רבות יותר, לעודד זאת בהשוואה לסיוע הניתן במרכז הארץ. יש לעודד — ואינני רוצה להיכנס לפרטים.

אדוני היושב-ראש, שמעתי קודם את הוויכוח לגבי הדירור להשכרה. אינני מצוי בפרטים, אבל בדברים רבים אנחנו רוצים להידמות לארצות-הברית.

הי"ר ד' תיכון:

לא בעניין הזה.

משה גפני (דגל התורה):

אני פשוט תמה, לא מבין, מדוע צריך אדם שמקור התעסוקה שלו ביישוב x לגור דווקא במקום אחר, משום ששם רכש דירה ולשם הוא צמוד? למה בארצות-הברית מכתיבה

הי"ר ד' תיכון:

תודה. רשות הדיבור לחבר הכנסת משה גפני, ואחריו — לחבר הכנסת מוחמד מיעארי. אם הוא לא יהיה — לחבר הכנסת עבדאללה דראושה. אם הוא לא יהיה — לחבר הכנסת רענן כהן. ואם הוא לא יהיה — לחבר הכנסת מיכאל קליינר. ואם הוא לא יהיה — יסכם את הדיון שר הבינוי והשיכון.

משה גפני (דגל התורה):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, כבוד סגן ראש הממשלה ושר הבינוי והשיכון, ראשית אני רוצה להודות לידידי חבר הכנסת חיים אורון, שהעלה את הנושא הקריטי הזה. אומנם מאוחר, אך מוטב מאוחר מאשר לעולם לא. הוא כבר העלה את הנושא לפני חודשים רבים.

הנושא שאנחנו דנים בו הוא נושא קריטי ממדרגה ראשונה. ההלכה אומרת: קודם ילמד תורה, אחר כך יבנה בית, ואחר כך יישא אשה. לגבי הדבר הראשון, לימוד תורה — לצערי הרב יש חלק בינינו שוויתר על זה כנסיכות כאלה או אחרות. אבל לגבי החלק של: יבנה בית ואחר כך יישא אשה — זה הופך להיות דבר כלתי אפשרי במדינת ישראל. אינני מדבר על יחידים, מה שמכונה העשירונים העליונים. אבל לא דווקא העשירונים התחתונים אינם יכולים לעמוד בנטל הזה. גם צעירים ממשפחות בינוניות, אפילו בינוניות ומעלה, אינם יכולים לבנות בית ואחר כך לשאת אשה.

אין אפשרות לבנות בית במדינת ישראל. ובאמת, אינני יודע מדוע שר הבינוי והשיכון צריך להשיב על הנושא הזה. עם כל הכבוד וההערכה, זה נושא חשוב לא פחות מנושאים אחרים, וראש הממשלה וממלא-מקומו ושר האוצר צריכים לעסוק בהם. אלה נושאים קיומיים למדינת ישראל. למשפחה ממוצעת במדינת ישראל אין אפשרות לבנות בית בגלל מדיניות לא-נכונה בחלוקת הנטל.

אני רוצה להביא לך ולכנסת דוגמה של מקרה מעניין מאוד שאתה טיפלת בו באופן אישי, והוא בעיית היישוב עמנואל. כעמנואל קרה מה שקרה, והיו פשיטות-רגל של קבלנים. מונה כונס נכסים, וטיפלו כמי שכנה שם בתים. אנשים פנו אלי, ואני פניתי אליך לגבי כמה מקרים. אני יודע שאתה מטפל בעניין, אבל עד עתה ללא הצלחה. לא הכול תלוי בכך. יש אנשים שאין להם יכולת לפרנס את משפחותיהם, והם משלמים משכנתה התופחת מיום ליום, אבל בית אין להם. יש כונס נכסים. אז את המשכנתה הם משלמים, הם הצמידו את עצמם, את משפחתם, את ילדיהם ואת פרנסתם לאותה משכנתה אומללה ועלובה, אבל בית אין להם. זו דוגמה אופיינית לעיוות הנורא שיכולה לגרום מדיניות לא-נכונה של הממשלה.

ואם אדם כן קיבל את הדירה באותו יישוב, המשכנתה תופחת. היא צמודה בחלקה הגדול. והרי אין לו אפשרות לרכוש בית רק עם המשכנתה, והוא לוקח הלוואה כבנק, שאם לא כן, לא יהיה לו דירור. אותם משתכנים אינם רוצים לעשות עסקים. הם רוצים לחיות, הם רוצים קורת גג להם ולילדיהם. שמעתי אותך ברדיו, אדוני שר הבינוי והשיכון. אמרת שם, בצדק: לפני שאנחנו מדברים על כל פתרון אחר, הדבר הראשון הוא להמציא קורת גג. אז מה אנחנו עושים? אנחנו הופכים את כל אותם אנשים מסכנים, בעצם את כולנו, לבנקים. נותנים להם משכנתאות צמודות, אומרים להם שהם ישלמו את המשכנתה בחלקה הגדול עם הצמדה, ואת החלק האחר משלמים עם רכיבית נוראה. מהיכן הם ישלמו את התשלומים האלה? האם יש אפשרות להציע פתרון יריאלי, שאכן אדם הרוכש דירה ומקבל משכנתה יוכל להחזיר אותה?

אלי דיין (המערך):  
תיקח מהעשירים.

מיכאל קליינר (הליכוד):

הניסיון הזה, ואני כבר שומע אותו בפעם השנייה, לדרדר את הוויכוח לרמה שאני אצטרך להגיד "קיבוצים" — לא יעזור. אני לא אגיד "קיבוצים".

שושנה ארבל-אלמוזלינו (המערך):  
הם לא קיבלו כלום.

מיכאל קליינר (הליכוד):

מכיוון שיש רמת ויכוח מסוימת, שהתשובה המתבקשת עליה היא זו, אני מציע לכולנו שלא להיכנס אליה ולנסות ללמוד בעיה.

בעיית המשכנתאות היא בעיה אמיתית. מה שאמיתי ביותר בה הוא לא העובדה שיש משכנתאות והסדר במשק, חבר הכנסת גפני — ויש למשק כללים מסוימים ואדם יודע מדוע הוא לוקח הלוואה ובאילו תנאים. מה שקורה בפועל הוא, שבעלי המשכנתאות לא מבינים דבר אחד: אם היום הריבית במשק היא 5%, למה הם צריכים להמשיך לשלם ריבית של 11% על ההלוואה המשלימה?

אברהם בורג (המערך):  
הבנקים לוקחים את הריבית בחצי מ-5%.

מיכאל קליינר (הליכוד):  
בסדר, ברור.

יאיר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

מיכאל קליינר (הליכוד):

קודם כול, הבנקים הם לא הכתובת, כי זה היה אז מחיר הכסף כפי שהיה, ובכך שעבר כמו שצריך שילם על כסף מחיר מסוים ונתן הלוואות במחיר מסוים. איש אינו מציע לקבוע רטרואקטיבית שכל הריבית תחוקן בצד, נאמר, ל-5%. כיוון שאין איש יכול לומר לאדם שהפקיד כספים בבנק או קנה איגרות חוב בריבית של 8% או 9%: ניתן לך פחות. אפשר בקלות לזרוק את זה על הבנקים ולמוטט אותם.

אפשר גם לעשות דבר אחר. אילו היה כסף, הייתי אומר: בואו נאפשר לאזרח להחליף את המשכנתה שלו במשכנתה בריבית המקובלת היום, ואת הקנס יכסה האוצר, כשם שהוא כיסה חשבונות מוטעים של אחרים. בלי לציין מי; אלא שאני יודע שספק אם גם לכך יש למדינה כסף.

אני חושב שיש ועדה המטפלת במקרים קשים. אני בטוח שבציבור הגדול הזה לא כולם נזקקים, יש כאלה המסוגלים לעמוד בעסקה הרעה הזאת, בעסקה שכרגע נראית רעה. אגב, אני נפגשתי עם ראשי ועד הפעולה של משלמי המשכנתאות ושאלתי אותם: אם יחליפו לכם לריבית המקובלת היום, אף שזאת ריבית נידדת, תסכימו לכך? הם אומרים: כן, ודאי תסכימו לריבית נידדת, כי היום הריבית היא 5%.

אני שואל את עצמי, אדוני היושב-ראש, האם אנחנו לא בונים לעצמנו פצצת-זמן חדשה של אלה שלוקחים היום הלוואות בריבית של 5%. אם הריבית תעלה ותהיה בעוד שנתיים-שלוש שנים לא 5% אלא 13%, אז תהיה צעקה כפולה פי כמה וכמה. אני חושב שטוב יעשה אם יוסבר למקבלי המשכנתאות היום, שלריבית של 5% אין תועדה ביטוח, ולכן עליהם לכלכל את מעשיהם היטב.

המציאות מצב שיש דיור להשכרה ואדם יכול להיות נידד, יכול לפתור את בעיות החינוך של ילדיו, את בעיות התעסוקה של משפחתו, והוא לא חייב להיות צמוד לדירה מסוימת משום שלשם הוא צמוד עם משכנתה צמודה?

היו"ר ד' תיכון:

יש על זה תשובה: גם בארצות-הברית השתנה המצב. מה שאתה מציע הוא, שאנחנו ננציח את העוני של כל שוכרי הדירות לדורות. אבל יש כאן בעיה, ולא כאן המקום להסביר אותה. יש כאן חלוקה מחדש של העושר, ואילו הלכנו במסלול הזה, האמן לי שבעיית העוני היתה חריפה פי כמה וכמה.

משה גפני (דגל התורה):

הקמתי ואמרתי: אני לא מצוי בפרטים; ייתכן באמת שיש אנשים המצויים בפרטים זה שנים רבות, אבל העיקרון נראה לי לא-סביר. יש דברים הגיוניים. אני לא אומר שצריך להפוך את זה בצורה המונית ולעשות את זה בצורה לא-מבוקרת ולתת לעשירים להיות עשירים יותר ולעודד את הקבלנים ולתת דווקא להם ולא למשכנים. אני מבין שיש צדדים לכאן ולכאן, אבל לא ייתכן שלא תהיה שום אפשרות ליצור מצב של מגזר מסוים, של חלק מסוים, של אזורים מסוימים, שבהם יהיה דיור להשכרה; שתהיה האפשרות הזאת, ולא כל הזמן להיבנות על שכלונות סגורות של שנים רבות ולהגיד: בכך אנחנו שונים מארצות-הברית. אני לא מבין למה. לא ייתכן שכל הנושא של משק הבינוני במדינת ישראל יהיה מבוסס רק על דירות לקנייה, עם משכנתאות צמודות, עם פתרונות שהם לא פתרונות, עם הפיכה של משתכנים לסניפי בנקים, כשהם לא משתכרים כמו מנהלי בנקים אלא כמו אנשים פושטי רגל. צריך להציע גם את הפתרון הזה.

בכל דרך חייבים — זוהי זעקה של כלל התושבים במדינת ישראל — למצוא פתרון לזוגות צעירים, למשפחות ברוכות ילדים, לאנשים הרוצים אך ורק קורת גג להם ולילדיהם. תודה רבה.

היו"ר ד' תיכון:

תודה. חבר הכנסת מוחמד מיעארי איננו. חבר הכנסת אברהם פורו איננו. חבר הכנסת עבדאלוהב דראושה איננו. חבר הכנסת רענן כהן איננו. רשות הדיבור לחבר הכנסת מיכאל קליינר. אחרון הדוברים בדיון זה.

מיכאל קליינר (הליכוד):

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, כבוד שר השיכון, אני מודה ומתוודה, שמאז הבוקר אני מוצא את עצמי עסוק ברינונים, קודם בוועדת העבודה והרווחה וכעת במליאה, בנושאים כואבים ואמיתיים, אלא שבמקום לשמוע הצעות פתרון אני בדרך כלל מוצא את עצמי שומע המון "צריך" ו"צריך" ו"צריך", ומי אשם ומתי זה התחיל ולמה זה התחיל. אילו הייתי מחבר את ה"צריך" של היום, שאינו כולל את ה"צריך" של מערכת הבריאות כי היא לא בסדר הדיון היום, ושל מערכת החינוך, שגם היא לא על סדר-היום — הרי לא שמעתי מאיש מאין ניקח את המימון של כל ה"צריך" וה"צריך" וה"צריך", וכולם כואבים וכולם נכונים וכולם צודקים.

אלי דיין (המערך):  
מהעשירים.

שושנה ארבל-אלמוזלינו (המערך):  
תיקח בחזרה את המיליארדים שנתתם בעניין עלות העבודה.

הי"ר ד' תיכון:

סליחה, השתמשתי בביטוי לא נכון. לא שמיכה אלא עוגה. איך להגדיל את העוגה.

מיכאל קליינר (הליכוד):

לא, אני דיברתי על שמיכה. אנחנו מושכים שמיכה צרה לכיסוי תחומי הבריאות, החינוך, התעסוקה, השיכון, לכל תחום. אין די כסף לכול. מקום שהשמיכה לא מכסה אותו — שם קר. ממה אני חושש? שמרוב משכונות חזקות וקולניות, כפי ששמעתי היום, השמיכה עלולה להיקרע לגמרי, ובוה ודאי לא רוצה איש מאתנו.

לא שמעתי היום מחברי כנסת אינטיליגנטים שתיארו מצוקה אמיתית, שהודהיתי אותה, לא שמעתי איש מהם שאומר מאין לקחת. איש מהם לא אמר מאין לקחת.

אני חושב שהיום אנחנו צריכים לעשות מסע אמיתי, גם בהסברה, אבל גם באכיפה, כדי שכל אזרחי מדינת ישראל יישאו בנטל. אני חושב, שאנחנו עומדים בפני מבצע לאומי, היסטורי, בפני ימים היסטוריים שלא היו כמותם בתולדותינו, למעט ימי מלחמות. אני חושב, שהעם כולו צריך להתגייס למאמץ, לרבות העם היהודי בתפוצות. אני חושב, שאם אנחנו נשמר דוגמה, גם העם היהודי יתגייס בקנה-מידה שונה לחלוטין מזה שמדברים עליו אלה שעדיין מדברים בקטנות, ולכן גם ההיענות שהם זוכים לה היא היענות של ימים קטנים ולא של ימים גדולים, כפי שאנחנו יכולים ליצור אותה אם לא נעצור כמרידינו את גל העלייה באבן.

אני חושש מאוד, שכל הטוב שדיברנו עליו לא יקרה, אם מול גל העלייה הזה נעמוד חסרי אונים, והתמונות שאולי יעוררו אז אותנו ואת רדודת העולם לא יעזרו, מכיוון שיראו אותן ברוסיה, ואז כבר לא יהיה את מי לקלוט.

הי"ר ד' תיכון:

תודה. רשות הדיבור, לפנים משורת הדין, לחבר הכנסת רענן כהן. אחריו יסכם את הדיון שר הבינוי והשיכון.

רענן כהן (המערך):

תודה לאדוני היושב-ראש. אדוני השר, כנסת נכבדה, כ-500,000 איש בישראל חיים מתחת לקו העוני. אלפי זוגות צעירים בישראל מתקשים למצוא פתרון דיור הולם בארץ, חלקם, ששפר מזלם, קנו דירות ומתקשים לשלם את החזרי המשכנתאות.

לאחרונה הפכה בעיית הדיור, בעיקר מציאת דיור לזוגות צעירים, לתופעה חמורה שממדיה הופכים מדאיגים, והתוצאה יכולה להיות ירידה של אנשים צעירים מהארץ.

ההיסטוריה מלמדת, שמתוך רצון לעזור לזוגות צעירים, יצרה הממשלה את שיטת המשכנתאות הקיימת היום. זו אינה הלוואה רגילה. רוב הציבור, בעיקר הצעירים שידם אינה משגת לממן רכישה כהיקף כזה, נעזרים בשירותי המימון של ממשלת ישראל לזכאי השיכון. אלא מה? המשכנתאות, שהחזירה היו אחוז סביר מהכנסת בני הזוג — בתחילת הדרך הם עמדו, בדרך כלל, על כ-25% מהכנסת המשפחה — משכנתאות אלה תפחו במשך השנים והגיעו עד 60% ויותר מהכנסת המשפחה. המצב הגיע לידי אבסורד, שסך כל החזרי המשכנתאות החדושים עולים לפעמים על סך כל ההכנסה של בני הזוג. המשכונות, רבות, אינה מכסה את המשכנתה.

הבעיה נובעת, בין היתר, מכך שהמשכנתאות צמודות באופן מלא למדד יוקר המחירים לצרכן, שהגיע בשנים

אשר למצב היום. לדעתי, הממשלה צריכה למנות ועדה שתבדוק את המצב האמיתי של כל מי שרוצים להחליף את המשכנתאות שלהם. אלה שהם באמת נזקקים ונצרכים, אלה שבאמת לא יכולים — להם יאפשרו להחליף את המשכנתה, והמדינה תממן את הקנס. המדינה תממן אותו הפסד של הבנקים בגין החלפת המשכנתה לזולה יותר.

אני מציע לכל אלה שבשם הנצרכים מנסים להביא סוכסידיות לכלל, בכלל זה לעשירים, שלא להיחפז. תפסת מרובה לא תפסת. אם רוצים באמת לפתור בעיה באמצעות השמיכה הצרה הזו של המשק הישראלי בלי לקרוע אותה לגזרים, יש לכוון את הפתרונות, הכספים ומעט האפשרויות שיש לאלה שהם נצרכים באמת, לאלה שיש להם בעיה אמיתית, ולא להביא בשמם מספר כפול ויותר של טרמפיסטים.

אני גם רוצה להזהיר מפני המגמה ששמעתי הבוקר בוועדת העבודה — בלי לצטט, כמובן, אדוני היושב-ראש — וגם כאן במליאה בדברי חברי הכנסת צבן, גרופר ואחרים. עזבו את נושא העלייה לנפשו. אם יש גורם שיכול לעזור בפתרון בעיית האבטלה בטווח הקצר והבינוני, אם יש גורם שיכול להקל על המשק הישראלי את ההתמודדות עם בעיית העוני — אין זה כל מיני אמירות רמנוגיות, אלא גל עלייה שימריץ את המשק, שייצור תעסוקה, שיעודד השקעות. אם יש נס שיכול לקרות גם כעניין האבטלה, גם כעניין העוני, זה דווקא גל העלייה. הוא יכריח את כולנו להתמודד עם הבעיות שלנו ככלים מחשבתיים אחרים.

אדוני, כבוד סגן ראש הממשלה, אם יש נושא שמדאיג אותי זו העובדה שהציבור הישראלי טרם קלט שמדובר במספרים שעליהם לא חלמנו, המוח פשוט מתקשה לעכל. עם היפתח הטיסות מברית-המועצות — כל מי שירצה יוכל לבוא למספר לא יהיה מוגבל, ואז כל מלאי הדירות שיש לנו יכול להיגמר בשניים-שלושה חודשים, לרבות הדירות הפרטיות, הדירות בעירות הפיתוח, במרכזי הקליטה, כולן.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

וזה לא ישפיע על רמת המחירים?

מיכאל קליינר (הליכוד):

לכן אנחנו צריכים לבנות דיירות, כדי להוריד את המחירים.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

ביקשת שלא לקשור נושא זה בנושא העלייה. זה מאוד קשור, לחיוב, אבל זה קשור.

מיכאל קליינר (הליכוד):

לחיוב, בסדר. אני מוכן לקשור כל דבר בגורם החיובי שנקרא עלייה, לחיוב. היו ניסיונות להעמיס את הדברים זה מול זה. שמעתי דיבורים: נותנים לעולים, אולי יש מי שמסייג את האמירה הזאת, אולי הוא לא מתכוון. אני חושש מהמסר שידלוק לרחוב. לאחר ששמעתי את כל הדיבורים היום, אני מתחיל לחשוש איך דברים מסוימים יתפרשו אם הם יוצגו בצורה לא נכונה. אני חושב שאחת מבין היטב את כוונתי, ואני בטוח שלא תחלוק עליה.

מה שמוטל עלינו לחשוב מבחינה ישראלית, מבחינה משקית — ואמרת זאת בוועדה ואני חוזר על זה כאן ואחזור על זה תמיד — זה איך להגדיל את השמיכה, איך להגדיל את המשק, איך להגדיל את התפוקה ואיך להגדיל את המיסי לא עליידי הגדלת מיסי — —

מקומו בארץ הוא הדיוור, ולאחר מכן פרנסה והשכלה. עלינו מוטלת חובה לאומית לתת עדיפות לבעיית הדיוור ולהבטיח דיוור הולם לכל צעיר וצעירה בישראל, עלימנט שיוכלו לחיות בכבוד במדינתם. תודה רבה.

היו"ר ד' תיכון:

תודה. יסכם את הדיון שר הבינוי והשיכון. בבקשה.

שר הבינוי והשיכון ד' לוי:

אדוני היושב-ראש, רבותי חברי הכנסת, אין דבר מסוכן יותר, למרות הכוונות הטובות, מאשר הכללות. בדיון הזה היו הכללות בנושאים ובתחומים רבים. לא זה הדיון שלנו. אני מבין, שכל אחד יוצא ידי חובתו ואומר את "אני מאמין" שלו. זה לגיטימי בהחלט. כל נושא העומד על סדר-היום צפוי לסטות מהעיקר בשל ההתפזרות על תחומים רבים, ויש סכנה שלא נגיע בדיונים שלנו למה שקרוי בסלנג שלנו "תכלס".

כמה דברים אמורים? מה הוא המצב? איך ניתן למרוד אותו ומה ררוש? קודם כול, משרד הבינוי והשיכון נתן מאז 1979 לזכאים 500,000 פתרונות דיוור. נכפיל זאת במספר נפשות ונדע מה גודל העשייה ומה התיקון החברתי שנעשה ושהושג דרך המדיניות הזאת בכל השכבות ובאופן פרוגרסיבי. מתוך 500,000 פתרונות אלה, 330,000 נטלו משכנתה שהמדינה העמידה לרשותם.

האם יקום מאן-דהוא ויאמר, כי כל 330,000 בתי-אב אלה נמצאים במצוקה כזו שאינם יכולים לעמוד בהחזרים, ומשום כך על המדינה לפתור את הבעיה שלהם? אם משהו יאמר זאת, הוא יאמר, פשוטו כמשמעו, שהמדינה תרים ידיים ושאלה הזקוקים לסיוע לא יקבלו אותו, כי הכללה כזו תעמיד את כל חקיקת המדינה, אם לא את התוצר הלאומי, באין מענה. ולא היא. לא זה המצב, ואני מניח שלא לזה מתכוונים חברי הכנסת הנכבדים.

אין לקחת מקרים מסוימים ולהסיק מהם על מצבם של כל 330,000 בתי-אב. אני כופר בזאת, באחריות. מתוך הכרה ויריעה וגם מתוך רגישות חברתית, לא זה המצב.

הבעיה נחלקת לשתי סוגיות: האחת — אלה שאינם יכולים לעמוד בהחזר משום שלקחו משכנתאות בנקאיות בריבית גבוהה מאוד.

אינני בא לומר, זה לא חל על כולם, שמי שעשה זאת ויודע את מצבו, ידע גם איזה סיכון הוא לקח על עצמו. אינני יכול לבוא ולומר זאת, משום שיש לי כיוון להתמודדות עם הסוגיה הספציפית, ואני אעמוד עליה. מה אשמים אלה שהלכו לדירה צנועה, שהתאמצו, שעזרו לעצמם? אלה ייענשו מתוך ההכללה, ואלה שהלכו ביודעם את הסכנות, כולם יעמדו עשוי כזכות יתירה, בקרימה ובתביעה לרגישות. לכן אינני מקבל את ההכללות.

מה על הממשלה לעשות? לצד המבול של הבעיות שצוינו כאן יש גם נקודות אור, אפילו אור גדול, שהוא תוצאה של עבודה מאומצת של רגישות חברתית; אור גדול לעשרות אלפי משפחות בישראל, שלולא העבודה המאומצת הזאת ולולא הגישה הפרוגרסיבית לא היו מגיעות לדיוחה, בוודאי לא לדירה. לא זה הזמן, בסוף דיון כזה, לעמוד על כל מה שנעשה. כשם שיש עריין צל, ומחובתנו לעשות כדי להשלים את העשייה בתחום הזה ובתחומים אחרים כשטח החברתי, כך צריך גם לעשות הבחנה, האם ביכולתנו להתמודד עם שתי הסוגיות שאני אעמוד עליהן.

האחרונות למאות אחוזים, ואילו ההכנסה מהשכר צמודה למדור רק בחלקה. עד כמה שהדבר מנותן, הרי המצב שנוצר הוא, שכלי שנועד לעודד רכישת דיוור הופך נטל בלתי-נסבל. הגורם במקרים לא מעטים לירידה מהארץ ולפירוק משפחות.

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, לא קל לחיות במדינה הנתונה לאיום קבוע, תחת נטל המסים הכבד והוצאות המחיה הגבוהות. קשה עוד יותר לזוגות הצעירים, ועל-כן יש להקל עליהם. אסור שצעדיהם הראשונים כמשפחה ימאסו עליהם את החיים במדינה הזאת. אסור לשבור אזרחים צעירים. אל לנו לגרום להם ייאוש ורצון לעזוב את הארץ עקב מחנק כספי, הנובע מחובות לגיטימיים שנלקחו בעידוד המדינה והבנקים. יש הכרח אמיתי לעזור לאזרח הצעיר, ועלינו לעשות כל שביכולתנו כדי לגרום לאזרחינו הצעירים להישאר בארץ ולהיקלט בה. כשם שאסור להטיל על הציבור גזירה שהוא אינו יכול לעמוד בה, אל לממשלה להציע הצעות שאין הציבור יכול לעמוד בהן בטווח הארוך.

כבר קרה בעבר, שהמדינה לקחה על עצמה את חובות פגועי המשכנתאות. גם היום יש מקום לכדוק, אם לא רצוי שהמדינה תחייב את הבנקים לתרום את חלקם להסדר חובות לאומי שזוה יחד עם הממשלה, כשם שעשו זאת לטובת מחזיקי המניות בבנקים וסקטורים אחרים.

הפתרון לזוגות הצעירים, זכאי משרד השיכון, כמו גם לעולים החדשים, על-פי השיטה החדשה שאני חושב שצריך להנהיג: א. צריך להוריד את מחיר הקרקעות. מחיר הקרקע בארץ נע כיום בין 20% ל-50% ממחיר הדירה, ולכן הורדת מחיר הקרקע יפחית את עלות הרכישה.

ב. כתוצאה מאי-הקבלה בין עלות מדר יוקר המחיה שאליה צמודות המשכנתאות לבין עליית השכר במשך נוצר פער גובר והולך, המביא לכך שההחזר מכרסם את השכר. לפיכך אני מציע להצמיד את החזרי ההלוואה לשכר הממוצע במשק. כלומר, העלייה תהיה בהתאם לתוספת היוקר שמקבלים השכירים. בכך נשמור על רמת התשלומים של זכאי השיכון.

ג. בשל חוסר היכולת לסיים החזרי המשכנתאות לפני תום מועד הפירעון, אין בידי הלויים אפשרות לבחור משכנתה חלופית. כיום מוצעות משכנתאות אטרקטיביות על-ידי חלק מהבנקים, אך הלויים נוכחו לדעת, כי הבנקים העלו לאחרונה את סף הקנס על ההחזרים המוקדמים לסכומים מרקייע שחקים, המונעים כל אפשרות לעבור למשכנתה נוחה יותר. אני מציע לבטל את הקנס על החזר מוקדם ולאפשר לזוגות הצעירים להחזיר את המשכנתה, אם הם יכולים.

ד. אני מציע, שתשלומי הריבית על המשכנתאות לא יעלו על 6% לשנה.

ה. אני מציע שהריבית וההצמדה יוכרו כתוצאה מוכרת לצורכי מס, ובכך נקל במידה מסוימת על הזכאים לשיכון ונשמור על שכרם הפנוי.

יחס מיוחד צריך להינתן לאזרחי פיתוח, כי שם ערך הדירות יורד, דווקא באזורים המועדפים לשיכון, אלא שאם מדינת ישראל רוצה לעודד התיישבות בערי הפיתוח, היא צריכה לתת יחס מיוחד ועזרה למשכנים באזורים אלה. מכיוון שערך הדירות נשאר נמוך יותר מהסכומים שהם צריכים להחזיר כחוב לבנקים.

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, אדוני השר, אחד התנאים ההכרחיים על-מנת שזוג צעיר יקבע אחת לתמיד את

המצב לקדמותו וההחזר יהיה נוח יותר. הירידה בהכנסות שלנו מההחזרים תהיה מקסימום כ-6 מיליוני שקלים בשנה. זה ודאי יביא הקלה. האם זה ימוטט משהו? — לא; האם אנחנו חייבים לעשות זאת? — כן, גם מבחינת כלכלית, ועוד אגיד למה אנחנו חייבים לעשות זאת ומה ההשפעה של צעד כזה על הגורם הנוסף שאיננו ממשלתי אם לא נעשה בביתנו; ובמחנה חברתי — יש כורח להחזיר את המצב לקדמותו, למה שהיה נהוג ב-1987. אם נוריד את שיעור הריבית מ-9% ל-6%, השמים לא ייפלו. ובפרט בימים אלה, אדוני היושב-ראש, השינוי בשוק החופשי מחייב זאת.

אם נעשה זאת, תהיה לנו מלוא הזכות, בפרט בימים אלה שבהם רבים עם הבנקים על מחיקת חובות, על פריסת חובות, על סיוע של המדינה לסקטורים שונים; אלה שנטלו את המשכנתאות בשוק החופשי כאשר הריבית היתה 13% ואינם יכולים לעמוד בהחזר, לגבי אלה עלינו לעשות יחד עם הבנקים אותו מאמץ שנעשה לגבי סקטורים אחרים, כדי שגם הבנקים יורידו את שיעור הריבית מ-13% ל-8%, ל-7.5%. לא יקרה שום דבר.

אבל, קודם כול, נעשה בביתנו. הממשלה איננה יכולה להתעלם מהמצב ולהסתפק בקביעה, שהריבית על ההלוואות המשלימות תהיה 9%. היא, בראש ובראשונה, יכולה לשמש דוגמה. אני חוזר ואומר, הסכום הוא לא כשמים. עשינו שיעורי בית, השיטה לא תתמוטט, בשום פנים ואופן לא. על הממשלה לשמש דוגמה ולהוריד את שיעור הריבית ל-6% לגבי משכנתאות שניתנו בשלוש השנים האחרונות. זה יקל. צריך לשבת עם הבנקים כדי שגם הם יורידו את הריבית מ-13% ל-8%, ל-7.5% אין מנוס.

אפשר לומר, שכל מי שנטל משכנתה ידע מה הוא עושה, לקח סיכון על עצמו. אבל מרגע שהממשלה התערבה כעניינם של סקטורים רבים והגיעה לסיכומים, היא חייבת, אין לה מפלט, לא חברתי, ארחיק לכת ואומר גם לא מוסרי — — —

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
מה אתה מתכוון לעשות?

שר הבינוי והשיכון ד' לוי:  
אני עושה. אני בהחלט עושה ואביא הצעה.

חיים רמון (המערך):  
אני מקווה שאת ההצעה הזאת, בניגוד לחישוקים, כן יקבלו.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
שיקבלו את זה כמו שקיבלו את החישוקים, גם זה טוב.

שר הבינוי והשיכון ד' לוי:  
חבר הכנסת רמון, הייתי רוצה לראות אותך בניגוד להתקפלויות ידועות, חוזר קצת לכול כצלנסון.

חיים רמון (המערך):  
הקרבה של בית-שאן לכינרת משפיעה עליך.

שר הבינוי והשיכון ד' לוי:  
לא על זה חונכת?

חיים רמון (המערך):  
הכול בזמנו.

שר הבינוי והשיכון ד' לוי:  
עם ישראל חי. אם לא ידאג לעצמו, איש לא ידאג לו.

חברי הכנסת כאן ציינו גם מה משמעות המושג "דירור להשכרה". למה מתכוונים? האם היה על המדינה להמשיך לבנות להשכרה. כפי שעשתה בשנים מסוימות? אם מישוהו יאמר "כן", שיעשה בבקשה את הסיכום הכלכלי, האם המדינה יכולה היתה לתת פתרון כולל, ויעשה גם את הסיכום החברתי, האם על המדינה להמשיך לקבוע לאדם איפה יגור, באילו תנאים ובאילו סטנדרד, ותחום כך וכך שנים של שכירות כזו מה יהיה גורלו. האם הוא לא הופך להיות משועבד לשיטה? האם הוא יוכל אירעם להרים ראש ולומר: גם אני עשיתי לבייתי, גם לי יש נכס משלי — או שהמדינה קבעה מקום מסוים, והיא בנתה מה שבתה ושם יישאר ומשם לא יזוז, וכדי לעבור, אם הצרכים שלו יחייבו זאת, הוא צריך להיות אינבליד? מה, חברי הכנסת לא יודעים זאת? או תבוא המדינה ותאמר: הסקטור הפרטי יבנה להשכרה, נעשה היום את החשבון הכלכלי מה זה דורש משני הצדדים, איזה סכסוד. אני בהחלט בדקתי את הדברים האלה לא אחת עם יומים רבים מכל הסוגים, מהארץ ומחוץ-לארץ.

חבר הכנסת רמון אמר, כי גם הוא ניסה בעבר לבחון את הסוגיה הזאת, איזה גובה של סכסוד נחוץ ואיזה שכר דירה נדרש — יותר ממה שמשלמים היום על משכנתה. תיתן סכסוד כפול, לזה ולזה, ואז אתה תקבע אם אלה יגורו במרכז הארץ ואחרים יגורו במקום אחר. על מה מדברים? יש בעיה, אנחנו ניגע בה, בהחלט. אני לא אומר, חלילה, שהיא לא קיימת. אבל לא לעשות הכללות, ולא להפוך את הקערה על פיה.

ישבתי עם יומים מהיהדות החרדית והדתית, הבאים ומוכנים לבנות פרויקטים להשכרה, מוכנים להשקיע מכספם בסינוע. אמרתי להם: בסיוע הזה תעמדו? בבקשה. אנחנו עושים ניסיון, ונעמוד בו.

ועתה לבעיה של אלה שלקחו משכנתאות ואינם יכולים לעמוד בכך. דברים רבים השתנו במשק הישראלי, האם חשב מישוהו שהכול ישחנה ורק התחום הזה יישאר חסין ועומד על רגליו כתמול שלשום, בלי שיהיו נקודות חלשות. שמחובתנו לטפל בהן? וכי גם כאשר יש מצוקה בתחום הכלכלי או אבטלה או שינוי במצב, כל האנשים יכולים לעמוד בכך? אבל אם מישוהו חושב שהפתרון הוא שאנחנו נשמיע מכאן, על בימת הכנסת, "אם לא — אז" — אין גבול. בבקשה. שמעתי דברים חמורים ביותר מעל דוכן הכנסת לגבי ארגון של אנשים, לאלפים ולרבעות, שלא ישלמו יותר, שיפגינו כאן. בכך אנחנו תורמים כהוא זה לפתרון בעייתם?

אדוני היושב-ראש, מלאכת הוויכוח והמיקוח עם האוצר ידועה. אינני מלקק דבש. לפעמים צריך להתפשר כדי שלא ייווצר קיפאון. כדי שהמדינה לא תעמוד בפני מצב שבו היא תאמר, שבעניין הכספי הזה שבו קורת גג, המושג בית, קודם לכול בארץ-ישראל. מתוך האילוצים, אנחנו נאלצים לא אחת גם להתעמת וגם להתאמת. ב-1987 הועלתה הריבית על חלק מהמשכנתה הניתנת על-ידי המדינה מ-6% ל-9%, זה נקרא המשכנתה המשלימה. בוודאי ובוודאי אין היום שום הצדקה לכך שאותם אנשים, שבשנתיים שלוש שנים אלה שילמו את הריבית הזאת, ימשיכו לשלם אותה כאשר מצב הריבית הוא כמות שהוא היום. בשום פנים ואופן לא, זה אי-צדק. האם ביכולתה של הממשלה לעמוד בכך? האם היא חייבת לשנות זאת? האם יגרום הדבר הזה איוו התמוטטות? אני אומר: היא חייבת, היא יכולה, וזה לא יגרום שום התמוטטות.

ידידי חברי הכנסת, מדובר בכ-25,000 משכנתאות שהפרש מ-6% ל-9% הוטל עליהן ב-1987. אם נחזיר את

אברהם בורג (המערך):

אילו היה ברל חי, היה מתהפך בקבוק.

חיים רמון (המערך):

שר הבינוי והשיכון ד' לוי:

אתה רואה, יש ויכוחים ביניכם.

חבר הכנסת רמון, כל טוב שיש בכל מפלגה — אני מאמץ אותו. תלוי מהו הטעם. על טעם וריח אין להתווכח.

אני חוזר: יש לנו זכות, לדעתי גם יכולת, להיכנס בעובי העניין, ועם הורדת שיעורי הריבית מצד הממשלה מ-9% ל-6% להביא לכך שגם הבנקים יורידו את הריבית. כבר התקיימו שיחות עם בנק מסוים, אולי הבנק החשוב בתחום הזה. הדבר לא תלוי במה שתעשה הממשלה, אבל ודאי וודאי שגם בנקים מבינים את המצב ויהיו מוכנים ללכת להסדר כזה.

בחודשים האחרונים, מאז התקיים הדיון, עשינו מאמץ גדול והצלחנו לשכנע, עדיין לא מספיק, הן בעניין השינוי והגדלת נפח המשכנתה הניתנת על-ידי המדינה והן בעניין הורדת שיעורי הריבית. הורדנו את הריבית, אם כי עדיין אין בזה די. צריך לעשות הכול כדי שנפח המשכנתה יגדל. יש הצעות מפורטות, שיוגשו עוד מעט, על דעתי.

עם כל הכבוד למשכנתאות בשוק החופשי ולכל מה שנראה בהן היום טוב, קוסם ומושך — אין לשחרר את הממשלה מחובתה הבסיסית בתחום הזה. אינני מקבל את ה-Laiser faire. אם אתה מקבל את ה-Laiser faire היום בתנאים הקיימים, מחר ה-Laiser faire —

יאיר צבן (מפלגת הפועלים המאוחדת):  
לא יהיה "פייר".

שר הבינוי והשיכון ד' לוי:

— פירושו: תן להם לעשות מה שהם רוצים. זאת תהיה התכחשות טוטלית לחובתה הבסיסית של הממשלה בהבטחת קורת גג.

הדעת לא סובלת, בתנאים הקיימים היום, שהממשלה תרוויח על-חשבון המשכנתים הזכאים. אם הממשלה מגייסת כסף ב-2.5% או ב-3%, המחיר לא מגיע ל-3%, איזה צדק הוא לתת את הכסף ב-6%? גם כאן אנחנו חייבים לעשות הכול, כדי שבעלות הגיוס יינתן הסיוע הזה. הדבר אפשרי והוא לא בא לזעזע שום מערכות.

אדוני היושב-ראש, אני חושב שבדיון הזה לא הועמדה הסוגיה בפרופורציות הנכונות. ההכללה אינה נכונה, לא כולם שרויים במצב שתואר. על חלק מהם עלינו לתת את הדעת לפי ההצעות שהעליתי ואשר יוגשו — אני מקווה שעל דעת רבים בבית הזה — וניכנס מייד לדיונים בוועדת הכלכלה ובוועדת הכספים של הכנסת יחד כדי לסייע, כדי שלא תהיינה החלטות של ועדה אחת, וועדה אחרת, שהיא בעלת הסטטוס בתחום הזה, לא תיקח חלק בפתרון הרצוי הזה.

יחד עם המשרדים, משרד האוצר, משרד השיכון והבנקים, נוכל למצוא את התשובה על הסוגיות אשר הועלו כאן, והמכשיר הכלכלי-החברתי הזה, המכשיר הפרוגרסיבי, ישמור על האפקטיביות שלו גם בעתיד. תודה רבה.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה לשר דוד לוי. אנחנו ניגשים לסיכום, אני רואה שבעשר הדקות האחרונות סיעת המערך פעילה מאוד בינה לבין עצמה. אולי זה בגלל היושב-ראש.

הצעת סיכום בשם הסיעות הליכוד, המערך, ר"צ, המפד"ל, מפ"ם —

צירלי ביטון (החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון):  
וחד"ש.

היו"ר נ' מסאלחה:

חד"ש? — וחד"ש.

קריאות:

היו"ר נ' מסאלחה:

חבר הכנסת ראובן ריבלין יגיש את הסיכום.

קריאות:

היו"ר נ' מסאלחה:

אני מבקש שלא לנצל את העובדה שחבר הכנסת צירלי ביטון נמצא כאן לכדו, וכולם מתנפלים עליו.

ראובן ריבלין (הליכוד):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, אדוני סגן ראש הממשלה ושר הבינוי והשיכון, בשם מציע ההצעה, חבר הכנסת חיים אורון, בשם סיעות הליכוד, המערך, מפד"ל, ר"צ, מפ"ם וחד"ש, הנני מתכבד לקרוא הצעת סיכום כדלקמן:

הכנסת מקבלת בברכה שורה של צעדים שנעשו לאחרונה להקלת נטל המשכנתאות על ציבור הזכאים. אך הצעדים שנעשו, אין בהם די.

במגמה למנוע הישנות מגמות דומות בעתיד, יש להגדיל את נפח המשכנתאות לזכאים שאין באפשרותם לפתור את בעיית דיונם ברמת הסיוע הנוכחית עד לנפח של 80% מעלות דירה ממוצעת, וזאת על בסיס פרוגרסיבי, בהתחשב במצב המשפחתי ובמבחן הכנסה.

יש להתאים את הריבית על המשכנתאות לעלות גיוס הכספים על-ידי הממשלה, מהלך שמשמעותו המיידית היא הורדה משמעותית בשיעורי הריבית העכשווית.

יש לקבוע תקרה לריבית בהלוואות החופשיות הניתנות על-ידי הבנקים מאמצעים לזכאי השיכון, בשיעור שלא יעלה על 7.5% צמוד.

הפחתת שיעורי הריבית על הלוואות משלימות שניתנו בשנים 1987 עד אמצע 1989 מ-9% ל-6.2%.

במקביל, על הממשלה והבנקים למשכנתאות לגבש תוכנית הפחתת הריבית של ההלוואות המשלימות שניתנו על-ידי הבנקים לשיעור של עד 8% ופריסת יתרת החוב.

הכנסת מעבירה את הנושא — — —

היו"ר נ' מסאלחה:

חבר הכנסת אברהם בורג, היושב-ראש נמצא כאן, אל תסתכל על חבר הכנסת חגי מירום כל הזמן.

ראובן ריבלין (הליכוד):

אני חוזר על סיום ההחלטה: הכנסת מעבירה את הנושא לוועדת הכלכלה, על-מנת שתעקוב אחרי ביצוע ההחלטות האלה.

דן תיכון (הליכוד):

ועדת כספים, לא?

ה. יש לאפשר למשפחות אשר נטלו משכנתאות בעבר לפרוע את המשכנתה באופן מיידי ללא חיוב קנסות וכדומה, או, לחלופין, להוריד את הריבית למקובל כיום.

הי"ר נ' מסאלחה:  
תודה רבה.

עמנואל זיסמן (המערך):

הי"ר נ' מסאלחה:  
אתה לא שמעת, חבר הכנסת זיסמן. אני מצטער. אתה רוצה שאני אעלה אותו שוב לדוכן?

עמנואל זיסמן (המערך):  
אני מבקש לשמוע עוד פעם אחת.

הי"ר נ' מסאלחה:  
חבר הכנסת, עוזרים להצבעה. אנחנו מצביעים על ההצעה של סיעות ש"ס, אגודת ישראל ודגל תורה. זוהי הצבעה מס' 2.

#### ה צ ב ע

|                                      |      |
|--------------------------------------|------|
| כעד הצעת הסיכום שהביא                |      |
| חבר הכנסת ש' הלפרט                   | — 6  |
| נגד                                  | — 21 |
| נמנעים                               | — 5  |
| הצעת הסיכום שהביא חבר הכנסת ש' הלפרט |      |
| לא נתקבלה.                           |      |

הי"ר נ' מסאלחה:  
חברי הכנסת, מי כעד הצעת הסיכום של סיעות הליכוד, המערך, חד"ש, ר"צ, מפ"ם והמפד"ל? זו הצבעה מס' 3.

#### ה צ ב ע

|                                       |       |
|---------------------------------------|-------|
| כעד הצעת הסיכום שהביא                 |       |
| חבר הכנסת ר' ריבלין                   | — 30  |
| נגד                                   | — 6   |
| נמנעים                                | — אין |
| הצעת הסיכום שהביא חבר הכנסת ר' ריבלין |       |
| נתקבלה.                               |       |

הי"ר נ' מסאלחה:  
אני קובע, שהצעת הסיכום של סיעות הליכוד, המערך, מפד"ל, ר"צ, מפ"ם וחד"ש נתקבלה.

### ד. מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת

לקריאה שנייה ולקריאה שלישית: הצעת חוק ניירות ערך (הוראת שעה), התש"ן—1989, שהחזירה ועדת הכספים; וכן הצעת חוק העונשין (תיקון מס' 26), התש"ן—1989, שהחזירה ועדת החוקה, חוק ומשפט.

ראובן ריבלין (הליכוד):  
האם יושבת-ראש ועדת הכלכלה מסכימה לוועדה משותפת בראשותה? אם כן, לא נצטרך ללכת לוועדת הכנסת.

דוד צוקר (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
לוועדת כספים.

פנחס גולדשטיין (הליכוד):  
אתה לא יכול להחליט על ועדה משותפת.

הי"ר נ' מסאלחה:  
מעבירים לוועדת הכנסת.

ראובן ריבלין (הליכוד):  
על-מנת שתקבע ועדה משותפת לוועדת הכלכלה ולוועדת הכספים, בהמלצה שהוועדה תהיה בראשות יושבת-ראש ועדת הכלכלה.

הי"ר נ' מסאלחה:  
הצעת סיכום מטעם סיעות ש"ס, אגודת ישראל ודגל התורה תובא על-ידי חבר הכנסת שמואל הלפרט.

שמואל הלפרט (אגודת ישראל):  
אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, הצעת סיכום מטעם ש"ס, אגודת ישראל ודגל התורה:

1. הכנסת רואה כראגה את מצבם של הזוגות הצעירים והמשפחות ברוכות-הילדים שתשלומי המשכנתה שהם חייבים מטילים עליהם נטל כבד מנושא ויוצרים סכנה כלכלית-חברתית, העלולה לפגוע בעלייה ובקליטה.

2. הכנסת דורשת מהממשלה לנקוט שורת צעדים כדי לצמצם את ממדי הבעיה:

א. יש להגדיל את נפח המשכנתאות, באופן שיאפשר למשפחה לרכוש דירה ולהעמיד את ההחזר בהתחשב במצב המשפחתי ובמבחן ההכנסה. כמו כן, יש להעמיד תקרת החזר התואמת את המצב במשק ולהפחית את הריבית העכשווית, וכן לפקח על גובה הריבית בהלוואות הניתנות על-ידי הבנקים, בהתחשב במשפחות ברוכות ילדים.

ב. יש לנכות 10% מגובה המשכנתה על כל לידת ילד נוסף, החל מהילד השלישי.

ג. משפחות של אברכים בני תורה יהיו זכאיות למשכנתה רגילה, כשעה שאחד מבני המשפחה יוצא-צבא, כמקובל בכינוס הלאומי בקצבאות הילדים.

ד. יש לעודד מגמות של דיור להשכרה, שיאפשר לזוגות צעירים ולמשפחות ברוכות ילדים וכן למעוטי יכולת ולעולים חדשים שאין באפשרותם לרכוש דירה, להגיע לדיור.

הי"ר נ' מסאלחה:

חברי הכנסת, הודעה לסגנית מזכיר הכנסת. בבקשה.

סגנית מזכיר הכנסת ש' כרם:  
ברשות היושב-ראש, הנני מתכבדת להודיע, כי הונחו היום על שולחן הכנסת —

## ה. הצעה לסדר-היום פעולות המיסיון בישראל

היו"ר נ' מסאלחה:

חברי הכנסת, אנחנו עוברים לנושא הבא בסדר-היום — הצעה לסדר-היום מס' 1863 מאת חבר הכנסת משה זאב פלדמן, בנושא: פעולות המיסיון בישראל. בבקשה.

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

ארוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, מאז פרסום מסקנות ועדת-גלזר-תפסה בעניין פעילות הכתות המיסיוניות הורגש הצורך במעקב אחר פעילות ארגוני המיסיון למיניהם. הרוח, שהיה הראשון שחשף בצורה רשמית את מעלליהן של כתות המיסיון והמיסיונרים, הכה בתדהמה אפילו את אלה שחשבו כי קיימת הגזמה בתיאור פעולותיהם. אם עד אז עסקו רק ארגונים פרטיים, כמו "יד לאחים" ועוד, במעקב אחר הפעילות של כתות המיסיון, הרי הרוח של הוועדה הכריז לראשונה באופן רשמי וברור, כי מדינת ישראל מודעת לסכנה של המיסיון. בדוח הוכאו פרטים מזעזעים על מה שעושים אנשי המיסיון. עד כדי ציד נפשות והמרת דת. במקרים מסוימים הגיעו הדברים לידי ירידה מן הארץ בעקבות המרת הדת, רחמנא ליצלן.

אני רוצה להוסיף, שלפני חודשים מספר הוכא לידיעתי שגם בשנה הזאת, בחודשים האחרונים, הוצא ילד מארצנו לחוץ-לארץ, לאמריקה, על-ידי המיסיון המורמוני. הילד הוצא לסאלט-לייק-סיטי. אין צורך להאריך במשמעות הדבר, כל בר דעת מבין את המשמעות. יש כאן איבוד נפש לעם ישראל ולמדינת ישראל.

הוועדה היתה ועדה בין-משרדית, והיו בה 19 נציגים מכל משרדי הממשלה הנוגעים בדבר. היא הגישה שורה של המלצות מחייבות, כמו המשך מעקב, איסוף, ריכוז והפצת מידע, ייזום מחקרים, עזרה לאוכלוסייה הנפגעת ואף חוק חדש. לצערי, מעט מאוד מן ההמלצות בוצעו או מבוצעות, אם בכלל. מסופקני אם אכן יש משהו, מלבד אותם גופים פרטיים שהזכרתי, כמו "יד לאחים", העוסק בנושא הזה בצורה רצינית.

ההצעה שלי לסדר-היום איננה מתייחסת לדרישה כללית להמשך המעקב אחר כתות המיסיון גרידא. דרישתי מבוססת על שורה של פעילויות מיסיון, שאינן פוסקות אפילו לרגע. מדי פעם יש גילויים חמורים יותר ויותר. זה לא כבר פורסם בעיתונות, כי מיסיונרים פועלים, לא פחות ולא יותר, בקרב הנושרים בלדיספול. מנהל המרכז הקהילתי של ה"גוינט" שם, הרב גיסר, טען כי מדובר במיסיונרים נוצרים, המפתחים פעילות נרחבת בקרב המהגרים היהודים. הוא אמר כי "המיסיונרים מנצלים את הבורות ואת המכונה שבקרב יהודי ברית-המועצות וגורמים להם לכלכלו". כתב אחת הסוכנויות מצא באותה הזדמנות בלדיספול שני מיסיונרים המנסים לגייס נפשות לדת המורמונית. שניהם לא טרחו אפילו להסתיר את כוונותיהם.

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):

מה אנחנו יכולים לעשות בקשר לאיטליה? האם הכנסת תדון בפעולות המיסיוניות באיטליה?

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

אני מציע שחטום לאיטליה, ארוני. זאת לא הצעתי. די בכך שנעשה כאן את שניתן לעשות. את הפירות ואת התוצאות נראה גם שם. אם אתה חושב שחיסע לשם, טעות בידך.

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):

אנחנו מגיירים את הגרים שלנו, והם את מי שהם רוצים.

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

סלח לי, או שאתה אומר בדיחה לא-מוצלחת או שאתה אומר דברי בוורות. הדת היהודית איננה עוסקת במיסיון. איננה עוסקת בפעילות מיסיונרית כדי להשפיע על בני דתות אחרות להתגייר. אין דבר כזה. זה לא קיים.

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):

זה נכון.

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

למה אתה אומר שיש?

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):

אמרת זאת כבדיחה.

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

להבא אדע איך להתייחס לדברים שלך. חבר הכנסת פורז, אני רוצה לומר לך משהו. יש דברים, שאני חושב שכל אחד מאתנו צריך להתייחס אליהם בכובד ראש, לא בכדיחות הדעת. פה עוסקים בדיני נפשות, דנים בפעולות מיסיון הגוזלות נפשות של ילדים מעם ישראל בדרכים לא-הגונות, בדרכים פסולות, בפיתויים ותוך ניצול של מצוקות. מדובר בציד נפשות. צר לי מאוד אם אתה חושב שנושא כזה הוא נושא לכדיחות.

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):

אתה מדבר על ארץ-ישראל? האם אתה מכיר פה בארץ אנשים שהתנצרו?

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

כן, כאן, בארץ-ישראל. אמרתי כבר שלפני חודשים, כאשר עדיין הייתי במשרד העבודה והרווחה, הוכא לידיעתי בחוקף חפקידי מקרה שבו הוציאו מורמונים ילד יהודי מארץ-ישראל, ממדינת ישראל ומעם ישראל. הם אינם היחידים. יש ארגונים הנקראים בשמות שונים: המועדון האמריקני, יהודים למען "אותו איש". הם פועלים במסווה. יש גם ארגונים נוספים, המוכנים לספק אשרות איטלקיות ליהודים שירצו לעבוד בשליחותם.

הבאתי רק דוגמאות. יש פעילות ענפה של ארגוני מיסיון כמעט בכל מקום ברחבי הארץ. אינני רוצה להאריך בדוגמאות, והלוואי שלא היו. יש רשימה ארוכה של פעולות שנעשו במשך החודש הזה, חודש נובמבר, רשימה ארוכה של אידיעות בכל רחבי הארץ. ויש מין אדישות אצלנו והעלמת עין והתעלמות מדבר שבכל הדורות היה גורם זעזוע לכל יהודי כאשר הוא דווקא כאן, בארצנו, קורים תחת אפנו דברים מזעזעים וחמורים כאלה שלא שמים אל לב, מתייחסים באדישות. ודבר כזה, רבותי, אסור לנו. יש לנו אחריות ממלכתית, איננו יכולים להרשות לעצמנו שדברים כאלה יימשכו.

רק בימים אלה פורסם על כת מיסיונרית מסוכנת ושמה "עדי השם", שנערכה להעמיק את פעילותה ביישובים קטנים ברחבי הארץ. הם כבר הכו שורש במלה, בלוד ובבאר-יעקב. בכל המקומות הם רוכשים דירות ומנהלים משם את פעילותם. מדי בוקר הם יוצאים, חברי הכת, לפקוד את בתי התושבים בכל מיני אמתלות ורמיות ותרמיות, לשדל אותם, לנצל בורות וממיתות כדי לצוד נפשות.

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):  
אדוני היושב-ראש, אני בהחלט חושב — — —

יאיר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):  
יש לי שאלה.

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):  
יש לי דקה.

הי"ר נ' מסאלחה:  
חבר הכנסת יאיר לוי, נגמרה לו הדקה.

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):  
זה על-חשבונך?

הי"ר נ' מסאלחה:  
חבר הכנסת יאיר לוי, תשאל לאחר שהוא יגמור את הדקה שלו.

קריאה:  
על-חשבון מי?

הי"ר נ' מסאלחה:  
על-חשבון יושב-ראש הישיבה. חבר הכנסת פורז ביקש להציע להסיר את הנושא מעל סדר-היום. יש לו נימוקים שלו.

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):  
ראשית, אני רוצה לומר, שאני מתנגד להמרת דת על-ידי פיתויים חומריים, ונגד תופעות כאלה צריך להילחם; עד כמה שידעתי מגעת, זאת גם עבירה פלילית. במקרים שלגביהם ייוודע הדבר, אפשר לפעול באמצעים משפטיים.

עם זאת, יצירת ההיסטריה הזאת, "מיסיון עליך ישראל", מתנפלים עליך ורוצים להמיר את הדת של עם ישראל כולו — אני חושב שהדבר הזה חוזר לעתים קרובות ואין לו מקום. הוא יוצר דבר שלילי מאוד במדינת ישראל, משום שאנחנו צריכים לזכור, שהגופים הנוצריים האלה שפועלים — אני, למשל, ביקשתי פעם אחת מכתובת מסוימת את הספר "הברית החדשה", לא היה לי הספר, רציתי לקרוא בו, הספר נשלח אלי, ומאז הציפו אותי בחומר. נכון. אבל אניני מכיר משהו שהמיר את דתו עקב כך.

קריאה:

קראת את "הברית החדשה"?

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):  
קראתי את "הברית החדשה" ולא החלטתי להתנצר.

אנחנו, העם היהודי, מהווים בדרך כלל מיעוט בארצות נוצריות. אנחנו צריכים לנהוג באורך-רוח כלפי הפעילויות האלה, כי אם לא כן ניצור גל אנטישמיות כלפי היהודים בתפוצות. הוא הדין לגבי האוניברסיטה המורמונית.

הי"ר נ' מסאלחה:  
אבל חצי יהדות ארצות-הברית היא כבר מתבוללת, מה אתה מפחד?

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):  
כן. נכון.

הרי לגורמים נוצריים אלה יש שורשים עמוקים בארצות המערב. אני יכול לומר לך, הרב פלדמן, שכחסתה של מדינת ישראל יש תחנת שידור שנקראת "Middle East Television", היא משדרת מלבנון, ואתה תמצא שם הטפות נוצריות המגיעות לכל בית במדינה. מי שרוצה לקלוט — קולט. לא שמעתי שמישהו שמע את הדרשות והתנצרות. אניני מכיר אדם כזה.

רק היום קיבלתי מ"יד לאחים" דיווח על 13 אירועים שנערכו בחודש נובמבר ברחבי הארץ.

נוכח כל זאת העליתי את הצעתי, ואני קורא לכנסת לגבש דרכים למעקב אחר פעולות המיסיון, כדי למנוע את פעילות הכתות ואת התוצאות החמורות שנקללו בזמנן בדוח גלוריה-תעסה. לכן אני מבקש לקיים דיון במליאה בנושא זה.

הי"ר נ' מסאלחה:  
תודה. ישיב כבוד השר לענייני דתות, וכולון המר. בבקשה.

השר לענייני דתות ז' המר:  
אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, במדינת ישראל מתקיימים ויכוחים נוקבים על אופיה ועל דמותה של החברה היהודית, אבל צריך להבחין בין שני סוגי מחלוקת, או התמודדות, או מאבק, הנוגעים לכך. כאשר מדברים על החברה היהודית, יש הבדל תהומי בין בעיות בתוך העם היהודי, שאותן יש לפתור באורך רוח, בדרכי שלום, בסובלנות, בדרכי נועם, בחינוך, בשכנוע, כנהוג בתוך המשפחה, לבין — להבדיל, הייתי אומר — גורמים מבחוץ אשר מתכוונים לאיים על עצם המסגרת הלאומית שלנו. אשר לאלה, לפי דעתי, אין מקום לסלחנות ולפשרנות, מפני שהמיסיון במדינה יהודית בא, בדרך כלל, לזנב הנחשלים.

בעולם הרחב אולי זה שונה, מפני שיש חשיפה אל התרבות האחרת. אבל כאן זה בא לפגוע בשכבות שהן בקצה המחנה, לנצל מצוקות של משפחות, של יחידים, להעבירם על דתם, ומכאן הדרך קצרה לנטישת האומה. וכנגד הסכנה הזאת חייבים להתקומם ולעמוד על נפש העם לכל ידוע ממנו נידח.

המיסיון באמת מתכוון — — —

הי"ר נ' מסאלחה:  
חבר הכנסת פורז, כבוד השר משיב לכם.

השר לענייני-דתות ז' המר:  
לא, לא, תן לו לדבר אתו, אז הוא לא יצעק אלי.

— — — המיסיון באמת מתכוון לסחוף יהודים תמימים תוך ניצול מצוקתם, לא דווקא הרוחנית, אל מחוץ למסגרת הלאומית שלנו, מעשה הנוגד את החוק במדינת ישראל, כאשר זה נוגע לפיתויים חומריים, אבל בוודאי גם נוגד את רוח החוק ואת כוונתו כאשר לכוננות לאפשר פעולה של העברת יהודים על דתם בארץ-ישראל, במדינת ישראל. לכן צריך להתייחס בחומרה לתופעה הזאת ככל שהיא קיימת, ולנקוט נגדה פעולה בכל חומרת הדין.

אניני יודע למה נקראתי אני לענות על כך, כאשר העילה הראשונה של חבר הכנסת הרב פלדמן היא העניין של דוח ועדת גלוריה-תעסה, שאני מיניתי אותה כאשר הייתי שר החינוך והתרבות. הוא נוגע באמת לכחות השונות. אבל אשר למיסיון עצמו — וזאת כנראה הכוונה, לבחון את המיסיון כאשר הוא מיסיון, היינו העברת יהודים מיהדות אל הנצרות, חס ושלום — אני אומר: צריך לנקוט איזו פעולה. אין לנו כלים לדעת בדיוק את היקף הפעולה של המיסיון ואת מידת הצלחתה.

אני מוכן שהנושא הזה יידון בכנסת, אבל אני מציע שהדיון יתקיים בוועדה מועדוה הכנסת, אולי ועדת הפנים של הכנסת. נדמה לי שהיא ממונה על הנושא.

הי"ר נ' מסאלחה:  
תודה. כבוד השר. לחבר הכנסת אברהם פורז יש הצעה להסיר את הנושא מסדר-היום, במסגרת דקה אחת, בבקשה.

### היו"ר נ' מסאלחה:

חבר הכנסת פורז, אתה מציע להסיר את הנושא מסדר-היום?

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):

אני מציע להסיר את הנושא מסדר-היום משום שמדובר בקרוב מהומה על לא מאומה. תודה רבה.

עמנואל דיסמן (המערך):

יש משפחות עניות בישראל.

אברהם פורז (תנועת המרכז — שינוי):

אם מדובר על כסף — ילכו למשטרה.

### היו"ר נ' מסאלחה:

חבר הכנסת פלדמן, האם אתה מסכים, לפי הצעת השר, להעביר את הצעתך לוועדת הפנים?

משה זאב פלדמן (אגודת ישראל):

כן.

## 1. הצעת חוק פיצויי פיטורים (הוראת שעה), התש"ן — 1989 \* (קריאה ראשונה)

### היו"ר נ' מסאלחה:

חברי הכנסת, אנחנו עוברים לסעיף הבא בסדר-היום: הצעת חוק פיצויי פיטורים (הוראת שעה), התש"ן — 1989. בקריאה ראשונה. את ההצעה יביא חבר הכנסת חגי מירום. בבקשה.

### חגי מירום (המערך):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, חוק פיצויי פיטורים הוא חוק סוציאלי, חוק שמשמעותו, על-פי הצעת התיקון כאן, לתקן עוול שנגרם למפוטרים בשנה זו ובתקופה שחלה בין 1 בפברואר 1989 ל-31 במרס 1990, תקופה שבה השכילה המערכת, כלומר לשכת התיאום של הארגונים הכלכליים וההסתדרות הכללית, לתת תוספת יוקר לעובדים בישראל אבל שכחה דבר שאסור היה לשכוח, שלא לקפח את המפוטרים. לפתע התברר, שאף שהובא בחשבון הצורך במתן תוספת יוקר לעובד, נשכח שצריך לתת גם תוספת יוקר למפוטרי. אצל המפוטרי, רבותי חברי הכנסת וגברתי חברת הכנסת, העובדה שאינן נותן לו את תוספת היוקר מכה אותו לא רק בשנה הספציפית אלא במכפלת השנים של המשכורת האחרונה שלו. זו הרי משכורתו האחרונה, אם הוא מפוטרי חלילה וחס בתקופה הנדונה.

על כן הגשתי את הצעתי זו, אשר תכליתה לעשות צדק עם המפוטרים אשר בשנה הזאת נגזר גורלם לצאת ממעגל הייצור והתעשייה, לשוב לביתם ולהיות פשוט אנשים מחוסרי עבודה. חשבתי, ואני משוכנע שצדקתי בעניין זה, שצריך להקטין במידת מה את העוול שנגרם למפוטרי, וצריך לעשות אתו צדק כפי שעושים עם כל עובד.

אני רוצה להעיר שתיים-שלוש הערות לעניין החוק. ההערה הראשונה היא, שסעיף 3 להצעת החוק, כפי שמופיע פה, מדבר בסעיף קטן (2) על עובד שהוראות החוק הזה לא יחולו עליו, וזה עובד שהשכר ששימש בסיס לחישוב פיצויי הפיטורים שלו עלה על השכר הממוצע כמשמעותו בחוק הביטוח הלאומי, כפי שהוא ביום פרסומו של החוק.

### היו"ר נ' מסאלחה:

תודה. חברי הכנסת, לפנינו הצעה להעביר את הנושא לוועדת הפנים. מי שיצביע נגד — יצביע להסיר את הנושא מסדר-היום. לפי הצעת חבר הכנסת פורז.

### ה צ ב ע

בעד ההצעה להעביר את הנושא

לוועדה 11 —

נגד 1 —

נמנעים — אין

ההצעה להעביר את הנושא לוועדת הפנים ואיכות הסביבה נתקבלה.

### היו"ר נ' מסאלחה:

אני קובע שההצעה לסדר-היום בנושא "פעולות המיסיון בישראל" הועברה לוועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת.

נתתי את הסכמתי להסתייגות הזאת מתוך רצון לקבל את הסכמתה של הממשלה. אבל החוק, כפי שהוא מנוסח כאן, יוצר מצב שלפיו העובד מוותר למעשה על תוספת היוקר מהשקל הראשון שהוא מקבל. כאן אני חושב — ואני אומר זאת במפורש — שכאשר יחזור החוק לוועדה נצטרך, לפני גיבושו הסופי, לשוב ולנסח אותו כך שהתוספת תחול עד לגובה השכר הממוצע, אבל לא תחול על כל מה שמעבר לשכר הממוצע. כך לא נביא את העובד למצב שבו אם משכורתו חורגת מעבר לשכר הממוצע, הוא לא יקבל מן האגורה הראשונה את התוספת המוצעת. זאת ההסתייגות הראשונה שאני רוצה להעלות כאן.

יאיר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):  
יש לך רוב, בוא נצביע.

### חגי מירום (המערך):

חבר הכנסת לוי, מדובר בדבר חקיקה שלכמה אנשים נוספים יהיה מה לומר לגביה. הואיל ואני מכיר את הרשימה, חשבתי שלא יהיה זה צודק שדווקא יום החוק לא יוכל לדבר על החוק עצמו.

יאיר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

נדאג שהחברים שיעלו לדבר ישבחו אותך על החוק החלוצי והשוויוני.

### חגי מירום (המערך):

אני מודה לך.

בכל זאת אני רוצה להעיר עוד כמה הערות. החוק הזה מצטרף לשורת חוקים שתכליתם ומגמתם היא לעשות צדק עם האדם העובד, עם האדם המפוטרי. כפי שאתם יכולים להבין, אותם אנשים המפוטרים היום מן המערכת המייצרת, יש להניח שיצטרפו אחר כבוד לאותה רשימה ידועה, המתפרסמת מדי שנה בשנה על-ידי המוסד לביטוח לאומי, והיא רשימת האנשים הנמצאים מתחת לקו העוני, או מה שמכונה קו העוני.

שאין כוונתי להיכנס כרגע לפירוט כזה או אחר. אני חושב שהממשלה הנוכחית — ואני, אגב, שייך לסיעה שעדיין תומכת בה — איננה עובדת כלל על-פי סדרי עדיפויות חברתיים-כלכליים, וודאי שאין השכבות החלשות האלה עומדות בראש מעייניה.

הגורם השני, שלדעתי אחראי לא פחות, הוא הכנסת עצמה. אנחנו יכולים להטיח האשמות ולהעביר את הכדור בכל פעם שאנחנו רוצים לעשות זאת למגרשה של הממשלה ולמגרשם של גורמים אחרים. אחרי הכול, אנחנו הריבון, הכנסת היא המחוקק, וכאן לא ניגה, גם לא במקום אחר. לפי דעתי, אנחנו צריכים קודם-כול ליצור מצב, שחברי הכנסת יתוודעו אל הבעיה. אני רוצה להעריך, אם כי אין לי על מה להסתמך, שרוב חברי הכנסת לא ראו כמו עיניהם בשנה האחרונה משפחות החיות בעוני ובמצוקה, על גבול הרעב.

שבח וייס (המערך):

למה לא ראו?

חגי מירום (המערך):

אני רוצה להעריך כך.

שבח וייס (המערך):

למה?

חגי מירום (המערך):

מפני שלהערכתי מעטים מדי מאתנו נמצאים במקומות האלה, מבקרים בהם, שואלים ומחזינים.

היור"ר נ' מסאלחה:

אולי אפשר להגיד "חלק מחברי הכנסת".

שבח וייס (המערך):

— — —

חגי מירום (המערך):

אם אני טועה, חבר הכנסת וייס, אשמח אם תחקן אותי ואשמח אם תבשר לי דברים שאני לא יודע עליהם.

שבח וייס (המערך):

יש חברים שלנו הגרים באזורי עוני.

חגי מירום (המערך):

זה נכון, אבל אני דיברתי על רוב חברי הכנסת, ולא על מיעוט שבהם. הייתי רוצה להציע מעל כמה זו, שאחרי שהכנסת קיימה סיור רב-משתתפים לגליל — אגב, סיור שאני ממנה עם מחייביו, ואני חושב שטוב היה שערבנו אותו כדי להתוודע אל דברים שרוב חברי הכנסת לא ידעו אותם, כמו, למשל, המצב במושב אביכים — — —

שבח וייס (המערך):

עוני הוא פרנסה טובה לחברי הכנסת.

שמואל הלפרט (אגודת ישראל):

— — —

חגי מירום (המערך):

האמן לי, חבר הכנסת הלפרט, כמון הסתובבתי גם אני בחוגי בית, אבל יש הבדל בין השתתפות בחוג בית ופנייה אל הציבור הזה כשאוספים אותו בשבילנו לאספת בחירות לבין סיורים שם יום-יום, במשך השבוע, כשפוגשים אנשים משוחחים אתם, נכנסים לראות איך לנים עשרה ילדים בדירה של שני חדרים וחצי, 54 מ"ר, איך ישנים ארבעה ילדים במיטה אחת, ואיך בחלק מהמקומות ישנים ילדים במיטה עם הוריהם, ואתה יכול לתאר לעצמך מה זה עושה.

אני רוצה להתריע ולומר, שלפי הערכתי, אם לא ניהר, ויחפף קו העוני, ל"קו אונדוף", ולא יהיה לו סוף במרחבים האינסופיים שניתן להגיע אליהם.

אני יודע ומסכים שהרף הורס, ושהגדרת קו העוני בשנים האחרונות נמצאת במקום שבעבר לא היתה מצויה בו. אבל, עם זאת, מאז חוקי היחסיות שהתגלו לנו על-ידי אינשטיין, אנו מבינים שעוני הוא דבר יחסי, ואיני מקבל ניסיון של משהו להציג מצב שלפיו קו העוני או הרף של קו העוני הועלה באופן כזה שהמצויים מתחתיו אינם שריים בעוני, או כפי שאמר משהו: אינם נמצאים במצב של רעב.

איני חושב שעוני מבטא דווקא רעב. גם אם משהו כזה להשתמש כמונחי רעב, אני רוצה לומר במפורש, שאחרי שעשיתי בדיקה אישית וסיור אישי בתחומים שבהם מצויים אנשים המוגדרים כחיים מתחת לקו העוני, אני יכול לקבוע מפורשות, שיש אוכלוסיות רעבה בישראל: רעבה, ילדים וילדות, הורים וזקנים הולכים לישון בלילה רעבים וקמים בבוקר רעבים ואוכלים כמות מזון פחותה בהרבה ממה שניתן היה להעלות על הדעת שהם יאכלו.

אני רוצה להציע לכמה חברי כנסת, ובמיוחד לבעלי הספקות לגבי קו העוני ומידת הרעב, להיכבד ולבוא לאחד ממלונות חמשת-הכוכבים שלהם, באחד הערים שהם נמצאים בירושלים, אבל במקום לישון על המיטה, אני מציע להם ניסיון של לילה אחד לשכב על הרצפה. במקום להתכסות בשלוש ארבע שמכות פוך, אני מציע שיחבסו בשמיכה אחת ויחידה. במקום לפתוח את הבר, שאולי נמצא במלון שלהם, אני מציע להשאיר את הדלת סגורה באותו ערב ולא לאכול. אני גם מציע שלא יפתחו את החימום במלון באותו לילה ירושלמי קריר, וכך ינוחו על יצועם, על רצפתם, עד הבוקר, יחושו מידה מסוימת של צינה, יחשו קצת את כאב הבטן או את הרעב וקרקורי הבטן שחשים כאשר רעבים ואת הקור ואת התחושה שאלפים, מאות אלפים, חשים.

שושנה ארבל-אלמוזלנו (המערך):

הם מפונקים. הם יקומו חולים.

חגי מירום (המערך):

אני מסכים אתך, חברת הכנסת שושנה ארבל-אלמוזלנו, שהם יקומו חולים. אבל חולי, לאחר שהם יעברו את הניסיון הלא-מוגזם הזה, אולי אז יעלה בראשם, שיש גם אנשים אחרים, שיש גם אוכלוסיות אחרות, ושיש בהחלט קו עוני שצריך להדאג.

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, ודאי שהממשלה אחראית למצב הזה. אין לי כל ספק בכך, שבראש ובראשונה נובעת אחריות הממשלה לעניין הזה מהעובדה, שהממשלה אינה עובדת לפי סדרי עדיפויות לגבי כל המשק הישראלי. כל עוד אין מערכת שלטונית מגדירה את סדרי העדיפויות שלה, והקיצוצים שלה או התוספות שלה נעשים באורח ורטיקלי, אין סיכוי שניתן יהיה לקדם נושא כלשהו — לא נושאי רווחה, לא נושאי בריאות ולא נושאי חינוך, ובודאי לא את נושא ההתמודדות עם העוני והטיפול בשכבות החלשות.

נדמה לי, שאם קיים דבר שניתן היה להביא בו פעם אחת, אחרי שנים, בשורה למדינת ישראל, הרי הוא הגדרת סדרי העדיפויות של הממשלה בנושאים החברתיים-הכלכליים. צדק חבר הכנסת קליינר שאמר פה קודם: תגידו לי מאין לתת: הוא צדק כששאל: מאיזה סעיף תקציבי אתם רוצים להוסיף? הוא עשה זאת בדיון הקודם בנושא המשכנתאות. אני רוצה להגיד,

לעתים — ולחלק מן העובדים זה מתחבר במלוא החומרה רק בשעה שהם יושבים לעשות את החשבון על כל פרטיו — שהפיצויים חלים רק על 70%, 75%, לפעמים על 65%, לפעמים גם על 60% ממה שהיה רגיל לראות כמשכורתו הקבועה. על רקע זה צריך להבין את הטעם המר של הקיפוח הקיים כתופעה הזאת, שהצעת החוק של חבר הכנסת חגי מירום באה לתקן אותה: הווי אומר, יש איזה כרסום נוסף בפיצויי הפטורים שלו, כאשר תוספת היוקר המושעת לא חישוב בכסיס החישוב שלו.

אני רוצה בהחלט לשכח את חבר הכנסת מירום על הצעת החוק שלו, שהיא דבר בעתו, גם אם באה בפיגור מה. כמי שנאבק, בשעתו, תקופה ארוכה עד שהבאנו לתיקון מס' 12 בחוק פיצויי פטורים — שטיפל באותה בעיה שנוצרה בנסיבות דומות החל מחודש נובמבר 1984 — הרי ככל שזיכרוני מגיע, המאבק עם האוצר נמשך למעלה משנה, ורק בראשית 1986, דומני, חוקקנו את החוק הזה, או אפילו באמצע 1986. בחוק הזה היתה חקיקה רטרואקטיבית ופרסמנו טבלה, נוספת על החוק, שנתפרסה על שנה וחצי: אם פוטר בחודשים אלה ואלה — יקבל תוספת כזאת וכזאת; אם בחודשים אלה — יקבל תוספת כזאת וכזאת.

על כן, ראשית כול, המסקנה היא, שיש לזרז את התהליך החקיקה הזה. אני חושב, שצריכה להישלח מכאן בקשה גם לוועדת העבודה והרווחה וגם לממשלה לזרז את התהליך, כי חלק מהמפוטרים לא יהיה מודע לזכות הזאת שלו, הוא לא יבוא בעוד שנה לתבוע את כבשת הרש, את מה שנגזל ממנו.

הערה שנייה: רבותי, חמור ביותר העניין הזה של גבול השכר הממוצע. זה דבר שעורייני. על מה מדובר? ממה נפשוך — או שזו זכותו של העובד ואתה מכיר בה, ואז תחיל את זה על השכר שלו, כולו. אתה רוצה למנוע זאת ממנהלים שמקבלים 30,000 שקל לחודש? תעשה זאת לפחות לפי התקרה של תשלום הביטוח הלאומי. כמה זה היום — פי-שלושה מהשכר הממוצע במשק? בבקשה. האם טכנאי מהנדס, שפוטר מעבודתו לא ראוי לזה? ואם הוא לא זכאי — אל תלך לקראתו, תיתן לו גמלה אחרת. אנחנו הולכים לעשות כאן חקיקה סוציאלית למסכנים, אנחנו יוצרים כל פעם מבחן הכנסה. אפשר לחשוב: שכר ממוצע. אני חושב שהדבר הזה, עקרונית צריך להתקדם גידור. זו חקיקה סוציאלית של עובדים, ואין ליצור הגבלה של שכר ממוצע.

הדבר האחרון, ואני פונה לחברי הכנסת מסיעת מפלגת העבודה, חבר הכנסת חגי מירום, חברת הכנסת שושנה ארכלייאלמזלינו: הוא הדין גם לגבי הפורשים לפנסיה בתקופה הזאת. גם את הפנסיה שלהם סוחבים. ההסתדרות, האגף לביטחון סוציאלי בהסתדרות והקרנות היו מוכנים להוסיף לפורשים בתקופה הזאת את ה-3%, ושר האוצר הטיל וטו.

**חגי מירום (המערך):**

אני מודה ומתוודה: ויתרתי על זה כי רציתי להעביר את החוק.

**יאיר צבן (מפלגת הפועלים המאוחדת):**

ואני אומר: לא צריך לוותר בעניין הזה. לא ייתכן שגמלאי שעבד 35 שנה ויוצא לפנסיה בדיוק בחודש שבו הגיעה ההסתדרות להסדר של דחיית תוספת היוקר לחצי שנה — יסחוב, עד מאה-ועשרים, פנסיה קטנה כ-3%.

ומשפט אחרון: חבר הכנסת חגי מירום, אני מסכים אתך — עזוב את התרגיל של שינה כמלון על הרצפה, חבל על

**עדנה סולודר (המערך):**

יש חברי כנסת העושים זאת כל שבוע, ולא רק פעם אחת, בסיוור של הכנסת.

**חגי מירום (המערך):**

חברת הכנסת סולודר, לא דיברתי על אותם צדיקים. דיברתי על מה שאני מעריך שהרוב בכנסת אינו עושה. לכן אני מציע: תחת לקיים רק סידורים שישתתפו בהם חברי כנסת רבים, שמא יוכלו חברי הכנסת לצאת לסידורים אישיים, להיכנס לחוך אותן שנונות ולאותם אזורי מצוקה כדי ללמוד את העניין?

**עדנה סולודר (המערך):**

עושים את זה.

**חגי מירום (המערך):**

ואם פגעתי במישהו מחברי הכנסת היושבים כאן באולם או באלה שאינם, ואם יתברר לי מאוחר יותר שרובם אכן היו באזורי מצוקה, אודה בטעותי ואבקש סליחה מכל מי שהרגיש עצמו נפגע.

**שבח וייס (המערך):**

עכשיו עוני זה באופנה. זו פרנסה לחברי הכנסת.

**חגי מירום (המערך):**

זה נכון. חבר הכנסת וייס, ממך למרתי איך עולים על הבמה, נושאים נאום בנושא הנתון, ומחברים אותו לנושאים אחרים הקשורים בו כך או אחרת.

**אברהם פורו (תנועת המרכז — שינוי):**

על ראש הגנב מתפרנסים שני שוטרים, על ראש העוני מתפרנסים הרבה עובדים סוציאליים.

**חגי מירום (המערך):**

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, אני רוצה לסכם את דברי ולומר, שלפי דעתי הבעיה החמורה ביותר בחברה הישראלית היא בעיית הפערים ההולכים ומעמיקים בין שכבות האוכלוסייה השונות. הצעת החוק הזאת באה להוסיף מעט-מזער כדי למנוע פערים נוספים, שבוודאי ייווצרו לגבי מי שפוטר מעבודתו ויעבור קרוב לוודאי לאותה אוכלוסייה, שהמוסד לביטוח לאומי התריע כל כך על קיומה.

**הי"ר ג' מסאלחה:**

תודה לחבר הכנסת חגי מירום. חברי הכנסת, אנחנו עוברים לדין. יש רבים הרשומים, ואני קובע לכל חבר כנסת חמש דקות. ראשון הדוברים — חבר הכנסת אברהם כורג. הוא איננו. רשות הדיבור לחבר הכנסת יאיר צבן, ואחריו — לחבר הכנסת אריאל ויינשטיין.

**יאיר צבן (מפלגת הפועלים המאוחדת):**

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, אני חושב שלא צריך דמיון רב, וחלק מאתנו גם אינם נזקקים לדמיון כי ראו דברים כאלה במו עיניהם, כדי להבין את טעמה המר של קללת הפטורים — מה קורה לעובד שכיום בהיר אחד מגיע למקום העבודה שלו ומתבשר בכתב או בעליפה שתמו ימי עבודתו במפעל והוא נידון להישלח בתום תקופת ההודעה המוקדמת לביתו, כאשר הוא יודע שהמצב במשק הוא מצב של אבטלה, שיש קרוב ל-80,000 דורשי עבודה ויותר מ-150,000 בלתי-מועסקים.

החוק שלנו, חוק פיצויי פטורים, נותן לו הגנה כלשהי ופיצוי כלשהו על המכה שניחתה עליו. אבל אנחנו יודעים, שפיצויי הפטורים מחושבים לא לפי המשכורת השלמה שלו בפועל. את המכה הראשונה הוא מקבל כאשר מתברר לו

מובן שאילו נשאר החוק במתכונתו הקיימת, היתה עלולה להיגרם פגיעה בעובדים מפורטים, וככל שתקופת עבודתם הקודמת לפיטורים ארוכה יותר, כך גדלה מידת הפגיעה בהם.

הצעת חוק זו עוסקת בהסכם הנוגע להסתדרות הכללית ולארגוני העובדים, וזו ההזדמנות לציין את עמדתה האיתנה של ההסתדרות בראשות המזכ"ל מר ישראל קיסר, בנושאים של יחסי עבודה, כאשר טובת הפרט, טובת העובד לנגד עיניה. אין ספק, שבמצב הנוכחי במשק, כאשר חיים מתחת לקו העוני מאות אלפי איש, כאשר גדל והולך מספרם של אלה אשר לא זו בלבד שאינם יכולים לגמור את החודש, אלא אפילו אינם יכולים להתחיל אותו, ועוד חייבים חובות גדולים על הלוואות מהעבר, יש חשיבות גדולה לעמדה זו של ההסתדרות.

בסופו של דבר, גם מי ששקוע בחובות, מי שנמצא כמעמקי קו העוני, אבל יודע לפחות שיש מי שרוצה בטובתו, שיש מי שמנסה לשפר את מצבו, יכול לחוש הקלה מסוימת. לכן, אנו נחמך בהצעת חוק זו.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה רבה. רשות הדיבור לחבר הכנסת יאיר לוי.

יאיר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):  
אדוני היושב-ראש, חברי הכית, חבר הכנסת חגי מירום אמר את רוב הדברים ביחס לחוק.

אני רוצה לומר, שאני מברך על הצעת החוק. זו אחת הפעמים היחידות שאני עד לכך שחבר כנסת מטפל, וזה ייאמר לוֹכוֹתוֹ, בבעיה מאוד כאובה.

חבר הכנסת מירום פירט את חלוקת האחוזים — בפברואר 3%, באוקטובר 1%, בדצמבר 1%, באפריל 1%. מי שנמצא בשלב הביניים מאבד את התוספות. יש כאן צבירה של שנים. האיש יצא לפנסיה, ולא ייתכן שהוא יאבד את זה. צריך לחקן את המעוות.

איתתשלום תוספת היוקר במלואה, על כל המדרגות שלה — זה עיוות קשה ובלתי נסבל.

יתירה מזו, אדוני היושב-ראש, המצב הכלכלי גורם להתמוטטות של מפעלים במגזרים שלמים. דווקא במצב כלכלי כל כך קשה, צריכים אותם עמלים, שכל חייהם חרמו בעבודת כפיים למדינה, לסכול מכך שאין משלמים להם תוספות יוקר בצורה סדירה וטובה? בדרך זו דווקא החלשים בחברה נפגעים.

מניעת הפיצוי המינימלי והאלמנטרי מהמפורטים במצב הקשה הזה של המשק, שנגרם בשל תפקוד לא סדיר — זה דבר שאסור להשלים אותו, להיפך. לכן חברי ואני, חבר הכנסת מירום, נחמך כך ונברך על יוזמתך.

בסיום דברי אני רוצה להוסיף ולומר עוד דבר. כרגע אנחנו דואגים לאנשים שיצאו לפנסיה או פוטרו מעבודתם, עד שיימצא להם מקום עבודה אחר. אני רוצה לשבח מפעל אדיר, שנקרא "אל המעיין", המפעל האדיר הזה הצליח לטפל באנשים שפרשו לגמלאות — — —

היו"ר נ' מסאלחה:

אל המעיין.

יאיר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):  
"אל המעיין".

היו"ר נ' מסאלחה:  
של ש"ס.

הבריאות, אנחנו צריכים כאן את חברי הכנסת בריאים, לא חולים, כדי שהם יטפלו במחלות אחרות — המבחן היום במלחמה נגד העוני הוא בחקיקה הסוציאלית ככנסת. אני לא אומר כי בהצבעת אי-אמון ניתן להשיג את המטרות, זה לא משנה אם עוד חמישה יצביעו נגד, אלא זה המבחן. יש שורה של חוקים שאפשר וצריך לחוקק אותם בדחיפות, כדי לצמצם את ממדי העוני בארץ הזאת, ואפשר לעשות זאת. עשינו זאת בפרשת חוק שכר המינימום, נוכל לעשות זאת גם בתחומים אחרים.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה לחבר הכנסת יאיר צבן. רשות הדיבור לחבר הכנסת אריאל ויינשטיין — איננו. חבר הכנסת רן כהן איננו. רשות הדיבור לחבר הכנסת רפאל פנחסי — בבקשה, ואחריו — לחבר הכנסת שמואל הלפרט.

רפאל פנחסי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, לאחרונה שקטו הדיבורים על הצמיחה במשק וחוק 100 הפרויקטים נגנו, אולם הבעיה שמאחורי נושאים אלה לא באה על פתרונה. המשק עדיין מצוי במשבר, כולנו יודעים שאפילו מפעלים גדולים ביותר מצויים במשבר. נוסחת ההצלה של מפעלים כושלים היא: הבראה. הבראה פיזיולוגית, בין השאר, פיטורי ייעול, וכולנו יודעים מה משמעות פיטורין לחברה הישראלית.

אולם, זו איננה רק בעיה לחברה בכללותה אלא, בראש ובראשונה, בעייתו של הפרט. כמה חמור, מבחינה כלכלית ומבחינה נפשית, מצבו של עובד, שהודיעו לו על פיטורין. קצת נחמה יש לעובד כפיצויי הפיטורין שהוא מקבל, אולם זו רק נחמה פורתא. עיקר הבעיה הוא להחזיר את הצמיחה למשק ולמנוע פיטורין, או להשיג מקום עבודה חדש לעובד שפוטרו, ולזה בעיקר צריכה הממשלה.

אולם, כל זה כלי לגרוע מחשיבות הצעת החוק המונחת בפנינו. המנסה למנוע שחיקה של פיצויי הפיטורין. מסתבר שבמסגרת הניסיונות להביא את המשק לצמיחה שחקו את תוספת היוקר ופרסו אותה על כמה חודשים. מטרתה של הצעת החוק המונחת לפנינו היא, שלפחות העובד המפוטרי יקבל את פיצויי הפיטורין לפי הערך הריאלי של שכרו. החוק דקדק בכך, שרק פיצויי הפיטורין הפיגולים יהיו לפי הערך הריאלי ולא אותו חלק שמוסיפים על זה. אינני בטוח שתקון זה נכון. מי שזכאי לפיצויי פיטורין מוגדלים, זכאי שאף הם יחושבו לפי שכרו הריאלי, ולא מן המפורטים צריך לבקש השתתפות כספית לצמיחה במשק, בכל אופן, העיקר הוא למנוע פיטורין מטעמים כלכליים, וזו צריכה להיות מגמתה העיקרית של הממשלה.

מובן שלגבי המפורטים הצעת חוק זו צודקת, ואני אתמוך בה. בוועדה יצטרכו לדון אם אין מקום להרחיב עוד יותר את זכויות המפורטים כפיטורי ייעול.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה לחבר הכנסת פנחסי. רשות הדיבור לחבר הכנסת שמואל הלפרט. אחריו — לחבר הכנסת יאיר לוי, ואחריו — לחברת הכנסת שושנה ארבל-אלמוולין.

שמואל הלפרט (אגודת ישראל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, הצעת חוק פיצויי פיטורים (הוראת שעה), שהביא חבר הכנסת מירום, מטרתה לקבוע, שפיצויי פיטורים המגיעים לעובדים, שפוטרו או יפוטרו בתקופה שבין פברואר 1989 למרס 1990, יחושבו על-פי מלוא אחוזי תוספת היוקר.

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

אותה עמותה יקרה מפנינים השכילה להקים מסגרת לפנסיונרים. במקום שישוטטו ברחובות, במקום שישבו על המעקות ברחובות, במקום שישבו בכתיהם ויסתכסכו עם ילדיהם ועם משפחתם בחילוקי דעות כאלה ואחרים. במקום שהיו מתוסכלים או יחזרו לטיפה המרה — "אל המעיין" הוא הגוף היחיד כמעט היום שהקים מסגרת נאותה, מכובדת וטובה. אותם פנסיונרים קמים כבוקר, ובמקום לשוטט כאים ל"אל המעיין" ושוחים ממימי המעיין הטהור של התורה הקדושה.

חיים רמון (המערך):

זו הצעה לסדר כעניין "אל המעיין"?

היו"ר נ' מסאלחה:

גם חבר הכנסת חגי מירום דיבר קצת על החוק וניצל את הבמה, ובצדק, כדי לדבר על העניין.

חיים רמון (המערך):

העניין קשור לחוק. גם "אל המעיין" קשור לחוק?

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

תרשה לי, אדוני היושב-ראש, להזמין את חבר הכנסת חיים רמון, לכשיצא לגמלאות, שיבאר רשטה ממימיה הזכים והטהורים של "אל המעיין".

חיים רמון (המערך):

אני רוצה לשחות ממי המעיין גם כשאני צעיר, למה רק כשאצא לגמלאות?

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

להוואי.

היו"ר נ' מסאלחה:

חבר הכנסת יאייר לוי, חבר הכנסת חיים רמון נחשב לאחר החברים הגדולים שלך.

חיים רמון (המערך):

חבר הכנסת לוי, הקדוש ברוך הוא עשה נסים יותר גדולים.

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

אני קורא לחברי הבית, אנא, בואו נתלכד, נוקיע ונגנה את התנהגותו של מנכ"ל משרד הדתות, שבתקופה זאת הוא מונע את הכספים שמגיעים בחוק ל"אל המעיין". נוקיע אותו ונאמר: חזל משרירות לבן, מהסיעות ומכיתות שאתה נוהג בה. אנא תפסיק עם שרירות הלב. שחרר מה שמגיע.

היו"ר נ' מסאלחה:

לחבר הכנסת מיכאל איתן יש שאלה.

מיכאל איתן (הליכוד):

רציתי לשאול אותך שאלה. שמעתי את כל הרברים החשובים והטובים שביצעה עמותת "אל המעיין". רציתי לדעת, האם היא ביצעה את זה בתקופת כהונתו של המנכ"ל הנוכחי או בתקופת כהונתו של המנכ"ל הקודם?

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

אתה מתכוון למנכ"ל משרד הדתות?

מיכאל איתן (הליכוד):

למנכ"ל של "אל המעיין".

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

חוקה שמי שביסס את הנושא בסייעתא דשמיא הוא המנכ"ל הפורש. ממשיך דרכו הוא המנכ"ל הנוכחי.

חיים רמון (המערך):

אולי ישכיל אותנו אדוני ויאמר לנו מיהו המנכ"ל הפורש?

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

שמו של המנכ"ל הוא עורך-הדין משה אלמליח.

חיים רמון (המערך):

הפורש?

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

סליחה, הפורש — עבדכם.

חיים רמון (המערך):

עכשיו אנחנו מכינים.

היו"ר נ' מסאלחה:

חבר הכנסת יאייר לוי, העירו לי כאן, ובצדק, שלא תוקפים אדם שאיננו יכול להתגונן. אני מצטער מאוד על שתקפת את המנכ"ל מר אורלב.

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

בהזדמנות נביא אותו לכאן.

היו"ר נ' מסאלחה:

היה כאן שר הדתות.

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

לא היתה לי במה.

היו"ר נ' מסאלחה:

לדעתך, אסור לתקוף עובדי ציבור.

יאייר לוי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

לא תקפתי. יש עובדה. העובדה היא, שיש שרירות-לב.

היו"ר נ' מסאלחה:

יש שר ממונה, והאחריות המיניסטריאלית מוטלת על השר. יש לך טענה — אסור לתקוף עובד ציבור.

רשות הדיבור לחברת הכנסת שושנה ארבל-אלמוזלינו.

ואחריה — לחבר הכנסת מיכאל איתן.

שושנה ארבל-אלמוזלינו (המערך):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, אני מחייבת את הצעת החוק ואני מברכת את חבר הכנסת חגי מירום, שיום אותה. אציע להעביר אותה לוועדת העבודה והרווחה להכנתה לקריאה שנייה ולקריאה שלישית.

אני רוצה להקדים ולומר משפטים מספר על תוספת היוקר, שהונהגה עוד בתקופת המנדט. בזמן מלחמת העולם השנייה חתמה ההסתדרות הסכם עם שלטונות המנדט על תשלום תוספת יוקר.

תוספת היוקר מאז, עם שינויים, באה לשמור על הערך הריאלי של שכר העבודה, כאשר היא משולמת בהתאם לעליית מדד המחירים. היו תקופות שתוספת היוקר שולמה אחת לשלושה חודשים, אחת לשישה חודשים, היו שנים שתוספת היוקר שולמה כאשר המדד עלה מעל לאחוז מסוים.

גם כאשר משלמים תוספת יוקר, כשהמדד עולה באחוז נמוך, וגם אם משלמים אחת לשלושה חודשים, אין בכוחה של תוספת היוקר לפצות על היוקר שהיה, כי היא ניתנת לא מייד עם ההתייקרות אלא באיחור של חודש, חודשים או שלושה חודשים. אנו עדים לפגיעה בשכר הריאלי של העובדים, כאשר תוספת היוקר איננה מעלה את השכר הריאלי ואינה מפצה על הנוק שנגרם לעובד. לכן האיגוד המקצועי לא מוותר על

שושנה ארבל-אלמוזלני (המערך):  
כן, נקודה.

מכת האבטלה פגעה באלפי עובדים, וממדיה הגיעו לשיעורים שלא ידענו כמותם מאז קום המדינה. ייתכן שחלק מהמשפחות האלה נקלעו למצוקה והצטרפו למעגל העוני. שכבר דיבר עליו היום חבר הכנסת חגי מירום, ואינני יודעת אם הם יצאו ממנו.

אני רוצה לומר שניים-שלושה משפטים על העוני. העוני אינו מתבטא בשאלה אם יש פת לחם לאכול או לא, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם. יש צרכים נוספים, יש הוצאות קבועות שהמשפחה צריכה לשאת בהן: שכר דירה, חשמל, מים, גז, או דברים אחרים שצריכים לשלם בעבורם. אני כבר לא מדברת על הוצאות הכרוכות בהחזקת ילדים בבתי-הספר. אם אין למשפחה מה לתת לילדים, הם יכולים ללכת לבית-הספר עם כריך אחד, זה יהיה האוכל שלהם עד הערב, בלי ארוחה חמה, אפילו לא בחודשי החורף.

חבר הכנסת מירום, אני כבר שנים רבות בכנסת, ועם חברי כנסת אחרים תרתי את הארץ הזאת לאורכה ולרוחבה. על מעברותיה, על משכנות העוני שלה ועל מצוקותיה. לא אחת היינו עדים לכאב הגדול ולאוותה מצוקה שבה חי חלק מהעם בישראל, דבר שאנחנו לא יכולים בשום אופן לשאת אותו ולא יכולים לעבור עליו לסדר-היום.

בסוף שנות ה-60, כאשר היתה תקופה קשה, באנו עם רפורמה סוציאלית חשובה, שהעבירה משפחות רבות מאוד אל מעל לקו העוני וקפה את קומתן. יש להצטער על כך שהתחיקה הסוציאלית נשחקה וכורסמה. הגענו למה שהגענו אליו בגלל מדיניות שנקטה בעשר השנים האחרונות. החוקים שונים ופגעו בהם, קצבת הילד הראשון נשללה, הטילו מס הכנסה על קצבאות הילדים, הקצבאות נשחקו. הקצבה לילד היתה 5% מהשכר הממוצע במשק בשנת הבסיס 1976, והיום היא 2.3% — שחיקה של 100%.

רוצים לפגוע בשכר המינימום ומדי פעם מאיימים לשנות אותו. האבטלה הפוקדת אותנו גם היא פוגעת קשה מאוד. לכן, העוני אינו רק פת לחם. העוני הוא חינוך, דיור ובריאות. כלנו חייבים לדאוג לכך, שכל הדברים האלה יהיו זמינים לאנשים אלה, כדי שהם יוכלו לחיות ברמת חיים סבירה — אני לא אומרת גבוהה, אלא סבירה.

חבר הכנסת קליינר שאל, מאין ייקחו את הכסף. אותו כסף שניתן במסגרת הרפורמה במס הכנסה — למעלה ממיליארד שקלים הוזרמו לכיסיהם של אנשים עשירים ובעלי יכולת, שלא היו זקוקים להם ביותר, בטענה שהכסף הזה ילך לחיסכון, להשקעות וכו'. הוא לא הלך למטרות אלה. הוא התבזבז, וחלק ממנו אולי גם הוברח לחוץ-לארץ. כסף יש, אבל הוא לא מחולק בצורה צודקת והוגנת. את הכסף ההוא, שניתן ללא צדק, צריך לקחת ולתיתו לשכבות הללו, כדי לחלץ אותן מהעוני שהן נתונות בו.

אומנם הם עניים באמת בכיסם, אך כפי שאמרה אותה אשה אצילת נפש בטלוויזיה: אני ענייה בכיסי אבל עשירה ברוחי. היהורו בבני עניים, שמהם תצא תורה. אותם ילדים המסתובבים במשכנות העוני, חיים בעוני ולא נהנים מהילדות היפה שיכלו ליהנות ממנה. הם אכן פצצת זמן. אם לא נטפל בעוד מועד בעוני ובמצוקה, הם יטפלו בנו.

הי"ר ג' מסאלחה:

תודה. רשות הדיבור לחבר הכנסת מיכאל איתן, ואחרי

העלאת שכר העבודה, גם כדי לפצות על אותו חלק של תוספת היוקר שלא מפצים אותם עליו.

ההסתדרות חתמה לא פעם אחת על הסכמים בהתחשב במצב במשק, במיוחד בתקופת משבר, כדי לאפשר צמיחה במשק, או ויתרה על אחוז מסוים של המדר או האריכה את תקופת תשלום תוספת היוקר. זה שנים רבות אין משלמים תוספת יוקר של 100% אלא של 80%, 70%.

תוספת היוקר גם משמשת בלם להתייקרות על-ידי כך שהיא מאלצת את הממשלה לעשות מאמצים שלא להעלות מחירים או להטיל פיקוח על המחירים כדי למנוע מיצרנים ומסחרים להעלות מחירים כשאין הכרח כלכלי בכך.

טוב שהסכם תוספת היוקר איננו בין הממשלה לבין ההסתדרות אלא זה הסכם שנחתם בין ההסתדרות לבין המעסיקים, והמדינה דינה כדין מעסיק. הממשלה ממלאת לא פעם אחת תפקיד של מתווך בין ההסתדרות לבין המעסיקים, כי היא מעוניינת שתוספת היוקר תפגור אחרי המדר.

מתוך התחשבות במצב המשק וכדי לעזור לצאת מהמיתון, הסכימה ההסתדרות על פריסה של תוספת היוקר שהצטרפה עד פברואר 1989 באופן שבמשכורת חודש פברואר ישולמו 3%, ואילו 3% נוספים, שהיו אמורים להשתלם כשיעורים של 1% בכל פעם, ישולמו בחודשים אוגוסט 1989, דצמבר 1989 ואפריל 1990.

התוספת הזאת שולמה לעובדים שעברו בפועל כמועדים אלה וחשולם לאלה שיעברו כמועדים שבהם תשלום תוספת היוקר בשנת 1990. בחודשים אלה היינו עדים לפיטורים מהתעשייה ומהשירותים. מעובדים אלה, שהיו מחוץ למעגל העבודה באותם מועדים, נשלל תשלום תוספת היוקר, שהגיע להם כדין, ושהיה משולם להם אילו המשיכו לעבוד.

לכן גורסת הצעתו של חבר הכנסת חגי מירום לשלם תוספת יוקר לאלה שעברו ואשר בעבורם שולמה תוספת היוקר, כי זאת זכות המגיעה להם ואלה כספים המגיעים להם. לא ייתכן שנוסף על המכה שניחתה עליהם כפיטורים, הם יפסידו גם את תוספת היוקר שהגיעה להם אילו המשיכו לעבוד והכסף יישאר אצל המעסיקים.

גם סכום הפיזיונים נפגע, מאחר שהפיזיונים משולמים על-פי המשכורת האחרונה, והרי המשכורת האחרונה משולמת ללא תוספת היוקר, כך ששך כל הפיזיונים המשולמים להם נמוכים מאלה שהיו משולמים אילו נכללה בהם תוספת היוקר.

הוראת שעה כזאת היתה בעבר ועשתה צדק עם מפותרים ועם גמלאים שלא זכו לקבל את תוספת היוקר. גם הצעת חוק זו באה לעשות צדק עם אלה שפוטרו בחודשים האחרונים ולא קיבלו את תוספת היוקר. אני מסכימה בהחלט לכך שגם הוראת שעה זו תחול על הגמלאים, על אלה שפרשו מהעבודה לפני המועדים האלה ואילו המשיכו לעבוד ופרשו לאחר מכן היתה תוספת היוקר מגיעה להם, כי היא מגיעה להם בעד העבודה שהם עברו למעשה.

אדוני היושב-ראש, הייתי מעדיפה שעובדים אלה לא יפוטרו ולא יצטרפו למחנה המובטלים. אינני יודעת אם עד היום הם נקלטו בעבודה אחרת או שהם מסתובבים מחוסרי עבודה.

הי"ר ג' מסאלחה:

הרי כל הזמן מדברים על כך שתהיה צמיחה והם ייקלטו.

יותר מכפי שהוא דואג לעצמו? יכול להיות שהוא היה מוכן לזה. עליידי כך היינו עושים מעשה מועיל גם מבחינת העובד וגם מבחינת המעביד.

ההערה השנייה שיש לה, לדעתי, מקום, והיא קשורה בהסכמים הקיבוציים שחתומת ההסתדרות הכללית עם לשכת התיאום של הארגונים הכלכליים, ובצד זה אחד הבסיסים להצעת החוק הזאת: בהסכם הקיבוצי הכללי שנחתם ב-20 בפברואר 1989 נקבע עניין הפריסה ותוספת היוקר. מדי פעם בפעם, כאשר אני נתקל בארגון היציג הגדול ששמו ההסתדרות, אני שואל את עצמי, איך קורה שארגון כזה, המייצג את ציבור העובדים — מדוע אנחנו, שלא כולנו חברי ההסתדרות ואנחנו נמצאים כאן בכנסת ישראל ודואגים לשוויון זכויות האזרח ולהצהרת זכויות האדם, מדוע איננו מחייבים את ההסתדרות, שלה מעמד של ארגון יציג, לאפשר זכות בחירה במסדותיה בכל הקשור לייצוג המקצועי גם לאנשים שאינם חברי קופת-חולים של ההסתדרות העובדים הכללית? מדוע מקבלת ההסתדרות זכות לייצג עובדים — ואני לא נגד, אני בעד — אבל יכולה אותה ההסתדרות שנוטלת את הזכות הזאת, שמורידה משכר העובדים את דמי הארגון כדי שתוכל לכצע את חפקידה כהלכה, לומר לעובד שהיא מייצגת אותו והוא רוצה להצביע ולבחור את מי שמנהלים עבורו את המשא-ומתן בנושאים הכי חשובים לו, לומר לו: רגע אחד, אם אתה רוצה להשתתף בבחירות האלה, לבחור את מי שמנהלים עבורך משא-ומתן, אתה חייב באותה הזדמנות גם להיות חבר בקופת-החולים שאנחנו קבענו אותה, כזאת או אחרת.

אני חושב שצריכים לעשות רבייה בעניין הזה. אני חושב שזאת זכות בסיסית של כל עובד להיות זה שיקבע, בין השאר, מי ייצג אותו במסגרת אותו ארגון שהחוק קבע ונתן לו את הסמכויות.

**שושנה ארבל-אלמוזלינו (המערך):**

ההצטרפות היא וולונטרית. הוא מצטרף לפי התנאים האלה. אם התנאים לא מוצאים חן בעיניו, הוא רשאי שלא להצטרף.

**מיכאל איתן (הליכוד):**

נכון. אבל יש כאלה שהם לא חברים בגלל התנאים האלה, והחוק נתן להסתדרות את הכוח לייצג אותם גם אם הם לא חברים. הוא לא שואל אותם.

**שושנה ארבל-אלמוזלינו (המערך):**

הם נהנים מאותם פירות שההסתדרות משיגה.

**מיכאל איתן (הליכוד):**

נכון. אני מסכים אתך.

**שושנה ארבל-אלמוזלינו (המערך):**

על זה הם צריכים לשלם.

**מיכאל איתן (הליכוד):**

נכון. ולכן גם מגיעה להם זכות להשתתף בתהליך ולהחליט מי יהיה זה שייצג אותם.

**שושנה ארבל-אלמוזלינו (המערך):**

הם יכולים להשתתף רק אם הם חברים בארגון.

**היו"ר נ' מסאלחה:**

חבר הכנסת שבח וייס איננו באולם. רשות הדיבור לאחרון המשתתפים, חבר הכנסת אליעזר מורחי. בבקשה.

— לחבר הכנסת שבח וייס. אם הוא לא יהיה באולם, ידבר אחרינו חבר הכנסת אליעזר מורחי, אחרון הנואמים.

**מיכאל איתן (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, בשולי מעשה החקיקה רציתי להעיר שתי הערות. אחת: בשנייה שבהן, כי היא מתקשרת לדברים שאמרה כאן חברת הכנסת ארבל-אלמוזלינו. נושא התוספות הסוציאליות, שהיא הביעה חרדה גדולה כל כך מפני השחיקה בהן, הוא נושא שצריך לעורר אותנו למחשבה. הרושם שלי הוא, שאנחנו נמצאים במצב המחייב לעשות איזו רבייה, אבל בדיוק בכיוון ההפוך. נוסף על המשכורת שהעובד מביא הביתה, אנחנו נותנים לו תנאים סוציאליים.

**שושנה ארבל-אלמוזלינו (המערך):**

זה לא תנאים סוציאליים, זה ביטוח. ידידי הקר, זה ביטוח שמשלמים תמורתו כל חודש.

**מיכאל איתן (הליכוד):**

אם תיקחי את הסכום שהעובד מביא הביתה, ומצד שני את הסכום שהמעביד צריך לשלם — ויש קשר בין שני הדברים האלה, חברת הכנסת ארבל-אלמוזלינו, משום שאי-אפשר להטיל על המעביד לשלם את התנאים הסוציאליים, להעמיס את הכול על עלות העבודה, ובו כומן ליצור משק מורדני שיצטרך להתמודד בשטח הייצוא, גם במקצועות שבהם יש לנו יתרון יחסי. גם בתחומים אלה שבהם יש לנו יתרון יחסי — בטכנולוגיות, במקומות שבהם דרושה יותר עבודת מוח, גם שם יש פער אדיר בין מה שהעובד לוקח הביתה לבין עלות העבודה למעביד. כי אם את מוסיפה את פיצויי הפטורים, ואת קופת-הגמל, ואת קרן ההשתלמות, ואת הביטוח הלאומי, ואת מוסיפה על זה את העובדה שחודש בשנה יש חופש, ותוסיפי את שירות המילואים, שגם הוא מועמס בחלקו לפחות על עלות העבודה — אנחנו מגיעים לכך שעובד משתכר מעט מאוד כסף, הרבה פחות מאשר בארצות שבהן אנחנו רוצים להתחרות.

אומרים: מהנדס בישראל משתכר 50% או 60% משכר שעת עבודה או חודש עבודה שמקבל מהנדס ברמה מקבילה באירופה או בארצות-הברית. אין ספק שאיננו יכולים להתמודד עם נתון זה. על כן, בואו נתן לו, ובשעות העבודה שבהן הוא מייצר נוכל להתמודד עם מה שעושים שם. אבל, ראו זה פלא, כאשר משווים את עלות אותו מהנדס למעביד שלו — ולא משנה כרגע מי המעביד — כאן בישראל לעומת עלות מהנדס מקביל למעביד באירופה או בארצות-הברית, אנחנו מגיעים בישראל לסכומים גבוהים יותר. במחיר המוצר או במחיר התוצרת שמפיקים מאותו מהנדס אי-אפשר להתמודד. נוצרות בעיות והמשק לא יכול להעסיק די אנשים: לו היתה העלות נמוכה יותר אפשר היה להעסיק עוד אנשים. כך יוצא ששכרם של אלה שאת רוצה להגן עליהם יוצא בהפסד, כי אין די עבודה, או שצריך לקצץ עוד ועוד בשכרם.

אינני בטוח אם איננו צריכים להגיע להסדרים רבים ככל האפשר שבהם יינתן יותר חופש הכרעה לעובד ולא לחייב על-פי חוק. ייתכן שהיו עובדים, אני יודע שהמנגנונים הם כאלה שלפעמים צריך להגן על רמה מסוימת, כי תנאי השוק יכולים ליצור כרסום, ויכריחו עובדים לוותר גם על פיצויי הפטורים שלהם והם לא יקבלו כלום. אי-אפשר להגיע לרמה קיצונית כזאת. יש להגן על המינימום, אבל צריך לתת לעובד אפשרות לבוא ולומר: אני מוכן לוותר על חלק מהזכויות האלה, תשלמו לי יותר בנטו. מדוע אנחנו צריכים לדאוג לו

אליהם. ראש עיריית אשקלון, אלי דיין, ודאי מכיר כל מוקד אבטלה במקומו. אלי בן-מנחם, שבא מכפר-שלם, מכיר כל מוקד באזורו. חברות הכנסת אורה נמיר ושושנה ארבל-אלמזלני העוסקות בעניין זה שנים — ודאי אין פינה בארץ שהן לא מכירות אותה. ועדנה סולודר באזור הצפון, ועוד רבים אחרים. אני מעריך שזה המצב גם בסיעות אחרות.

מיכאל איתן (הליכוד):

אני מציע לתת לחבר הכנסת שבח וייס עוד שתי דקות, כדי שלא יקפח שום סיעה.

היו"ר נ' מסאלחה:

הוא אמר שבכל הסיעות נוהגים כך. אולי לא שמת לב, אבל כך הוא אמר.

שבח וייס (המערך):

אני אומר את הדברים ברוח חברית. אנחנו יושבים פה בפורום אינטימי. יש לנו, ככנסת, כקולקטיב, די קשיים לעמוד מול הציבור בקשר למילוי שליחותנו. בעניינים שבהם אנחנו כן ממלאים שליחות, אין סיבה שאנחנו בעצמנו נוסף על הבעירה הזאת. זאת הסיבה היחידה. לכן הלנתי מהמקום, ולא חס ושלום מתוך איוו קנטרנות.

מובן שאני תומך בחוק. זאת יוזמה מכובדת, אני מצטרף לדברים ואצביע בעדם בנפש חפצה.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה רבה. אנחנו עוברים להצבעה. אני מעמיד להצבעה את הצעת חוק פיצויי פטורים (הוראת שעה), התש"ן — 1989, בקריאה ראשונה. זו הצבעה מס' 5.

ה הצ ב ה  
בעד ההצעה להעביר את הצעת

החוק: לוועדה — 12

נגד — אין

נמנעים — אין

ההצעה להעביר את הצעת חוק פיצויי פטורים (הוראת שעה), התש"ן — 1989, לוועדת העבודה והרווחה נתקבלה.

## ז. הצעת חוק הבחירות לכנסת (תיקון מס' 23), התש"ן — 1989 \*

(קריאה ראשונה)

רפאל פנחסי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

החוק הזה צריך תמיכה של 61 חברי כנסת. האם נצביע היום?

היו"ר נ' מסאלחה:

היושבי-ראש יודע זאת, אנחנו לא מצביעים היום.

עדנה סולודר (המערך):

תאמין לי, ידידי חבר הכנסת פנחסי, שאני אשתדל שלא לשכוח שום פרט, ובכלל זה גם לא את הפרט שלפיו הצעת החוק הזאת חייבת בתמיכה של 61 חברי כנסת. עם זאת, אם

אליעזר מזרחי (אגודת ישראל):

אדוני היושבי-ראש, כנסת נכבדה, הצעת חוק פיצויי פטורים (הוראת שעה), התש"ן — 1989, ראויה לכאורה לתמיכה, כאשר היא באה לאפשר מתן פיצויים גם לאלה שלפי החוק הקיים הדבר נמנע מהם, או לפחות לא ניתן להם בשיעור המלא.

בהזדמנות זו, כאשר עוסקים בחוק הנוגע לענייני עבודה, ברצוני להעיר, כי דווקא בשעה זו, כאשר יש גורמים המנסים לדבר על חוקה לישראל, אולי דווקא עכשיו הגיעה השעה לחוקק חוקים שיהיו בהתאם לחוקי התורה. במשרד המשפטים יש מחלקה שלמה למשפט העברי העוסקת בנושא זה. יש מומחי משפט הבקרים בדיני התורה וה"שולחן ערוך" גם בענייני עבודה. אינני רואה שום סיבה מדוע לא להתאים את חוקי העבודה במדינה לחוקי התורה העוסקים בנושאים אלו. מי שדרישה כזו עלולה להבהיל אותם, גם אותם אפשר להרגיע ולומר להם, כי בכל מקרה יהיה הדבר לטובה — הן לטובת העובד והן לגופו של דבר.

אין בדברים אלו משום שלילת החוקים הקיימים באופן מוחלט. ההיפך — כל חוק קיים הדואג לעובד ואין בו סתירה לדיני התורה, יש לחייב אותו. אך מותר תמיד להוסיף ולבקש שגם יתר החוקים יהיו ברוח התורה. אחרי הכול, איננו עם ככל העמים. מדובר בעם היהודי, ואין יותר מעמנו הראוי לו שחוקיו, גם בענייני עבודה, יהיו בהתאם לרוח התורה.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה לחבר הכנסת אליעזר מזרחי. חבר הכנסת שבח וייס, אומנם היית יושב לפני הדובר אחרון, האם אתה רוצה לדבר? בבקשה.

שבח וייס (המערך):

אדוני היושבי-ראש, חברי הכנסת, הייתי רוצה להשיב ברוח חברית וטובה לחבר שלי, חבר הכנסת חגי מירום, על התביעה הנחרצת שלו לקיים סידורים במקדקי המצוקה.

כמובן, נתמך בחוק הזה. יש כל הנימוקים לתמוך בו. אני קצת הלנתי על העניין הזה גם באופן אישי, ודווקא הייתי רוצה שזה ייכנס לפרוטוקול הכנסת.

אני יכול להעיד לפחות על סיעתי: אינני חושב שיש חבר סיעה אצלנו שאיננו מודע לדברים האלה; כל אחד במקומו שלו. אני גר בחיפה, אני יודע כדיוק מה קורה ל-7,000 — 8,000 המובטלים באזור חיפה. אני בא אליהם ובה

היו"ר נ' מסאלחה:

חברי הכנסת, אנחנו עוברים להצעת חוק הבחירות לכנסת (תיקון מס' 23), התש"ן — 1989, הצעת חוק של חברי הכנסת שבח וייס ועדנה סולודר, בקריאה ראשונה. חברת הכנסת עדנה סולודר, בבקשה.

עדנה סולודר (המערך):

כבוד היושבי-ראש, חברי הכנסת, אני רוצה לקוות שהחוק הזה, שבא היום בקריאה ראשונה, יזכה לעבור גם קריאה שנייה וקריאה שלישית.

מספרים שהם צריכים לנסוע לקחת מהימאים את חיקי ההצבעה ואילו להם עצמם אסור להצביע — — —

היו"ר נ' מסאלחה:

מה עם עובדי הציבור, למשל נציגי בנק הפועלים, נציגי "כור" — — —

עדנה סולודר (המערך):

אמרתי, ציבור עובדי המדינה. על כך הגענו להסכמה עם שר הפנים.

מובן שחשוב לשמוע את עמדת חברי הכנסת. הדיון הוא פתוח, והנושא יועבר לוועדה. עד כמה שידוע לי מתכוון השר להביא את הצעתו בתוך שבועיים. אני מכינה שההצעות האלה יובאו לדיון ביחד.

אני רוצה לסיים כמה שפתחתי. אני מקווה, שעצם הכאת החוק לקריאה ראשונה, המאפשרת לשמוע מגוון דעות: אני מקווה מאוד שהצעת החוק תאושר בקריאה הראשונה, תהיה פריצת דרך והחוק הזה יוכל סוף כל סוף גם לצאת לפועל ולאפשר לציבור גדול, העושה בשליחות המדינה, לקחת חלק בקביעת אורחות חייה בהצבעה לכנסת. תודה.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה לחברת הכנסת עדנה סולודר. אנחנו פותחים בדיון. דשות הדיבור לחבר הכנסת אברהם בורג — הוא איננו חברת הכנסת שולמית אלוני איננה. רשות הדיבור לחבר הכנסת חיים אורון. חבר הכנסת אברהם פורו איננו, חבר הכנסת אריאל ויינשטיין איננו. אחריו — לחבר הכנסת מרדכי וירשובסקי.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

אדוני היושב ראש, חברי הכנסת, המגמה של הצעת החוק הזאת נראית לי מכורכת ונכונה. אבל, אם חברת הכנסת סולודר אמרה קודם לכן שלפעמים הטוב מאוד הוא האויב של הטוב, אני לא יודע מה קורה עם חצי-טוב לפי המשל הזה. אני לא בטוח שחצי-טוב הוא האויב של הטוב-מאוד. נדמה לי, שהרצון לצאת ידי אי-ניחות מסוימת עלול ליצור תחושות קשות מאוד בציבורים שלא תהיה שום אפשרות שבעולם להסביר להם מדוע הציבור את הרף גבוה כל-כך או בצד כל-כך.

ההגדרה המופיעה בחוק היא מצומצמת מאוד. בסך הכול, אנחנו מדברים על קבוצה לא גדולה, ואני לא מציע להרחיב את תחולת החוק הזה על כל מי שנשוא דרכון ישראלי וכו', ודאי שלא. אבל בתוך אותה קבוצה, שיתכן שהיא מונה כמה אלפי אנשים הנמצאים בשליחות ציבורית של המדינה ומוסדותיה וחברותיה הציבוריות — ניתן להגיע להגדרה כזאת. הגדרה זו לא פשוטה, אבל בכל מקרה היא לא מסובכת יותר מההגדרה המצומצמת המשאירה מחוץ לחוק אורחים ישראלים רבים, שאיש לא יוכל להסביר את עובדת הימצאם מחוץ לקטגוריות.

אני יכול להביא דוגמה מתחום המוכר לי מקרוב. יכולים להימצא שני שליחים של "השומר הצעיר" באותה עיר, האחד רשום על חשבון הסוכנות והשני, בגלל בעיות תקציביות, ממומן על-ידי התנועה. אין שום הבדל ביניהם.

היו"ר נ' מסאלחה:

לכן הערתי בעניין עובדי ציבור.

שרה דורון (הליכוד):

שניהם לא יצביעו.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

מדובר על ההסתדרות הציונית העולמית — — —

החוק הזה מגיע היום בקריאה ראשונה למליאת הכנסת, אני רוצה להאמין שהוא יזכה להגיע גם לקריאה שנייה ולקריאה שלישית. אני אומרת זאת, משום שהצעת החוק הזאת מסתובבת בכנסת ישראל כבר קרוב לשתי עשרות שנים. לאחרונה העלה אותה הנשיא שלנו דהיום, שהיה אז חבר הכנסת הרצוג, היא הועלתה בכנסת האחת-עשרה על-ידי חברי הכנסת שבח וייס דוד מגן. היא לא זכתה להגיע יותר מאשר לקריאה טרומית, תמיד היו סיבות שמנעו את המשך הליך החקיקה. אני רוצה לקוות, שאם הצלחנו להגיע לקריאה ראשונה, יתאפשר לנו להמשיך בחקיקה ולקבל רוב של 61 חברי כנסת.

אני יודעת שההצעה הזאת, הנראית על פניה מאוד מאוד פשוטה, כי בסך-הכול מה יכול להיות יותר פשוט ממחן זכות לאורח מדינה להשתתף בבחירות של מדינתו, גם אם אינו נמצא באותו זמן במדינתו? — אבל, מסתבר שהדברים אינם כל כך פשוטים, ולא רק מבחינה טכנית. לראבוננו הרכ, רבים מאורחי הארץ הזאת נמצאים בחוץ-לארץ, ורובם לא דווקא בתפקיד ובשליחות מטעם מדינת ישראל. נשאלת השאלה, האם כל אדם שנמצא בחוץ-לארץ אפילו שנים ארוכות, ועדיין לא יותר על אזרחותו, יש לו באמת הזכות לקבוע מה יהיו פניה של מדינת ישראל, מה יהיה בה השלטון בשנים הקרובות. יש כאן דילמות. מצד אחד, כשאנחנו מדברים על מחן זכות להצביע לאורח שאיננו נמצא בארץ, השוויון מחייב אותנו לתת את הזכות הזאת לכל אורח. מצד שני, אמרתי לפני רגע: האם ייתכן לתת את הזכות הזאת לאורח שלא נמצא בארץ שנים ארוכות? יש כאן דילמה.

בקריאה הטרומית הודעתי מעל הבמה הזאת, וגם שר הפנים — שלראבוננו נבצר ממנו היום להיות כאן, ולכן גם לא תיערך היום הצבעה — הודיע, שסיכמנו בינינו שהממשלה מצדה תביא הצעת חוק, עם זאת, הוא לא רצה למנוע מאתנו, חברי הכנסת, להגיש הצעת חוק, אבל הממשלה עומדת על כך שבשלב ראשון לא נפרוש את האפשרות הזאת על כל אזרחי ישראל שבחוץ-לארץ, אלא נצמצם אותה לעובדי המדינה.

בהצעת החוק המונחת לפנינו הצענו בפרק 2' סעיף 116 הגדרה מיהו נציג ישראל שמוחר יהיה לו להצביע: "(1) מי שמכהן באותה עת כנציג רשמי של מדינת ישראל, הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית העולמית, קרן-הקיימא לישראל או חברה ממשלתית, והוא נמצא במסגרת תפקידו מחוץ לגבולות מדינת ישראל ורשום בפנקס הבוחרים של שנת הפנקס שבה מתקיימות הבחירות, וכלבד שלא שהה בחוץ-לארץ יותר מחמש שנים רצופות. (2) אשחר, ילדיו והסמוכים על שולחנו של מי שמכהן כאמור בפסקה (1)". נציגות ישראל בחוץ-לארץ היא "שגרירות או קונסוליה של ישראל", ושם גם ניתן יהיה לבצע את ההצבעה.

אני מוכרחה לומר, שמצד אחד אני, כמובן, בעד שוויון, לפחות לכל מי שנמצא בשליחות המדינה, גם אם אינם עובדי המדינה. מצד שני, מניסיון חיים למדתי, שהטוב-מאוד הוא לפעמים אויב של הטוב. לפעמים מוטב להתחיל בטוב ולעשות צעד אחד, ואחר כך להמשיך עוד צעד אחד ועוד אחד, ולהגיע למטרה. לאחר שהתייעצתי עם חברי, חבר הכנסת שבח וייס, שוודאי גם הוא יאמר את דבריו, הסכמנו עם שר הפנים להגביל את הזכות לציבור עובדי המדינה בחוץ-לארץ. גם ההגדרה של ציבור עובדי המדינה אינה כל כך פשוטה. אם זה יאפשר את פריצת הדרך, ואולי הסרת העלבון מעובדי מדינה כמו עובדי משרד החוץ, שלא אחת אני וכל אחד מאתנו נפגשים אתם והם

שרה דורון (הליכוד):  
רק עובדי מדינה.

עדנה סולודר (המערך):  
אני לא יכולה לתקן את הטקסט.

חיים אורון (מפלגת הפועלים המאוחדת):

יש הגדרות מצומצמות עוד יותר מאלו המופיעות כאן, שהשר מוכן לקבל אותן. אני לא יודע מדוע קיימת רתיעה. אולי מחשש שיהיה קשה להבדיל. הרתיעה היא מחשש שיהיו שטחים אפורים רבים ולא יהיה ניתן להגדירם. למעשה, אנחנו עומדים בפני בעיה דומה כמעט לגבי כל חוק. בכל תחום שבו נקבעים קריטריונים ודרגות, שבו קובעים מה כן ומה לא, ניתן להגדיר שטחים אפורים שקל מאוד להיסתף לגביהם ולהגיד שאין שום הבדל. אבל, אני חושב שהתכונה המשותפת מסוגלת להציע גבולות ברורים. אולי בקטע מסוים בשלב יישום החוק יהיה קושי למערכת הביורוקרטית, אבל ניתן לעמוד בזה וניתן להגיע להגדרה שתכליל את נציגי מדינת ישראל, עובדי ציבור, על-פי הנוסח המופיע פה, עם כמה הגדרות נוספות, שמצד אחד ירחיבו אולי את תחולת החוק ומצד שני יגדירו באופן בהיר יותר את ההצעה המקורית — על מי חל החוק ועל מי לא.

אינני חושב שזה מעשה חקיקה שצריך להודרו בו מאוד. אפשר להשקיע בזה את הזמן הדרוש; וגם מי שמחכה לבחירות בקרוב — אין פירוש הדבר שאי-אפשר להשקיע בגיבוש הצעת החוק את הזמן הדרוש. צריך שתצא מתחת ידי המחוקק הצעת חוק שניתן יהיה להגן עליה באופן ציבורי.

לפעמים קל הרבה יותר להגן על מצב שבו נשללת הזכות לגבי הכול, כי לא נפתרה הבעיה, מאשר על מצב שבו נשללת הזכות לגבי הכול למעט קבוצה מסוימת. שעל-פי הגדרה מצומצמת ולא ברורה זכאית לממש את זכותה.

על כן, על בסיס חפיסה זאת אני אצטרף להצבעה בעד העברת הנישוא בקריאה ראשונה, אבל בהחלט מתוך מגמה מרחיבה ומגדירה. אני חושב שהמגמה המרחיבה והמגדירה תענה באופן נכון על צורך הקיים זה שנים, כיוון שההצעה המופיעה כאן ועל אחת כמה וכמה ההצעה המצומצמת — אולי יצא שכרה בהפסדה גם מבחינת העלבון, גם מבחינת התסכול וגם מבחינת רגשי האינונות שהיא טיטע בקרב אזרחים ישראלים נאמנים שאין שום סיבה שבעולם שלא יינתן להם לממש את זכותם.

היו"ר נ' מסאלחה:

רשות הדיבור לחבר הכנסת אברהם פורז — איננו. רשות הדיבור לחבר הכנסת אריאל ויינשטיין — גם הוא איננו. רשות הדיבור לחבר הכנסת מרדכי וירשובסקי, ואחריו — לחבר הכנסת חגי מירום. אם הוא לא יהיה — לחבר הכנסת דוד ליכאי, ואחריו — לחבר הכנסת רפאל פנתסי, ואחריו — לחבר הכנסת מנחם פרוש, ואחריו — לחבר הכנסת יצחק לוי.

מרדכי וירשובסקי (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, אני רוצה לומר לחבר הכנסת חיים אורון: במדינת ישראל — האויב של הטוב הוא לא הטוב-מאוד אלא הבינוני. אבל זה לא שייך כל כך לחוק הזה. נתמך בחוק הזה כיוון שהוא נכון. אין בו דין, אבל הוא נכון, מגמתו נכונה. גם אנחנו הגשנו הצעת חוק ברוח זו. בין שאר הדוגמאות שהזכירה חברת הכנסת עדנה סולודר — גם אנחנו הגשנו חוק דומה בעבר. אולם צריך, לדעתי, להרחיב את החוק.

אינני רואה שום סיבה לכך שאזרח ישראל השווה באופן

זמני בחוק-לארץ, לא דווקא כשהוא עובד מדינה, לא יוכל לממש את הזכות המרכזית בהיותו אזרח המדינה — לבחור.

היו"ר נ' מסאלחה:

מה הכוונה "באופן זמני"? הרי יש בני-יורק מאות אלפי ישראלים.

מרדכי וירשובסקי (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):

גם בחוק הזה, אדוני היושב-ראש, כתוב שהשהייה בחוק-לארץ לא תעלה על חמש שנים.

היו"ר נ' מסאלחה:

אבל הוא חוזר לארץ בכל שנה.

מרדכי וירשובסקי (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):

יש בעיות טכניות שצריך לגהץ. צריך להגיד, שבסך הכול מדובר באזרח השווה בחוק-לארץ לא יותר מחמש שנים, ואפשר להוסיף שלא מדובר על כך שהוא קופץ ארצה בכל חצי שנה. אפשר להגדיר את פרק הזמן שבו יכול אדם, לשהות בחוק-לארץ ובכל זאת לבחור.

אדוני היושב-ראש, אני בעד מתן זכות הצבעה לעובדי מדינה: אין כל ספק. הוא הדין בעובדי הסוכנות ובעובדי החברות הממשלתיות. אבל למה יקופח סטודנט הלומד בחוק-לארץ מפני שאינו יכול ללמוד במדינת ישראל, כי אין לו כל אפשרות, כי האוניברסיטאות סגורות בפניו, כי צריך להשיג ציון 10 או להיות מיליונר? אם יש אזרח חולה שנמצא בחוק-לארץ במשך חודשים מספר — מדוע לא יוכל לבחור?

אני חושב שהזכות הזאת לבחור, שקיימת בחלק ניכר של מדינות העולם, צריכה להינתן גם לאזרח שאינו שווה בארץ באופן זמני: צריך להגדיר זאת כמובן בצורה ברורה, כדי שאותם יורדים נוראים — כמרכאות ובלי מרכאות — לא יוכלו להשתתף בהצבעה.

אינני רואה שום סיבה לכך שאדם שחי מספר שנים מצומצם בחוק-לארץ לא יוכל להצביע. גם אם זה יעלה סכומי כסף מסוימים, וגם אם זה יצריך סידורים אדמיניסטרטיביים, רבותי חברי הכנסת, הדמוקרטיה לפעמים לא נוחה ולפעמים גם עולה כסף. אני חושב שלמען הדמוקרטיה, כדי שאזרח יוכל להשתתף בהצבעה — צריך למצוא סידורים נאותים לפתרון הבעיה.

יכול להיות שחברי הכנסת עדנה סולודר ושבח וייס, כתבונתם כי רבה, הגישו הצעה שהיא מצומצמת בהיקפה, מתייחסת אך ורק לעובדי המדינה, לעובדי ההסתדרות הציונית וכו' וכו'. אנב, אני רוצה לשאול: אם יש ישראלי שהוא שליח של חברה המכניסה כסף רב מאוד למדינה, אבל זאת חברה פרטית, והישראלי גר שם שנים מספר, מדוע אינו יכול לבחור? אם הוא שליח של הסוכנות או עובד מדינה, האם הוא כהרבה תורם תרומה גדולה כל כך למדינת ישראל? בכל זאת, אנחנו רוצים לאפשר לו זאת באופן אוטומטי.

מיכאל איתן (הליכוד):

הוא קיבל את דין התנועה.

מרדכי וירשובסקי (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):

הוא קיבל את דין התנועה — זה ביטוי נכון ומתאים, בייחוד לשעה כזאת, כאשר רוב חברינו קיבלו את דין התנועה.

אני חושב שההבחנה בין עובד מדינה לבין אחרים, לצורך הגשה לקריאה ראשונה, היא נכונה ונכונה, אבל אם אנחנו רוצים לחוקק חוק נכון, מתאים מבחינה דמוקרטית, חוק

יש סוגיה מסובכת של סטודנטים. מישורו יצטרך לצאת מקופח מן העניין. אני בעד לכת. ככל שניתן, ככיוון ששליח יקבל ביטוי, אבל לא להרחיב זאת לעבר מי שעושה בשליחות עצמו ולא בשליחות ארגון, מדינה וגורם אחר שמייצג את המדינה בחוץ-לארץ. תודה רבה.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה לחבר הכנסת חגי מירום. חבר הכנסת דוד ליבאי איננו באולם. חבר הכנסת רפאל פנחסי, בבקשה. אחריו — חבר הכנסת מנחם פרוש. בהיעדרו — חבר הכנסת יצחק לוי.

רפאל פנחסי (התאחדות הספרדים שומרי תורה):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, המגמה שבהצעת החוק שלפנינו חיונית, אולם הרשימה של האזרחים הישראליים שרוצים להרחיב לגביהם את זכויות ההצבעה גם בחוץ-לארץ איננה מובנת.

יש מדינות שבהן יש לכל האזרחים, גם לאלו הנמצאים בחוץ-לארץ, זכות בחירה לפרלמנט של ארצם. יש מדינות שבהן זכות הבחירה נתונה רק למי שמצוי באותה ארץ בעת הבחירות. מדינת ישראל הלכה עקרונית בשיטה השנייה. רק לימאים ניתן להצביע בחוץ-לארץ בעת הבחירות. כמו-כן מצביעים חיילים ושוטרים גם שלא במקום המגורים הקבוע שלהם. דבר זה יוצר בעיות בעת ספירת הקולות ומעכב את פרסום התוצאות הסופיות.

מתן זכות בחירה לאנשי השירות הדפלומטי בחוץ-לארץ, ייתכן שהוא מצדיק מצב שבשגרירויות בחוץ-לארץ יצביעו כל האזרחים הישראליים הנמצאים באותן ארצות. לעומת זאת, יש הסבורים כי לא ייתכן לאפשר ליורדים מן הארץ לקבוע את מוסדות השלטון של המדינה, תופעה שאיננה ידועה בארצות אחרות. מכל מקום, ברור שההצבעה בחוץ-לארץ וככל רחבי תכל כרוכה גם בהוצאות כספיות גדולות וכעיכובים בתוצאות הבחירות.

לפי הרשימה המופיעה בחוק חיתן זכות ההצבעה גם לשליחי הסוכנות, ההסתדרות הציונית וקרן-הקיימת, וגם לנציגי חברות ממשלחיות בחוץ-לארץ. הרשימה נראית לי רחבה מדי. אפילו ההגבלה שבחוק, שלפיה לא תהא זכות להצביע למי שישבה בחוץ-לארץ מעל חמש שנים רצופות, איננה מגבילה זאת בצורה נאותה. מצד אחד, מה נקראת שהות רצופה בחוץ-לארץ? האם די בכיקור בארץ כדי לכטל את הרציפות של שהות זאת? מצד שני, מדוע לא תהא לנציג דיפלומטי או לנציג של חברה ממשלתית, שלצורך תפקידו שווה בחוץ-לארץ יותר מחמש שנים, זכות בחירה?

לכן, לדעתי, יש לצמצם את הרשימה. אולי נסחפק כדיפלומטים בלבד, או בעובדי מדינה בלבד. שמענו שגם משרד הפנים מכין הצעת חוק בעניין. דומני שכדאי להמתין עם הצעת חוק זו עד שנראה מה מומחי משרד הפנים מציעים בעניין זה. תודה.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה לחבר הכנסת רפאל פנחסי. רשות הדיבור לחבר הכנסת מנחם פרוש. הוא איננו באולם. רשות הדיבור לחבר הכנסת יצחק לוי. אחריו — חבר הכנסת אברהם ורדיגר. הוא איננו באולם. חבר הכנסת שמואל הלפרט איננו באולם.

יצחק לוי (המפלגה הדתית הלאומית):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, ראשית אני רוצה למחות על דברים שאמר חבר הכנסת יאיר לוי בדיון הקודם. שמעתי שהגבת על דבריו.

השומר על הזכויות של אזרחי מדינת ישראל, על זכותם הבסיסית לבחור אחת לארבע שנים למוסדות המוסמכים, לכנסת, אני חושב שאנחנו צריכים להבטיח תחום רחב הרבה יותר כדי לאפשר לאזרחים רבים יותר של מדינת ישראל ליהנות מן הזכות הזאת. אני חושב שנצטרך לתת את הדעת על כך בוועדה שאליה יעבור החוק. אני מניח שזו תהיה ועדה החוקה, חוק ומשפט, שכבר דנה בנושא הזה והביעה תמיכה גדולה בעקרונות הגלומים כאן.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה לחבר הכנסת מרדכי וירשובסקי. רשות הדיבור לחבר הכנסת חגי מירום, ואחריו — לחבר הכנסת דוד ליבאי, ובהיעדרו — לחבר הכנסת רפאל פנחסי.

חגי מירום (המערך):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, בשעה מאוחרת זו אקצר ביותר. השתתפתי בהכנת החוק הזה לקריאה ראשונה בוועדת החוקה, חוק ומשפט. אני רוצה להעיר שתי הערות. קודם כל יש בעיה, על-פי החוק הזה, מיהו נציג ישראל. אני חי בתחושה, שלא כל אלה שמוזכרים כאן כנציג ישראל צריכים להיות מוזכרים, ויש כאלה שאינם מוזכרים פה, וייתכן שיש מקום למצוא דרך לשלב אותם לכאלה שיוכלו להשתתף בבחירות.

כבר דובר כאן על כך שיש מורים שהם שליחים של מוסדות כאלה ואחרים. לחינוך ישראלים בחוץ-לארץ, יש שליחי תנועות נוער, שליחי תנועות מיישבות, יש נציגי חברות, נציגי בנקים, המייצגים אינטרסים ישראלים ממדרגה ראשונה. כל אלה לא יוכלו להיכלל בין המצביעים בחוץ-לארץ על-פי ההצעה הזאת. לדעתי, בין הקריאה הזאת, שבוודאי אתמוך בה, לבין הקריאה השנייה והקריאה השלישית, נצטרך לנסות לטכס עצה, לראות את מי לכלול ואת מי לא לכלול. על-פי הניסיון בוועדה אני יודע שהעניין סבוך מאוד.

הערה נוספת, כאשר להיקף העניין. בניגוד לדעה של חבר הכנסת וירשובסקי, ששמעתי אותה גם בוועדה, אינני מסכים לפחות אתנגד לכן שהחוק ישתרע לעבר כל אזרחי ישראל שנמצא בחוץ-לארץ. אני יודע שיש מדינות שמרחיבות ונותנות אפשרות הצבעה לכל אזרח, והמונח "יורדים" איננו מונח בלקסיקון שלהן. מדינת ישראל איננה נמצאת, לפי דעתי, בסיטואציה דומה. במצב של מדינת ישראל כפי שהוא, כמדינת עלייה, כמדינה שמצב הביטחון שלה כפי שהוא וכמדינה שיש בה רגישות כל כך גדולה לסוגיית הירידה — לא הייתי רוצה שהכנסת תרחיב את האפשרות להצביע אל מעבר למה שמתקבל על הדעת, קרי לאזרחים שליחים.

קריאה:

יש כאלה שרוצים להקים ממשלה גולה.

חגי מירום (המערך):

על-פי הערתך, אני חושב שאתה מסכים אתי. לכן אני משתתף בהמור ששילבת פה.

אינני יודע אם החכר עליי קודמי, אך יש חקיקה באשר להצבעה של ימאים. קשה מאוד להסביר מדוע הזדקק המחוקק לציבור הימאים ולא לציבורים אחרים.

מיכאל איתן (הליכוד):

למשל, הטייסים, צוותי אוויר.

חגי מירום (המערך):

אני מסכים אתך, חבר הכנסת מיכאל איתן. זה משונה מאוד. יש לכן סיבות היסטוריות שפורשו בוועדה. אותו ארגון נאבק בזמנו למען אנשיו. נצטרך למצוא דרך לפעול בעניין זה.

ואז נוכל באמת לגבש פתרון עקרוני יותר לשטחים אפורים רבים. תודה.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה לחבר הכנסת יצחק לוי. רשות הדיבור לחבר הכנסת אברהם ורדיגר — אינו נוכח. חבר הכנסת שמואל הלפרט — אינו נוכח. חבר הכנסת יאיר לוי — אינו נוכח. חבר הכנסת חיים רמון — אינו נוכח. רשות הדיבור לחבר הכנסת מיכאל איתן, בבקשה.

מיכאל איתן (הליכוד):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה, כראשית דברי ברצוני להתייחס לסוגיה שעורר כאן קודמי בקשר להתקפות על עובדי ציבור מעל דוכן הכנסת. מטבע הדברים אני רוצה לומר, שאנחנו כאן, מעל דוכן הכנסת, חייבים לקבל את ההיתר — ויש לנו כולו במלואו, יש לנו הגנה מלאה על כל מה שאנחנו אומרים מעל הדוכן הזה, גם במקרים שאנחנו חוטאים בהוצאת דיבה או בכל דבר אחר. התקפות על עובדי ציבור — ואני הייתי מחליף את המלה "התקפה" במלה "ביקורת" — ביקורת חייבת להיאמר. זה חלק מתפקידנו. אני חושב שיהיה מוזר מאוד אם יגבילו את האמירות של חברי הכנסת כאן, מעל הדוכן. אינני מוצא שיש טעם להגביל את חברי הכנסת על-ידי הפניה לוועדת האתיקה בגין דברים שנאמרו כאן, אלא אם כן יש באמת מקרים יוצאים-דופן — התקפות אישיות שלוחות רסן המחטיאות את המטרה, לא עוסקות בעניין גופו ולא מקדמות את מה שחבר הכנסת רוצה לבקר ולומר. להגיע למצב שבו לא יהיה אפשר לומר מלה בגנות מעשי או פעולותיו של עובד ציבור מאחר שאיננו כאן — אני חושב שזו תהיה הגבלה, שאנחנו כנראה לא נעמוד בה, ולא צריך לעמוד בה, כי היא תהיה הגבלה על פעולתו של הבית הזה. לכן אני מעדיף שאת כל המגבלות האלה ניטול על עצמנו מרצון, כדי שהציבור יתייחס אך ורק לגבי ה"אין" ולא לגבי המהות.

אשר ליושב־ראש, אני חושב שהוא נהג כהלכה. אני חושב שהיה קצת מוגזם לומר שהוא המעיט בהתערבות שלו.

היו"ר נ' מסאלחה:  
תודה רבה.

יצחק לוי (המפלגה הדתית הלאומית):  
לא אמרתי זאת.

מיכאל איתן (הליכוד):

לגופו של עניין, גם כאן הייתי רוצה שנחשוב קצת מה היא בעצם זכות הבחירה. מה פתאום נותנים לאנשים לבחור? היכן נולדה זכות הבחירה? זכות הבחירה נולדה, בעיקרה, בתקופה שבה אנשים נתבעו לשלם כספים לאחזקת הממשל, ואחת הקביעות שסביבה התפתח הייצוג, וכמובן הבחירות, היא להם: אתם צריכים להשתתף בחשלושים, אמרו: אין מיסוי ללא ייצוג: קביעה שתורה על עצמה בהכרח העצמאות של ארצות-הברית. הווי אומר, האלמנט המרכזי שיצר את הזכות לבחור היה אלמנט המיסוי. במשך הזמן התפתח המושג של "מדינה ריבונית", ואז מתוקף הריבונות נתבעו האזרחים לא רק לשלם מסים למי שהיו מעליהם כסולם ההייררכי החברתי בתקופה הפיאודלית, או בתקופת ימי הביניים ובצורות התארגנות אחרות, אלא במתכונת של המדינה הלאומית הריבונית. לעניין המיסוי נוסף גורם והוא — ההגנה על הריבונות ועל שלמותה הטריטוריאלית של המדינה. ואז נוצרה קומבינציה שהיא המהות של מערכת היחסים בין האזרח לבין מדינתו: מצד אחד תשלום המסים, מצד שני ההתייחסות שלו

היו"ר נ' מסאלחה:  
כן, הגבתי.

יצחק לוי (המפלגה הדתית הלאומית):  
אני חושב שלא הגבת בצורה חמורה דיה. אין פוגעים בעובד ציבור מעל דוכן רם זה.

היו"ר נ' מסאלחה:

מה עושים? זה היה המשפט האחרון שלו. מה פירוש הדבר שלא הגבתי באופן חמור? האם הייתי צריך להוציא אותו מן האולם? הגבתי בצורה חמורה. אתה יכול לקרוא את הפרוטוקול. אל תחשוד בכשרים.

יצחק לוי (המפלגה הדתית הלאומית):

אני רוצה לשבח אותך על כך שהגבת, אני רק חושב שהיה מן הראוי להעביר את הדבר הזה או לוועדת האתיקה או לוועדת הכנסת, כדי שהעניין הזה ייפסק, אם יש טענות כלפי מנכ"ל, יש שר, יש אפשרות לבדוק את הדברים. הביטויים של חבר הכנסת יאיר לוי הם לפעמים קצת שלוחי רסן. היה צריך למצוא פתרון שיביא לכך שהדבר הזה ייפסק.

אדוני היושב־ראש, אשר לחוק המונח בפנינו — המגמה היא נכונה. אני חושב שגם אנחנו נצביע בעד החוק. אף-על-פי-כן, המגבלות הקבועות בחוק, הן בנוסחו הקיים והן הן שיציג משרד הפנים, הן לא ברורות ואולי, גם לא צודקות.

הימאים וכו' מן ההפקר בגלל הסכם מסוים. שמענו בוועדה, שאנשי השגרירויות מסתובבים עם קלפיות כנמלים כדי לאפשר לימאים להצביע, והם עצמם מנועים מלהצביע. זה ודאי יוצר תסכול, זה ודאי יוצר בעיה, וצריך לפתור אותה. עם זאת, אינני חושב שיש עדיפות, לא לנציג רשמי של מדינת ישראל, לא לנציג הסוכנות, לא לנציג ההסתדרות הציונית ולא לעובד מדינה על חירי ישראלי השווה בחוק-לארץ. תייר שיצא לשכועיים או לשלושה שבועות, אזרח נאמן, שנמצא כל הזמן בארץ, שממלא את חובתו בצבא, שמשמש במילואים, שמשלם מסים כראוי ויצא לחוץ-לארץ אם מסיבת חירות, אם מסיבה רפואית ואם מסיבה אחרת — מדוע יקופח? מדוע לא יוכל להצביע? צריך לקבל פה החלטה עקרונית לגבי זכות ההצבעה של אזרחי ישראל הנמצאים מחוץ לגבולות המדינה. ולפי ההחלטה העקרונית שתתקבל — צריך לקבוע את דינם של הכול.

אני מסכים להגבלה של זמן בגלל בעיית הירידה. אני חושב שבעיית הירידה היא בעיה ספציפית למדינת ישראל, בגלל חומרתה. בכל מדינה יש יורדים, אינני יודע אם אפשר לקרוא להם יורדים, בכל מדינה יש מהגרים או מי שעוזבים את הארץ. אבל כאן קיימת רגישות מיוחדת לבעיית הירידה בגלל המצב הביטחוני בארץ. בגלל הרצון בתנופת עלייה, בגלל החזון הגדול של מדינת ישראל. ולכן צריך אולי להגביל את החוק. אבל ההגבלה תחול על הכול — הן על עובדי מדינה והן על מי שאינם עובדי מדינה.

יש היום מושג של "שליחים יורדים". אני מכיר שליחים, שהם שליחים כבר 15 שנה, 20 שנה, 25 שנה. לא מזמן, בביקור בני-יורק פגשתי יהודי שאמר לי, שהוא שליח בני-יורק 35 שנה, מנהל בית-ספר מטעם הסוכנות: 35 שנה שליח. אני לא חושב שהוא פחות יורד מסטודנט שנשע ללמוד ומתכוון לחזור.

על-כן ההצעה כפי שהיא — אינני חושב שהיא עושה צדק. אנחנו, בכל אופן, נצטרף להצעה זו, ואני מקווה שבוועדה — ועדת החוקה, חוק ומשפט — יגויס רוב של 61 חברים.

הראשונה, ואני בטוח שלא הפעם האחרונה, שאני מזדהה לחלוטין עם דבריו. במקרה זה, אני חושב שאני מזדהה עם מרכיבם, וכמו שניהם — אם אכן התכוונו לכך — אני אהמוך בהצעת החוק בקריאה ראשונה ואשתדל בוועדה להביא להרחבת תחולתו על קבוצות אוכלוסין רחבות יותר.

הי"ר נ' מסאלחה:

תודה לחבר הכנסת מיכאל איתן. רשות הדיבור לחבר הכנסת שבח וייס, ואחריו — לחבר הכנסת אליעזר מזרחי.

שבח וייס (המערך):

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, היוזמה של חברתי, חברת הכנסת עדנה טולדור, ושלי היא, כאמור, גלגול שלישי או רביעי של אותה יוזמה כפי שהועלתה בכנסות האחרונות. אני, כמובן, מזדהה עם ההקדמה של שותפתי להצעה ועם רוב הדברים שנאמרו על-ידי קודמי.

אין ספק שהמצב האידיאלי הוא, שכל אזרח ישראלי באשר הוא יוכל לזכות בתנאים הטכניים הדרושים למימוש זכותו הבסיסית להשתתף בעיצוב השלטון במדינתו. זה האידיאל. יש אומות מספר המצליחות לעשות זאת.

אווירת החשדות שליוותה את הבחירות בשנות ה-50 — וזו הסיבה העיקרית לכך שלא יצרו את הכלים הטכניים האלה, אבל הפחד מפני זיוף ולחץ לא-הוגן הנחה את ועדת הקלפי ומשקיפים מכל הסיעות — התקופה הזאת עברה מן העולם, פחות או יותר. רוב גדול מאוד של אזרחי ישראל — יהודים ערבים, דרוזים ואחרים — מצביע מתוך תחושת חופש, מתוך הכרת השיטה והכרה בעובדה שאי-אפשר למעשה לדעת את אופן הצבעתם.

על-כן חשבנו שהגיעה העת: נתחיל במה שאפשר. אם אתם בוועדה תעשו מלאכה נוספת ותגיעו להסכמה רחבה ונעביר זאת כרוב בקריאה שנייה ובקריאה שלישית — מה טוב.

אני מזדהה עם ההערות של חברי, חבר הכנסת איתן. הוא צודק. ודאי שאנשים זכאים: כל אדם זכאי להצביע. לו היה הדבר תלוי בי, הייתי מציב קלפי בנמל התעופה בן-גוריון וכן בנמלי יציאה אחרים מן הארץ ומאפשר לאזרחים היוצאים או שבים בו כיום ואינם יכולים להגיע למקום ההצבעה שלהם — הצבעה במעטפה כפולה, כמו חיילי צה"ל. מדוע לא?

הערה אחרונה, והיא חוקתית. הושמעה כאן טענה, שמא אישור חוק זה אפשרי רק ברוב מוחלט. כמתחייב מסעיף 4 בחוק-יסוד: הכנסת. יש משפטנים מספר שטענו זאת באוזני יושב-ראש הכנסת ומזכיר הכנסת. אני רוצה לומר, שזאת טענה לא מבוססת. אומנם נכון, שסעיף 4 קובע שכל שינוי של סעיף זה, אם במישורין ואם בעקיפין, כרוך באישור של רוב חברי הכנסת, זאת אומרת 61 חברי כנסת. אבל אנחנו מממשים כאן את סעיף 4. כסעיף 4 מופיע: הבחירות תהיינה יחסיות, ארציות, חשאיות — — שוות. על-פי אותה גישה של פסק-הדין המפורסם של ד"ר ברמן נגד מבקר המדינה ושר האוצר מ-1969 — בג"ץ נתן פירוש מרחיב למלה "שוות". אין ספק, שכל בית-משפט ייתן פירוש גם להצעה שלנו. אנחנו רוצים ליצור כאן שוויון בין מי שנמצא כאן בארץ לבין מי שנמצא בשליחות מולדתו בחוץ-לארץ. היעלה על הדעת שחוק הבא לסייע במימוש סעיף זה ייחשב כשינוי הסעיף? איזה מין פרשנות משפטנית היא זו? אני לא מבין זאת.

אני רוצה שחברי בוועדה יביאו זאת בחשבון כשיעסקו בגיבוש ההצעה. אינני מאמין שנצליח לגייס 61 חברי כנסת

להגן על העיקר של המדינה, על קיומה ושלמותה הטריטוריאלית. בצד ההגנה הזאת על שלמותה הטריטוריאלית של המדינה, נוצרה גם הדישה לנאמנות ולהזדהות.

זה קצת מוזר לפעמים, שאנחנו נותנים זכות בחירה בתחומי המדינה, ויש כאלה שלא מנצלים אותה. מדוע הם לא מנצלים אותה מרצונם? משום שעל-ידי אי-הצבעתם הם רוצים להוכיח, שהם אינם שלמים עם קיומה של המדינה, הם אינם מכירים בה. לכן קבוצות מסוימות באוכלוסייה, שלהן זכות לבחור, לא מנצלות אותה; כמו, למשל, חלק די גדול, אם כי עדיין מיעוט קטן, מבין המיעוטים הלאומיים: כמו, למשל, נטורי-קרתא, יהודים שאינם מנצלים את זכות הבחירה שלהם. והם מבטאים זאת.

אני הבאתי את הדוגמאות האלה כדי שאנחנו ננסה לחשוב היום במושגים מודרניים יותר על מהות הקשר שבין האזרח לבין מדינתו. כאשר המרחקים היו גדולים, כאשר היה צריך לנסוע לארצות-הברית חודש ימים באונייה, או לפעמים אפילו פקיד זמן ארוכים יותר, היה ברור שהנוכחות היא מרכיב חשוב ביצירת הקשר הזה בין האזרח לבין מדינתו. אבל היום, כאשר אפשר להגיע בטיסה ולהצטרף ליחידות הצבאיות המגינות על המדינה שלך, ואתה תורם מומך, מכספך, ומקיים את הקשר הזה בדבר החשוב ביותר שאתה יכול להקריב למענו, גופך, נשאלת השאלה: האם אינך זכאי לקבל גם את הזכות להשתתף בתהליך הבחירות?

אינני יכול להרחיב את היריעה בדקות הספורות העומדות לרשותי. אני חושב, שהגישה של ההרחבה היא נכונה; וכפי שאמר קודמי, ההצעה צריכה להכיל קבוצות רחבות יותר של אזרחים. אמרו כאן, ובצדק: אנשים שנשלחים להרצות באוניברסיטאות בחוץ-לארץ במסגרת של שנת שבתון, הם לא שליחים פורמליים של המדינה, ולא קיבלו את דין התנועה ולא חזרו הכיתה כיום כהיר ואמרו לרעיוניהם: נגזרה עלינו גזירה קשה מאוד, המדינה, או המפלגה, או ההסתדרות, החליטה לשלוח אותנו לארצות-הברית, ואנחנו נאלצים לקבל את דין התנועה — ואז אנחנו באים ומפצים אותם. אנחנו יודעים שלא זו המציאות. אנחנו יודעים שעל כל שליחות מתמודדים עשרות אנשים, מאות אנשים. אם כן, מדוע אלה שיצאו מטעם הגופים שאחראים מניחים טובים יותר או טובים פחות ממרצה שיוצא לשנת שבתון ומשכלל שם את ידיעותיו כדי שיוכל לשרת אחר-כך כאוניברסיטאות ולהורות תורה? ומה לגבי מי שיצא לשנת מחקר שאין הוא יכול לבצע אותו כאן בארץ? מה לגבי אנשים אחרים הנמצאים במסגרות צבאיות, או בשליחות של הצבא? או חולים, אנשים הזקוקים לניתוח בחוץ-לארץ רק משום שהמדינה לא יכולה לתת להם את השירות הרפואי הזה פה? — אנחנו שוללים מהם את זכות הצבעה, כאשר אפשרנו אותה לאחרים.

לכן אני מצטרף למסקנה, שאליה הגיע קודמי, חבר הכנסת יצחק לוי, וגם אני — —

מרדכי וירשובסקי (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
גם אני אמרתי.

מיכאל איתן (הליכוד):  
בהחלט, אמרתי: קודמי.

הי"ר נ' מסאלחה:  
הוא מדבר על האחרון שאת דבריו שמע.

מיכאל איתן (הליכוד):  
אני שמעתי גם את חבר הכנסת וירשובסקי. זו לא הפעם

אליעזר מזרחי (אגודת ישראל):  
עקרונית, אנחנו תומכים בחוק.

כאשר מדברים על חוק הנוגע לבחירות לכנסת, מן הראוי להביע כאן שוב את עמדתה של אגודת ישראל. הן בעניין החוק לשינוי שיטת הבחירות והן בנוגע לאחוז החסימה.

ראשית, צריך לציין כי בשני העניינים אגודת ישראל חתמה, בשעתה, הסכם עם הליכוד, שלא ייעשה דבר בעניין זה בלי להתייעץ לפני כן עם אגודת ישראל. אומנם כרגע אגודת ישראל אינה בקואליציה, אבל נדמה לי שגם עכשיו מבינות שתי המפלגות הגדולות, כי אל להן לחולל שינוי כלשהו בחוק הבחירות בלא הידברות מוקדמת עם אגודת ישראל.

כבר עמדנו בעבר פעמים מספר על עמדתנו נגד שינוי שיטת הבחירות, ולא כאן המקום לחזור על כל הטעמים לכך. בקיצור אומר רק, שלא ייתכן לאמץ שיטת בחירות שיש בה משום חיסול מפלגות קטנות וסתימת פיות של ציבור, גם אם הוא מיעוט בלבד בתוך הרוב הגדול.

הוא הדין לגבי אחוז החסימה. בטוחני כי שתי המפלגות הגדולות, כאשר ידונו בנושא זה, לא יחוללו כל שינוי בלי הידברות מוקדמת עם אגודת ישראל. גם כאן הטעם דומה — אין למנוע ייצוג מחלקים בציבור, גם אם הם מיעוט בתוך הרוב הגדול.

שינוי שיטת הבחירות ושינוי אחוז החסימה, גם לפי אלה המחייבים זאת, מחייבים הידברות והסכמה כללית. אני מקווה שאיש לא ינצל מצב פוליטי מסוים כדי להעביר נושאים שלגביהם חייבת להיות הסכמה כללית. זאת בלי לקפח סיעות קטנות המייצגות חלקי ציבור חשובים בעם.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה. רשות הדיבור לאחרונה הנואמים, 'ושבת-ראש הקואליציה. אולי היא גם חשיב לך; את לא חייבת. את מדברת כחברת כנסת. הוא העלה סוגיה חשובה מאוד.

עדנה סולודר (המערך):

היא מדברת לא כיושב-ראש הקואליציה אלא כחברת כנסת.

שרה דורון (הליכוד):

אני אתווכח עם ידידתי, חברת הכנסת עדנה סולודר.

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, אנחנו לפעמים מדינה קצת תימהונית. נתנו זכות בחירה בבתי-סוהר; לא נתנו זכות בחירה בבתי-חולים.

מרדכי וירשובסקי (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
זה לא נכון.

שרה דורון (הליכוד):

זה כן נכון. מתי תיקנתם את זה?

מרדכי וירשובסקי (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
מעולם לא היה איסור.

שרה דורון (הליכוד):

סליחה, רק לא הביאו קלפיות לבתי-חולים, ולבתי-סוהר כן הביאו. לכן, כרגיל, ידידי חבר הכנסת וירשובסקי, אני צודקת ולא אתה.

מרדכי וירשובסקי (התנועה לזכויות האזרח ולשלום):  
את לא צודקת.

לאישור החוק הזה. האם הכנסת הזאת, בראשית הקדנציה, גייסה 61 חברי כנסת? אני לא זוכר דבר כזה חוץ — — —

היו"ר נ' מסאלחה:

כשהיה משבר — היו.

שבח וייס (המערך):

אגב, נצטרך לאסוף אותם מקצות כל הארץ וכל העולם.

היו"ר נ' מסאלחה:

נתנו לעשות משבר...

שבח וייס (המערך):

אנחנו מאפשרים גם להם להצביע בחוץ-לארץ. כואו נהיה ריאליים. מי שנותן את הפרשנות של 61 חברי כנסת, אם ביודעין ואם בלא-יודעין — רוצה לחבל בחקיקה הזאת. זה הסיפור.

היו"ר נ' מסאלחה:

זה לא בדיק. הוא לא רוצה לחבל.

שבח וייס (המערך):

זאת הפרשנות שלי. רוצה לחבל או להכביד — אני מקל קצת — להכביד את החקיקה הזאת בלא צורך. אם יהיה צורך — ננהל בנושא זה גם מאבק משפטי. אני מקווה שלא יהיה צורך בכך.

אודה לכם, חברי הכנסת, אם תסייעו לנו להביא לכך שבבחירות הבאות יוכלו ישראלים רבים ככל האפשר לממש את הזכות הדמוקרטית הבסיסית שלהם.

היו"ר נ' מסאלחה:

תודה רבה. רשות הדיבור לחבר הכנסת אליעזר מזרחי, ואחריו — לחברת הכנסת שרה דורון.

אליעזר מזרחי (אגודת ישראל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, אני תומך בחוק הבחירות לכנסת (תיקון מס' 23) אך אני מוצא לנכון, בהזדמנות זאת, להעיר הערות מספר.

אני מבקש לשאול את חבר הכנסת שבח וייס: אם שמעתי אותך נכון, אמרת שמדינות אחרות נותנות זכות בחירה לכל אזרחיהן הנורדים.

שבח וייס (המערך):

לא כולן, אבל רבות מאוד.

אליעזר מזרחי (אגודת ישראל):

ואתה רוצה להחיל זאת גם פה בארץ. בצורה כלשהי. שאלתי את חבר הכנסת וירשובסקי, מהו מספר היורדים מהארץ. הוא אמר שהמספר נע בין 350,000 ל-500,000 יורדים. יש בנושא זה דעות שונות. לפי חישוב זה, שכי-25% — 30% מהבוחרים יבחרו בחוץ-לארץ. נוכל להקים ממשלה גולה, או ממשלה עוזרת, אני לא יודע איך לקרוא לזה.

שבח וייס (המערך):

קודם כול, 300,000 מהווים רק 12% מכלל המצביעים. אבל איש לא מעלה על דעתו שאנשים שניתקו את הקשר עם הארץ יצביעו. הכוונה צנועה הרבה יותר.

היו"ר נ' מסאלחה:

יבואו אותם. ישכנעו אותם. יהיו כל מיני משכנעים, חבר הכנסת שבח וייס.

מיכאל איתן (הליכוד):

הרבי מלובכין לא יצטרך לשלוח את השליחים שלו לכאן.

# היו"ר נ' מסאלחה:

הכוונה היא, שאין אפשרות לחולים להצביע במקום.

## שרה דורון (הליכוד):

קלפיות הוצבו בכתיסהרה: לא הוצבו קלפיות בכתיסחולים ברחבי מדינת ישראל.

אדוני היושב ראש, אנחנו מביאים חוקים חדשים לבקרים, כלי לשאול מה העלות שלהם. חבל שחבר הכנסת שבח וייס, שאוהב לעסוק במספרים ובקי במספרים, איננו כאן, אבל אני הייתי רוצה לשאול, כמה יעלה כל קול. אני לא כל כך מוטרדת מהשאלה איך תהיה ההתפלגות. זוג ידידים שלי נסעו לחוץ-לארץ ערב הבחירות — והרי אנחנו אומרים שכל בחירות הן בחירות גורליות, גורליות ביותר — ואני שאלתי אותם: איך אתם נוסעים שבוע לפני הבחירות? הם אמרו: אנחנו מתקזזים, האחד מצביע בעד מפלגה גדולה אחת והאחר מצביע בעד מפלגה גדולה שנייה.

אם כן, אני חושבת שאם מדברים על שמירה על הדמוקרטיה, הרי התפלגות אותם קולות של אנשים השוהים באותה עת בחוץ-לארץ לא היתה משנה את התמונה כאן ולא היתה מביאה לאותה הכרעה שאני, למשל, מייחלת לה — הכרעה ברורה. לא לזה הכוונה, ולא לכך נגיע.

נוסף על חישוב העלות הכספית של כל קול, הייתי רוצה לראות גם חישוב של הסתברות, ובעידן המחשב קל מאוד לעשות זאת, אדוני היושב ראש, באיזה אחוז או באיזה פרומיל של אחוז תשפיע ההצבעה של כמה אנשים בחוץ-לארץ, שהם כעלי דעות והשקפות שונות, באיזו מידה זה ישפיע בכלל על תוצאות הבחירות. כלי לראות עבודה מדעית בנושא, הייתי מנסה להתנבא, שההשפעה של ההתפלגות של אותו פרומיל של קולות מכלל הבוחרים תהיה כמעט אפסית.

## עדנה סולודר (המערך):

הצעת החוק במקורה לא הועלתה בשל השאלה איך חשפיעה ההצבעה על התפלגות המצביעים, אלא בשביל האזרח עצמו, כדי שיוכל למלא את זכותו.

## היו"ר נ' מסאלחה:

כדי להגן על הזכות שלו.

## שרה דורון (הליכוד):

במדינה כמו אוסטרליה מוטל קנס כספי על מי שלא הולך להצביע. אם רוצים כל כך לשמור על הזכות הבסיסית הדמוקרטית, אז כמו בצדקה — הדמוקרטיה תתחיל מבית. ואם אחוז ההצבעה בבחירות אצלנו איננו נמוך, אבל הוא גם לא מהגבוהים ביותר בעולם, במדינה כשלנו, עם בעיות כשלנו, הייתי אומרת: בואו נתחיל מבית. ואם רוצים להבטיח את הדמוקרטיה, יוטל קנס על כל מי שלא מצביע.

## מיכאל איתן (הליכוד):

שיעור ההצבעה הנמוך נובע בחלקו מכן שחלק מהמצביעים שוהים בחוץ-לארץ ולכן לא באו להצביע.

## שרה דורון (הליכוד):

לא, זה הובא בחשבון. אף-על-פי-כן, אחוז ההצבעה לא כל כך גבוה.

## מיכאל איתן (הליכוד):

גבוה מאוד.

## שרה דורון (הליכוד):

אם לא הייתי מדברת נגד, מי עוד היה מקשיב לי בשעה כזאת? אבל אני באמת מאמינה בכך. לכן הרשו לי להמשיך ולסיים.

חבר הכנסת וירשובסקי דיבר על דמוקרטיה. כולנו חסידים הדמוקרטיה ומגיניה. לי יש קצת חשש. לגבי ריכוזים קטנים מאוד — בשגרירויות, בקבוצות קטנות של עובדים — הייתי רוצה להיות שקטה שהדמוקרטיה וטוהר המידות אומנם יישמרו. לי יש קצת ספקות. לכן אני מעלה כאן הרהורים ותהיות.

אני עדיין זוכרת דיון — חברי ועדת החוקה, חוק ומשפט ודאי קיבלו נתונים — אני חושבת שהדיון היה בכנסת העשירית. היתה הצעת חוק דומה לזו או זהה כמעט. ואז קם מי שהיה שר האוצר, שמחה ארליך המנוח, ואמר מה תהיה העלות של הניסיון הזה להעניק זכות בחירה. ואז הצביעה הכנסת נגד שינוי בחוק. בגלל העלות. דיברנו היום על עוני ועל מחדלים ועל חסרון כיס בחינוך, בכריאות ואפילו במוזון. אם אנחנו אומרים שהעלות היא באמת גבוהה מאוד — ואיש לא דיבר כאן על ההיכט הזה — בואו נגיד: אנחנו אומנם רוצים לשמור על הדמוקרטיה, אבל עניי עירך קודמים.

לפני שנדון על החוק בקריאה שנייה ובקריאה שלישית, הייתי מציעה שנקבל הרבה יותר נתונים. מבחינה זו, אני מעריצה מאוד את אנגליה. כשמביאים שם חוק צריך להביא גם את נתוני העלות שלו וגם את המקור לכיסוי העלות. כאן אין אפילו הערכה גסה, אם זה יעלה 1,000 שקלים או 10 מיליוני שקלים או 100 מיליון דולר. לאיש אין מושג. לפני שמחוקקים חוק שיש לו השלכות ויש לו עלות, הייתי מציעה שהדברים ייבחנו בצורה יסודית ביותר, לרבות ההשפעה המשוערת על תוצאות ההצבעה של השתתפות אנשים שאינני רוצה להגדיר כרגע מה יהיה מספרם. ברור שמדובר במספרים לא גדולים. לכן צריך לבדוק תחילה מה תהיה ההשפעה על תוצאות הבחירות הבאות לכנסת.

## היו"ר נ' מסאלחה:

תודה לחברת הכנסת שרה דורון. חברי הכנסת, תם הדין על הצעת חוק הבחירות לכנסת (תיקון מס' 23), התש"ן—1989, של חברי הכנסת שבח וייס ועדנה סולודר, קריאה ראשונה. התשובה וההצבעה תהייה במועד אחר.

חברי הכנסת, תם סדר-היום. ישיבת הכנסת — מחר, בשעה 16:00. הישיבה נעולה.